

Π.Ζ. ΠΡΟΥΝΤΟΝ

**ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

Δ' ΕΚΔΟΣΗ

ΠΙΕΡ - ΖΟΖΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Μετάφραση: Μαρία Παπαδάκη

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ: Ιστορία και Επανάσταση
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΠΙΕΡ-ΖΟΖΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μαρία Παπαδάκη
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53
106 81 Αθήνα
τηλ.:210 38 02 040

Οι μεγάλοι είναι μεγάλοι
μόνον επειδή έμείς είμα-
στε γοναπιστοί.

ΠΙΕΡ - ΖΟΖΕΦ ΠΡΟΥΝΤΟΝ

Εἰσαγωγή

Ὁ Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν (1809-1865) ὑπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς λίγους μεγάλους ἐπαναστάτες πού εἶχαν μιὰ αὐθεντικά πληθειακή καταγωγή — ὁ πατέρας του ἦταν βαρελοποιός. Στὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του, ὁ Προυντόν ἀντιμετώπισε ἕνα ὀξύ οικονομικὸ πρόβλημα ἀλλὰ, χάρις σὲ μιὰ ὑποτροφία πού πήρε, κατόρθωσε νὰ συνεχίσει τίς σπουδές του. Στὰ 1840, ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι ἡ μπροσούρα του *Τὶ εἶναι ἡ ἰδιοκτησία*, πού προκάλεσε μεγάλη αἴσθηση μὲ τὴ θέση πὺς ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπή, μιὰ πρόταση πού ἔκανε διάσημο τὸ ὄνομα τοῦ Προυντόν. Τὰ ἐπόμενα δημοσιεύματά του βοήθησαν πολὺ στὴν ἐδραίωση τῆς φήμης του σὰν ριζοσπάστη. Ἀναμειγμένως στὴ ριζοσπαστικὴ πολιτικὴ κι ἔχοντας ἐπαφή μὲ τὸν Μάρξ, ἀπέρριψε σύντομα τὸ δόγμα τοῦ τελευταίου, ἀναζητώντας μᾶλλον ἕνα μέσο δρόμο ἀνάμεσα στὴ σοσιαλιστικὴ θεωρία καὶ τὴν κλασσικὴ πολιτικὴ οἰκονομία. Ὑποστήριξε τὴν ἰδέα τῆς ἐλεύθερης πίστωσης καὶ μιᾶς ἀντιπραγματιστικῆς ἀναλλαγῆς. Στὰ 1848, ἐπιχείρησε νὰ ἰδρύσει μιὰ Λαϊκὴ Τράπεζα, οἱ δραστηριότητές του ὅμως τὸν ὀδήγησαν γρήγορα στὴ φυλακὴ.

Τὸ ἔργο του *Γιὰ τὴν Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία*, μιὰ ἐπίθεση ἐνάντια στὸ Κράτος καὶ τὴν Ἐκκλησία, ὀδήγησε στὴ δραπετεύσῃ του στὶς Βρυξέλλες. Ὅταν ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι συνέχισε νὰ γράφει, παρόλη τὴν ἄσχημη κατάσταση τῆς υἰγείας του,

ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἐνα ἀπ' τὰ βασικά του ἔργα ἦταν τὸ Γ. ι. α. τὴν πολιτικὴν ἰκανότητά των ἔργων αὐτοῦ, ποὺ ἐκδόθηκε λίγους μῆνες μετὰ τὸ θάνατό του. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἄσκησε μιὰ σημαντικὴ ἐπίδραση πάνω στοὺς Γάλλους ἐργάτες τῆς Διεθνούς. Ὑπεράσπισαν τὶς λύσεις του, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἐλεύθερη πίστωση καὶ τὴν ἴση ἀνταλλαγὴ, δίχως μιὰ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου. Ὁ Μάρξ θαύμαζε ἀρχικὰ αὐτὸ τὸν ἐχθρὸ τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἐπιτέθηκε, ὑπονομεύοντας ἔτσι τὸ γόητρό του καὶ οὐσιαστικὰ ἐκμηδενίζοντάς τον. (Ὁ Μάρξ ἔγραψε ἕνα βιβλίο γιὰ ν' ἀνασκευάσει τὶς θεωρητικὰς ἀπόψεις τοῦ Προυντόν, ποὺ περιέχονταν βασικὰ στὸ ἔργο του Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀθλιότητος, στὸ ὁποῖο ἔδωσε εἰρωνικὰ τὸν τίτλο Ἡ ἀθλιότητῆς τῆς φιλοσοφίας) ὡς δτου νὰ ἀναζωογονηθεὶ ξανά τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς θεωρίες του ἀπ' τὸν Ἀναρχοσυνδικαλιστὴ Φερνάν Πελλουτιέ. Ὁ Προυντόν ἐπηρέασε ἐπίσης πολὺ τὸ φιλόσοφο Ζῶρξ Σορέλ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται πατέρας τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ, ποὺ ἔγραψε ὅτι εἶναι μαθητὴς τοῦ Προυντόν. Τὸ ἔργο τοῦ Προυντόν εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο καὶ καλύπτει ποικίλους τομείς, ὅπως ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία κλπ. Τὰ κυριώτερα ἔργα του εἶναι: Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων ἢ Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἀθλιότητος, Ἐξομολογήσεις ἐνδὸς Ἐπαναστάτη, Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχὴ καὶ Ἡ Ἀνάγκη νὰ Οἰκοδομηθεὶ ξανά τὸ Ἐπαναστατικὸ Κόμμα, Γενικὴ Ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως στὸ 19ο αἰῶνα, Τί εἶναι ἡ Ἰδιοκτησία; κλπ.

Παρουσιάζοντας γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα τὸν Πιερ Ζοζέφ Προυντόν, ἐπιλέξαμε μερικὰς ἀντιπροσωπευτικὰς σελίδες ἀπ' τὰ κυριώτερα ἔργα του, προσπαθώντας νὰ δώσουμε, στὸ μέτρο τοῦ ἔφικτοῦ, μιὰ σχετικὰ ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα τῆς πολὺπλευρῆς προσωπικότητάς του.

Ὁ ἐκδότης

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1848 καὶ ἡ Β' αὐτοκρατορία.

Κάθε ἐπανάσταση ἀπὸ πάνω εἶναι ἀναπόφευκτα — καὶ θὰ ἐξηγήσω ἀργότερα τὸ λόγο ποῦ συμβαίνει αὐτὸ — μὰ ἐπανάσταση ποῦ πραγματοποιεῖται μέσα ἀπ' τὴν καλὴ διάθεση ἐνὸς πρίγκηπα, τὸ καπρίτσιο ἐνὸς ὑπουργοῦ, τὶς διστακτικὰς ἀναζητήσεις μᾶς συνέλευσης ἢ τὴ βία μιᾶς λέσχης. Εἶναι μιὰ ἐπανάσταση ποῦ ὑλοποιεῖται ἀπ' τὴ δικτατορία καὶ τὸ δεσποτισμὸν. . .

Ἡ ἐπανάσταση ποῦ ὑποκινεῖται ἀπ' τὶς μάζες, βασίζεται πάνω στὴ συντονισμένη δράση τῶν πολιτῶν, τὴν ἐμπειρία τῶν ἐργατῶν καὶ τὴν ἐπέκταση καὶ διάδοση τῆς διαφώτισης. Εἶναι μιὰ ἐπανάσταση ποῦ βασίζεται πάνω στὴν ἐλευθερία. . .

Τὸ νὰ ποῦμε πὼς μιὰ κυβέρνησις μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπαναστατική, ἀποτελεῖ μιὰ λεκτικὴ ἀντίφαση, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγον ὅτι εἶναι κυβέρνησις. Μόνο ἡ κοινωνία, δηλαδὴ, οἱ μάζες ἐμπνευσμένες ἀπ' τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, μπορεῖ νὰ ἐπαναστατικοποιηθῆ, γιὰτὶ μόνο ἡ κοινωνία μπορεῖ νὰ κάνει ὀρθολογικὴν χρῆσιν τῆς αὐθόρμητης ἐνεργητικότητός της, ν' ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ μυστήριον τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς καταγωγῆς της, ν' ἀλλάξῃ τὴν πίστη καὶ τὴν φιλοσοφίαν της — καὶ τελικὰ ἐπειδὴ μόνο ἡ κοινωνία εἶναι ἱκανὴ ν' ἀγωνιστῆ ἐναντίαν στὸν δημιουργὸν της καὶ νὰ παράγῃ τοὺς δικούς της καρπούς. Οἱ Κυβερνήσεις εἶναι ὄργανα τοῦ Θεοῦ ποῦ δημιουργήθησαν γιὰ νὰ π ε ι θ α ρ χ ο υ ν τὸν κόσμον. Πῶς τότε μπορεῖ νὰ περιμένῃς ἀπ' αὐτὰς νὰ καταστρέφουν τὸν ἑαυτὸν τους, νὰ γεννήσουν ἐλευθερίαν καὶ ν' ἀποτελέσουν ἀφετηρίαν ἐπαναστάσεων;

Αυτό είναι κάτι αδύνατο. "Όλες οι επαναστάσεις, από τότε που ο πρώτος βασιλιάς δρκίστηκε στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου, έχουν γίνει αυθόρμητα απ' το λαό. "Αν υπήρξαν εποχές που οι κυβερνήσεις ακολουθούσαν από πίσω το λαό, αυτό συνέβηκε γιατί αναγκάστηκαν να το κάνουν. Σχεδόν πάντοτε οι κυβερνήσεις έχουν εμποδίσει, καταστείλσει, και πλήξει την επανάσταση. Ποτέ δεν έχουν επαναστατικοποιήσει τίποτα με τη δική τους θέληση. Ο ρόλος τους δεν είναι να βοηθήσουν την πρόοδο, αλλά να την αναχαιτίσουν. Άκόμα κι αν καταλάβαιναν την επιστήμη της επανάστασης ή κοινωνική επιστήμη, πράγμα που είναι αδιανόητο, δεν θα μπορούσαν να την εφαρμόσουν στην πράξη. Δεν θάχχαν το δικαίωμα να το κάνουν.

(1849)

«Εξομολογήσεις ενός Έπαναστάτη», σελ. 81-82

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

«Αν δεν υπήρχε ο Θεός», είπε ο Βολταίρος, ο έχθρος των θρησκειών, «θαταν απαραίτητο να τον εφεύρουμε». . .

«Νόμιζα προηγούμενα», είπε ο Ρουσσώ, «πώς θα μπορούσε κανείς να ναι δίκαιος δίχως Θεό, αλλά από τότε έχω αναγνωρίσει το λάθος μου». Η λογική του βασικά είναι ή ίδια με του Βολταίρου, ή ίδια δικαιολόγηση της δειλίας: ο άνθρωπος κάνει το καλό κι αποφεύγει το κακό, μόνο επειδή υπάρχει μιá Πρόνοια που τον παρακολουθεί κι είναι καταραμένοι εκείνοι που την αρνιούνται. Επιπλέον, κι αυτό είναι το αποκορύφωμα του παραλογισμού, ο ίδιος ακριβώς άνθρωπος που ζητάει μιá θεότητα, ή οποια εκδικείται κι ανταμοίβει, σάν επικύρωση της αρετής, είναι ο ίδιος άνθρωπος που κηρύσσει σάν αξίωμα πίστης, πώς ο άνθρωπος είναι απ' τη φύση του καλός.

Προσωπικά, πιστεύω πως το πρώτο καθήκον της σκέψης ενός ελεύθερου ανθρώπου, είναι να εξαφανίσει απ' το μυαλό κα ιτή συνείδησή του την ιδέα του Θεού. Γιατί ο Θεός, αν υπάρχει, είναι βασικά έχθρικός απέναντι στη φύση μας κι εμείς σέ καμιά περίπτωση δεν εξαρτιόμαστε απ' την εξουσία του. Αποκοτούμε τή γνώση ανεξάρτητα απ' αυτόν, την ευημερία ανεξάρτητα απ' αυτόν και το

κοινωνικό είναι ανεξάρτητα απ' αυτόν. Κάθε βήμα στην πρόδομάς, αντιπροσωπεύει μιὰ ακόμη νίκη με την οποία εκμηδενίζουμε τὴ Θεότητα.

Μὴν ἀφήγετε κανένα νὰ λέει πὼς εἶναι ἀγνωστες οἱ θελήσεις τοῦ Θεοῦ. Γιατί τις ξέρουμε κι ἔχουμε δεῖ ἀποδείξεις τῆς ἀδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἂν ὄχι τῆς ἀσθενικῆς του βούλησης, γραμμένες με γράμματα ἀπὸ αἷμα. Ἡ λογικὴ μου, πού τόσο καιρὸ κρατήθηκε ὑποταγμένη, ὑψώνεται σιγά-σιγά γιὰ νὰ φθάσει στὸ ἄπειρο. Μὲ τὸν καιρὸ θὰ γίνω ὀλοένα καὶ λιγώτερο ἓνας φορέας κακοτυχίας καὶ δικιέσου τῆς ἀναγέννησης τῆς κατανόησής μου καὶ τῆς τελειοποίησης τῆς ἐλευθερίας μου, θὰ ἐξαγνιστῶ, θὰ ἐξιδανικεύσω τὸ εἶναι μου καὶ θὰ γίνω ὁ κύριος τῆς δημιουργίας καὶ ἴσος μετὰ τὸ Θεό. Μιὰ καὶ μόνον στιγμὴ καταστροφῆς, πού ὁ Παντοδύναμος μπορούσε νὰ ἔχει προλάβει ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκανε, ἀποτελεῖ μιὰ κατηγορία ἐνάντια στὴν προνοητικὴ του φροντίδα κι ἀποκαλύπτει τὴν ἀτέλεια τῆς σοφίας του. Τὸ πῶς μικρὸ βήμα πού κάνει ὁ ἄνθρωπος — ἀδάης, ἐρημος καὶ προδομένος — πρὸς τὸ καλὸ, τὸν τιμᾷ ἀπάνταστα. Μὲ ποιὸ δικαίωμα θὰ μπορούσε, ἀκόμα, ὁ Θεὸς νὰ μοῦ πεῖ: «Νὰ εἶσαι ἀγνὸς ὅπως κι ἐγώ»; «Ψευδολόγο πνεῦμα» θ' ἀπαντοῦσα, «ἤλιθιε Θεέ, ἡ βασιλεία σου ἀνήκει στὸ παρελθόν. Ψάξε νὰ βρεῖς νέα θύματα ἀνάμεσα στὰ θηρία. Ἐρῶ πὼς δὲν εἶμαι κι οὔτε μπορῶ ποτὲ νὰ γίνω ἀγνὸς κι ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, πὼς θὰ μποροῦσα νὰ εἶμαι, ἂν ἔγινα κατ' εἰκόνα σου; Αἰώνιε Πατέρα, Δία, Ἰεχωβά, ἔχουμε μάθει νὰ διακρίνουμε τοὺς τρόπους σου. Εἶσαι, ἦσουν καὶ θᾶσαι, ἐκεῖνος πού φθονοῦσε τὸν Ἀδάμ καὶ βασάνιζε τὸν Προμηθέα».

Κατὰ συνέπεια, δὲν πέφτω στὴν πλάνη πού ἀνασκεύασε ὁ Ἄγιος Παῦλος, ὅταν ἀπαγόρευσε στὸ σκεδὸς νὰ πεῖ στὸν ἀγγειοπλάστη: «Γιατί μ' ἔκανες ἔτσι;» Δὲν κατηγορῶ τὸν πλάστη τῶν πάντων γιατί μ' ἔκανε ἓνα δυσαρμονικὸ δημιούργημα, ἓνα ἀσυνάρτητο συνοθύλευμα, γιατί δὲν μποροῦσα νὰ λυτρωθῶ ζώντας σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση. Εἶμαι ἱκανοποιημένος νὰ φωνάξω: Γιατί μ' ἔξαπατᾶς; Γιατί, μετὰ τὴ σιωπὴ σου, ἔχεις ἀποδεσμεύσει μέσα μου τὸν ἐγωισμό; Γιατί μ' ἔχεις ὑποβάλλει στὸ μαρτύριο τῆς καθολικῆς ἀμφιβολίας δικιέσου τῆς πῶς πικρῆς οὐταπάτης, πού γεννιέται μέσα ἀπ' τις ἀντιμαχόμενες ἰδέες πού ἔχει βάλλει μέσα στὴ συνείδησή μου: Ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀμφιβολία γιὰ τὴ δικαιοσύνη.

ἀμφιβολία γιὰ τὴ συνείδηση καὶ τὴν ἐλευθερία μου, ἀμφιβολία γιὰ σένα ὦ Θεέ. Ἐξαιτίας τῆς ἀμφιβολίας μου βρίσκομαι ἀναγκαστικά σὲ πόλεμο μὲ τὸν ἑαυτό μου καὶ μὲ τὸ γείτονά μου. Αὐτό, ὕψιστε Πατέρα, εἶναι ποῦ ἔχεις κάνει γιὰ τὴν εὐτυχία μας καὶ τὴ δόξα σου. Νὰ τί ἦταν ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἢ θέληση κι ἢ κυβέρνησή σου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ψωμί, ζυμωμένο μὲ αἷμα καὶ μὲ δάκρυα, μὲ τὸ ὁποῖο μᾶς ἔχεις ταῖσει. Ἐσὺ ὁ ἴδιος μᾶς ἔκανες νὰ διαπράξουμε τὰ λάθη γιὰ τὰ ὁποῖα ζητᾶμε συγχώρηση. Ἐσὺ ὁ ἴδιος ἔστησες τίς παγίδες ἀπ' τίς ὁποῖες σὲ ἐκλιπαροῦμε νὰ μᾶς βγάλεις. Ἐσὺ ὁ ἴδιος εἶσαι ὁ Σατανᾶς ποῦ μᾶς βασανίζει.

Ἐσὺ ἤρουνα γεμάτος χαρὰ καὶ κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ σοῦ ἐναντιωθεῖ δταν, ἀφοῦ εἶχες βασανίσει σωματικά καὶ ψυχικά τὸν δίκαιο Ἰώβ, τὴν εἰκόνα τῆς ἀνθρωπότητάς μας, πρόσβαλες τὴν εὐλικρινὴ του εὐσέβεια, τὴν σεμνὴ καὶ σεβαστὴ του ἀγνοια. Εἴμαστε μηδενικά μπροστὰ στὴν ἀόρατη Μεγαλειότητά σου, στὴν ὁποῖα προσφέραμε τὸν οὐρανὸ γιὰ θρόνο καὶ τὴ γῆ γιὰ ὑποπόδιο. Καὶ τώρα εἶσαι γκρεμισμένος κι ἐκθροισμένος. Τ' ὄνομά σου, ποῦ τόσο καιρὸ ἀποτελοῦσε τὸ τελικὸ ἐπιχείρημα τοῦ λόγιου, τὴν ἐπικύρωση τοῦ δικαστή, τὴν ἐξουσία τοῦ πρίγκηπα, τὴν ἐλπίδα τοῦ φτωχοῦ, τὸ καταφύγιο τοῦ μεταμελημένου ἀμαρτωλοῦ, αὐτὸ τὸ ἀνείπωτο ὄνομα ποῦ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα εἶναι μοιραῖο νὰ τὸ καταριῶνται καὶ νὰ τὸ χλευάζουν, θ' ἀποδοκιμαστῆ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Θεὸς εἶναι ἠλιθιότητα καὶ δειλία. Ὁ Θεὸς εἶναι ὑποκρισία καὶ πλάνη. Ὁ Θεὸς εἶναι τυραννία καὶ φτώχεια. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ κακό. Γιατὶ ὅσο οἱ ἀνθρώποι γονατίζουν μπροστὰ στοὺς δωμούς, ἢ ἀνθρωπότητα θὰ συνεχίσει νὰναι καταδικασμένη, σκλάβο τῶν βασιλιάδων καὶ τῶν παπᾶδων. Ὅσο κάποιος δέχεται τὸν ὄρκο ἐνὸς ἄλλου στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἢ κοινωνία θὰ στηρίζεται πάνω στὴν ἐπιορκία κι ἢ εὐρήνη κι ἢ ἀγάπη θὰ ἐξαφανιστοῦν ἀνάμεσα στοὺς θνητούς. Ἐξαφανίσου τότε, ὦ Θεέ. Γιατὶ ἀπὸ σήμερα, λυτρωμένος ἀπ' τὸ φόβο μου γιὰ σένα κι ἔχοντας ὀριμάσει πνευματικά, δρῶνται, μὲ τὸ χέρι σηκωμένο στὸν οὐρανὸ, πῶς δὲν εἶσαι τίποτα ἄλλο παρὰ ὁ δῆμιος τῆς λογικῆς μου, τὸ φάντασμα τῆς συνείδησός μου.

Ἐπομένως ἀρνοῦμαι τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ πάνω στὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπορρίπτω τὴν πρόνοιά του, γιατί ἢ ἀνυπαρξία τῆς ἔχει ἀποδειχθεῖ ἱκανοποιητικά ἀπ' τίς μεταφυσικὲς καὶ οἰκονομικὲς φαν-

τασιώσεις του ανθρώπου, κοντολογής, απ' το μαρτύριο της φυλής μας. Δεν αναγνωρίζω τη δικαιοδοσία του 'Υπέρτατου Όντος πάνω στον άνθρωπο. Θα το απογυμνώσω απ' τους τίτλους του πατέρα, βασιλιά, δικαστή, καλού, ελεήμονα, στοργικού, φιλόανθρωπου, αμολβοντα, εκδικητή. Όλες αυτές οι ιδιότητες που συγκροτούν την ιδέα της Πρόνοιας, αποτελούν απλώς μια καρικατούρα των ιδιοτήτων του ανθρώπου. Είναι ασυμβίβαστες με την αυτονομία της ανθρωπότητας κι επιπλέον το φέμια τους έχει επισφραγιστεί απ' δόκληρη την ιστορία του πολιτισμού, πούναι γεμάτη παρεκκλίσεις και καταστροφές.

(1846) «'Η Άθλιότητα της Φιλοσοφίας», σελ. 382-84

Ο άνθρωπος είναι προορισμένος να ζήσει δίχως θρησκεία. (1) Μια δόκληρη σειρά ένδειξεων αποδεικνύει ότι διαμέσου κάποιας εσώτερης διεργασίας, ή κοινωνία τείνει πάντοτε, ν' απελευθερωθεί απ' το έξωτερικό της περίβλημα που έχει γίνει άχρηστο.

(1843) «'Η Δημιουργία της Τάξης στην Άνθρωπότητα», σελ. 63.

Η θρησκεία υπάρχει, όχι όπως υποστήριζαν οι παλιοί άπιστοι, με τη σκόπιμη πρόθεση να υποτάξει την ανθρωπότητα. (Παρόλο που αυτό συνέβηκε στην πραγματικότητα), αλλά για να προσφέρει ένα έξουσιαστικό θεμέλιο για τη Δικαιοσύνη, δίχως την οποία δεν μπορεί να επιζήσει ή κοινωνία.

Μπορούμε κατά συνέπεια να δούμε πόσο κοινότυπο είναι ν' άμφισθητούμε, όπως κάνουν οι Προτεστάντες, τη νομιμότητα της Έκκλησίας της Ρώμης, την ορθότητα της παράδοσής της, την αλήθεια των διδασκαλιών της, τις διάφορες έκδοχές του δόγματός της, την άγνότητα των κανόνων της, των τροποποιήσεων της ιστορίας της και των άβεβαιοτήτων της έρμηνείας της. Είναι έξισου κοινότυπο ν' άμφισθητούμε, όπως κάνουν οι Ντεϊστές, την αλήθεια των προφητειών και των θαυμάτων, την άποστολή του Μωυσή, το μεσαιωνικό ρόλο του Χριστού κλπ. Κάνοντας αυτό είναι σαν να συμπεριφερόμαστε όπως οι Φιρυσισαί των Εδάγγελίων, τους οποίους επέκρινε ο Χριστός πώς «διυλίζουν τον κώνωπα και καταπίνουν την κάμηλο».

Ἐπίσης μπορεί κανείς νά δει πόσο παράλογο καί ὑποκριτικό εἶναι γιά μιᾶ κοινωνία, πού ἰσχυρίζεται πώς εἶναι θρησκα, νά προσπαθεῖ νά ξεχωρίσει τὸ αἰώνιο ἀπ' τὸ ἐφήμερο καί τὴν Ἐκκλησία ἀπ' τὸ Κράτος. Εἶναι σά νά δίνεις σ' ἕνα κουτσό δεκανίκια γιά νά περπατήσῃ καί μετὰ νά τὸν ὑποχρεώνεις νά τὰ κουβαλάει στήν πλάτη.

(1858)

«Γιά τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καί τὴν Ἐκκλησία I», σελ. 320-21.

Ἡ ὥρα μιᾶς θρησκείας ἔχει σημάνει, όταν ἡ ταραγμένη συνείδηση ρωτᾷ, ὄχι ἂν ἐκείνη ἢ συγκεκριμένη θρησκεία εἶναι ἀληθινή, γιατί οἱ ἀμφιβολίες πού ἀφοροῦν τὸ δόγμα δὲν ἀρκοῦν γιά νά καταστρέψουν μιᾶ θρησκεία, οὔτε ἂν χρειάζεται μεταρρύθμιση, γιατί ἡ μεταρρύθμιση σὲ θέματα πίστεως ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ζωτικότητας μιᾶς θρησκείας, ἀλλὰ ἂν ἡ θρησκεία ἐκείνη, πού τόσο καιρὸ θεωροῦνταν σὰν ἡ ἀσφαλτικὴ δικλίδρα καί τὸ στήριγμα τῆς ἠθικῆς, εἶναι στὴν πραγματικότητα ἀντάξια μὲ τὸ καθῆκον: μὲ ἄλλα λόγια, ἂν ἀποτελεῖ πραγματικὰ ἕνα ἠθικὸ νόμο. . .

Ἀπαντῶ μὲ λύπη, ὅπως ὁ Πρεσβύτερος τῆς Συνέλευσης πού ἀπάγγειλε τὴν καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου 15ου: «Ὅχι, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει κανένα ἠθικὸ νόμο κι ἐπιπλέον, δὲν μπορεί νά ἔχει κανένα». . . Ἀφοῦ ἐπομένως, μετὰ ἀπὸ 18 αἰῶνες ζωῆς, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία βρίσκεται στὴν ἴδια κατάσταση πού βρέθηκε ἡ πολυθεϊστικὴ θρησκεία, μετὰ ἀπὸ 2.000 χρόνια ζωῆς, ἡ ὁποία ἐξαφανίστηκε ἐπειδὴ δὲν εἶχε κανένα ἠθικὸ νόμο, εἶναι χαμένη.

(1858)

«Γιά τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καί τὴν Ἐκκλησία» I, σελ. 393.

Οί εργαζόμενες τάξεις κι ή μπουρζουαζία

Ταξικές αντιφάσεις μέσα στο Κράτος .

Ἐπ' τή στιγμή πού δημιουργεῖται τὸ Κράτος, οἱ αντιφάσεις πού εἶναι ξιμψυτες μέσα σ' αὐτή, ἀκριβῶς τήν ἴδια τήν ἔννοιά του, ἀποτελοῦν τὰ σπέρματα τῆς ἴδιας του τῆς καταστροφῆς. . .

Ἐφοῦ ὁ πόλεμος κι ή περιουσιακή ἀνισότητα ἀπέτελεσαν πάντοτε τήν ἀνθρώπινη μοίρα, ή κοινωνία διχάζεται μ' ἕνα φυσικό τρόπο σ' ἕνα ἀριθμὸ ἀπὸ διάφορες τάξεις: πολεμιστὲς ἢ εὐγενεῖς, παπάδες, γαιοκτῆμονες, ἐμπόρους, ναυτικούς, βιομηχανικούς ἐργάτες κι ἀγρότες. Ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας, ὅπου ὑπάρχει, ἀποτελεῖ τή δική του ἀποκλειστική κλάσα, πού τοποθετεῖται πάνω ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες, δηλαδή τή δυναστεία.

Ἡ πάλη ἀνάμεσα στίς τάξεις, τὰ συγκρουόμενα συμφέροντά τους κι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐνοποιοῦνται αὐτὰ τὰ συμφέροντα, καθορίζει τὸ πολιτικό σύστημα καὶ κατὰ συνέπεια τή μορφή τῆς κυβέρνησης μὲ τίς ἀναρίθμητες μορφές τῆς καὶ τίς ἀκόμα πιὸ ἀναρίθμητες παραλλαγές τῆς. Ἐλλὰ σιγὰ σιγὰ ὅλες οἱ τάξεις περιορίζονται σέ δύο: στήν ἀνώτερη, δηλαδή, μιά ἀριστοκρατία, ἀστική ἢ πατρικίαική καὶ στήν κατώτερη, δηλαδή, τὸν κοινὸ λαό, ἢ προλεταριάτο. Παραπαίοντας ἀνάμεσα στίς δύο, βρῖσκειται ή βασιλεία, ή ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ὄργανο τῆς δυνάμεις καὶ ἔκφραση τῆς ἐξουσίας. Ἐν ή ἀριστοκρατία ἐνωθεῖ μὲ τή βασιλεία, τὸ συνακόλουθο πολιτεύμα θάνα: μιά ἡπια μορφή μοναρχίας, ἐκείνη πού εἶναι γνωστή σὰ συνταγματική. Ἐν ἐκείνος πού ἐνώνει τίς δυνάμεις του μὲ τήν

ἔξουσία εἶναι ὁ λαός, τὸ πολίτευμα θάναι μιὰ ἀπόλυτη μοναρχία ἢ μιὰ αὐταρχικὴ δημοκρατία.

(1863)

«Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 294, 296.

Ὅσο λογικὰ ὀρθὸ κι ἂν εἶναι ἓνα δημοσπονδιακὸ σύνταγμα κι ὄσες πρακτικὲς ἐγγυήσεις κι ἂν προσφέρει, δὲ θάναι ἓνα διώσιμο σύστημα πρῶτου νὰ ἐξαφανιστοῦν ὅλες οἱ δυνάμεις ποὺ διαταράσσουν τὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ πολιτικὸς νόμος θὰ πρέπει νὰ στηριχθεῖ πάνω στὸν οἰκονομικὸ νόμο. Ἄν ἡ παραγωγή κι ἡ διανομὴ τοῦ πλοῦτου ἀφεθοῦν στὴν τύχη, ἂν τὸ δημοσπονδιακὸ σύστημα χρησιμεύει ἀπλῶς γιὰ νὰ προστατεύει τὴν ἀναρχία τοῦ ἐμπορευματοῦ καπιταλισμοῦ κι ἂν, σὰν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ψευτο-ἀναρχίας ἢ κοινωνία εἶναι διχασμένη σὲ δύο τάξεις, στοὺς ἰδιοκτῆτες, καπιταλιστὲς βιομηχάνους, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά καὶ στοὺς μισθοσυντῆρητους προλετάρους ἀπ' τὴν ἄλλη, δηλαδὴ σὲ πλούσιους καὶ φτωχοὺς, ἢ πολιτικὴ δομὴ θάναι πάντοτε ἀσταθῆς. Ἡ ἐργατικὴ τάξη, δηλαδὴ, ἢ πιὸ φτωχὴ καὶ πιὸ πολυάριθμη τάξη, θ' ἀντιληφθεῖ τελικὰ πὼς αὐτὸ ἦταν ἀπλῶς ἓνα τέχνασμα, θὰ ἐνωθεῖ ἐναντία στὴν ἀστικὴ τάξη, ἢ ὅποια, μὲ τὴ σειρά της, θὰ ἐνωθεῖ ἐναντία στοὺς ἐργάτες. Ἄν ὁ λαός εἶναι ἰσχυρότερος, ἢ συνομοσπονδία θὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ δημοκρατία κι ἂν ἡ μπουρζουαζία κατορθώσει νὰ ἐπιβληθεῖ, ἢ συνομοσπονδία θὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ μιὰ συνταγματικὴ μοναρχία.

Ὅπως εἶπα σ' ἓνα προηγούμενο κεφάλαιο, τὸ ὅτι ἔχουν σχηματιστεῖ ἰσχυρὲς κυβερνήσεις ἔγινε γιὰ ν' ἀποκλειστεῖ τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ κοινωνικοῦ πολέμου. Αὐτές, τὶς θαυμάζουν πολὺ διάφοροι πολιτικοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι θεωροῦν πὼς οἱ εὐθραυστες δομὲς μιᾶς συνομοσπονδίας δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὲς γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν μιὰ κυβέρνηση ἐναντία στὴν ἐπίθεση τῶν μαζῶν, δηλαδὴ, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰ κυβερνητικὰ συμφέροντα ἐναντία στὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους. Γιατί, ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐπαναλάβω, κι ἂς μὴ γίνε κανένα λάθος σχετικὰ μ' αὐτό, ὅλες οἱ κυβερνήσεις, ὄχι καὶ στρατοὶ συγκροτοῦνται καὶ ὀργανώνονται γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἐπιθέσεις τόσο ἀπ' τὸ ἐσωτερικόν, ὅσο κι ἀπ' τὸ ἐξωτερικόν. Ἄν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κράτους εἶναι νὰ κυβερνάει σὰν ἀπόλυτη μοναρχία

στην κοινωνία κι αν ή μοίρα των ανθρώπων είναι να χρησιμεύσουν σά μέσα με τά όποια έκτελει τά σχέδιά του, τότε πραγματικά θά πρέπει να όμολογήσω πώς τó όμοσπονδιακό σύστημα δέν μπορεί να συγκριθεί με τó σύστημα τής συγκεντρωτικής κυβέρνησης.

Άλλα όλα δείχνουν πώς οί καιροί έχουν αλλάξει κι ότι ή φυσική συνέπεια τής επανάστασης στις ιδέες, πρέπει νάναι μιá επανάσταση των συμφερόντων. Ό 20ός αιώνας θά όδηγήσει στην εποχή των όμοσπονδιών ή, διαφορετικά, ή ανθρωπότητα θά ξαναγυρίσει πίσω στο καθαρτήριο για άλλα χίλια χρόνια. Τó πραγματικό πρόβλημα πού πρέπει να έπιλυθεί δέν είναι πολιτικό, είναι ένα οικονομικό πρόβλημα.

(1863)

«Η Όμοσπονδιακή Άρχή», σελ. 354.

Τó όμοσπονδιακό σύστημα ίκανοποιεί πολύ άπολεσματικά τόσο τά δημοκρατικά ιδανικά, όσο και τόν άστικό συντηρητισμό, δυό πράγματα πού δέν μπορούν να συμβιβαστούν σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση. Πώς συμβαίνει τότε αυτό; Συμβαίνει διαμέσου των πολιτικο-οικονομικών έγγυήσεων πού άποτελούν τά πιό πολύτιμα χαρακτηριστικά του όμοσπονδιακού συστήματος. Όταν ή Γαλλία θάχει έπιστρέψει στη φυσική της κατάσταση — πού βασίζεται πάνω στο νόμο τής μεσαίας ιδιοκτησίας, τής ειλικρινούς μετριοφροσύνης κι ισότητας, με μιá όσο τó δυνατό μεγαλύτερη έξίσωση των περιουσιών μιá Γαλλία πού θάχει άποκτήσει ξανά τó πνεύμα και τó δικό της τρόπο ζωής και θ' άποτελείται άπό μιá ομάδα κυρίαρχων όντοτήτων, πού προσφέρουν άμοιβαίες έγγυήσεις — δέν θάχει κανένα φόβο άπ' την έπιθεση του κομμουνισμού ή άπ' τις έπιδρομές τής μοναρχίας. Οί μάζες, πού άπό κει και πέρα θάναι άνίσχυρες να καταστειλλουν τη δημόσια έλευθερία, θάναι έξίσου άνίσχυρες να καταλάβουν ή να κατασέσουν την ιδιοκτησία. Άκόμα, θ' άποτελέσουν τó πιό ισχυρό έμπόδιο έναντια στη φεουδοποίηση τής γής και του κεφαλαίου, πού συμβαίνει άναπόφευκτα σ' ένα συγκεντρωτικό κράτος. Ένω δ κάτοικος τής πόλης έκτιμάει την ιδιοκτησία μόνο για τó έσοδο πού προσφέρει, δ άγρότης πού την καλλιεργεί, την έκτιμάει αυτή καθαυτή, πράγμα πού έξηγεί τó γιατί ή ιδιοκτησία δέν έχει ποτέ καλύτερες έγγυήσεις άπ' ότι όταν, μ' ένα πάγιο,

καλά ρυθμισμένο καταμερισμό, προσεγγίζει την ισότητα και την δημοσπονδία. Όχι πιά μπουρζουαζία, όχι πιά δημοκρατία. Άς μὴν ἔχουμε, ὅπως ἀπαιτούσαμε στὰ 1848, τίποτα ἄλλο παρὰ μόνο πόλεις. Μήπως αὐτὸ δὲ σημαίνει πραγματικὰ ἡ ἐπανάσταση; Ποῦ θὰ βρῖσκαμε τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ, ἂν ὄχι στὸ δημοσπονδιακὸ σύστημα;

(1863)

«Ἡ Ὅμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 549.

Τ α ξ ι κ ῆ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η

Ἡ πολιτικὴ ἐπιδεξιότητα ἢ ἱκανότητα ὅποιουδήποτε ὑποκειμένου, ἀνεξάρτητα ἂν εἶναι ἄτομο, ἔταιρεία ἢ συλλογικὸ σῶμα, ἐξαρτιέται ἀπ' τὴν ὑπαρξὴ τριῶν βασικῶν ὄρων:

1. Τὸ ὑποκείμενο πρέπει νὰ ἔχει **σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η** τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς ἀξιοπρέπειάς του, τῆς ἀξίας του, τῆς θέσης ποὺ κατέχει στὴν κοινωνία, τοῦ ρόλου ποὺ παίζει, τῶν σκοπῶν στοὺς ὁποίους μπορεῖ πολὺ σωστὰ ν' ἀποβλέπει καὶ τῶν συμφερόντων τὰ ὅποια ἐκπροσωπεῖ ἢ ἐνσαρκώνει.

2. Σὰν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συνειδησης τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὄλων τῶν δυνατοτήτων του, τὸ ὑποκείμενο ποὺ ἀναφέραμε θὰ πρέπει νὰ ἐπιβεβαιώσει τὴν **ἰ δέα** του, δηλαδὴ θὰ πρέπει νὰ ναὶ ἱκανὸ νὰ παραδώσει τὸν ἑαυτὸ του στὴν κριτικὴ τῆς εὐφυΐας του, νὰ τὸν ἐκφράσει μὲ λέξεις καὶ νὰ προσφέρει μιὰ ὀρθολογικὴ ἐκθεσὴ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τοῦ νόμου τῆς ὑπαρξῆς του.

3. Ὅταν θᾶχει κάνει αὐτὴ τὴν ἰδέα ἀντικείμενο πίστεως, θὰ πρέπει νὰ ναὶ πάντοτε ἱκανὸ ν' ἀντλήσει **π ρ α κ τ ι κ ᾶ** συμπεράσματα ἀπ' αὐτὴ, τὰ ὅποια θὰ ποικίλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὺς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει κανένα ποσοτικὸ πρόβλημα. Μερικοὶ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται τὰ πράγματα μὲ μεγαλύτερη δευδέρχεια ἀπ' ἄλλοι. Ἡ αὐτοσυνειδησὴ τους εἶναι ἐξυψωμένη σ' ἓνα μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ. Καταλαβαίνουν τὴν ἰδέα καὶ τὴν ἀναπτύσσουν μὲ μιὰ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἐπιδεξιότητα καὶ ἐνεργητικότητα ἢ διαθέτουν ἓνα χάρισμα, νὰ μποροῦν νὰ ἐφαρμίζουν πρακτικὰ, ποὺ ξεπερνᾷ συχνὰ τὰ χαρί-

σηματα τῶν πιδ ἔξυπνων πνευμάτων. Παρόλο πού αὐτές οἱ διαφορές στην δξυνηση τῆς συνειδήσης, στην ἰδέα καὶ τὴν ἐφαρμογή της, ἀποτελοῦν θ α θ μ ο ὺ ς ἱκανότητας, δὲν δημιουργοῦν τὴν ἴδια τὴν ἱκανότητα. . .

Τὸ νᾶσαι πολιτικᾶ ἱκανὸς δὲ σημαίνει νᾶ ἔχεις μιᾶ ἰδιαίτερη κλση γιὰ τίς Κρατικὲς ὑποθέσεις, ἢ γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἑνὸς ἰδιαίτερου δημόσιου λειτουργήματος. Δὲν σημαίνει νᾶχεις ἕνα ὀρισμένο φλογερὸ ζῆλο γιὰ τὰ δημόσια θέματα. Αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπαναλαμβάνω, εἶναι θέμα ταλέντου κι εἰδίκευσης καὶ δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἔδαφος γιὰ κείνο πού ἐννοῶ ἐδῶ, χρησιμοποιώντας τὸν ὄρο, πολιτικὴ ἱκανότητα στὸν πολίτη, ὁ ὁποῖος εἶναι συχνὰ σιωπηλὸς, σεμνὸς καὶ δὲν κατέχει κανένα δημόσιο ἀξίωμα. Διαθέτω πολιτικὴ ἱκανότητα σημαίνει ἔχω σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ῆ τοῦ ἑαυτοῦ μου σὰ μέλος ἑνὸς συνόλου. Σημαίνει τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς συνακόλουθης ἰ - δ ἔ α ς καὶ τὴν ἐργασία γιὰ τὴν π ῖ ρ α γ μ ᾶ τ ω σ ῆ της. Κάθε ἄτομο πού ἐκπληρώνει αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ὄρους, εἶναι πολιτικᾶ ἱκανὸ. Λόγου χάρη, ὄλοι αἰσθανόμαστε πὼς εἴμαστε Γ ᾶ λ ο ι καὶ σὰν τέτοιοι, πιστεύουμε σ' ἕνα σύνταγμα καὶ πιστεύουμε ἀκόμα πὼς ἡ χώρα μας ἔχει μιὰν ἀποστολή. Στὸ φῶς αὐτῶν τῶν πραγμάτων, διαμέσου τῶν πόθων καὶ τῶν ψήφων μας, δίνουμε προτεραιότητα στὶς τακτικὲς, πού φαίνονται πὼς ἐρμηνεύουν καλύτερα τὰ αἰσθήματά μας κι ἀνταποκρίνονται στὶς γνώμες μας. Τὸ πατριωτικὸ πνεῦμα μπορεῖ νᾶναι περισσότερο ἢ λιγώτερο φλογερὸ μέσα μας, ἀλλὰ ἡ φύση του εἶναι ἡ ἴδια κι ἡ ἀπουσία του κάτι τὸ ἀνώμαλο. Ἔτσι, μὲ τρεῖς λέξεις, ἔχουμε σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ῆ, ἔχουμε μιὰν ἰ - δ ἔ α κι ἐπιδιώκουμε τὴν ὄ λ ο π ο ἰ ῆ σ ῆ της.

Μελετώντας τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἱκανότητος τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἢ τῆς μπουρζουαζίας ἢ, ὅπως προηγουμένα, τῶν εὐγενῶν, θὰ πρέπει νᾶ ἐξετάσουμε τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

α) Ἐν ἡ ἐργατικὴ τάξη, στὶς σχέσεις της μὲ τὴν κοινωνία καὶ τὸ Κράτος, ἔχει ἀποκτήσει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της· ἂν σὰ μιᾶ συλλογικὴ, ἠθικὴ, ἐλεύθερη ὄντοτητα, ξεχωρίζεται ἀπ' τὴ μπουρζουαζία.

β) Ἐν ἔχει τὴ δικὴ της ἰδέα, δηλαδή, ἂν ἔχει δημιουργήσει μιὰν ἀντίληψη τοῦ δικοῦ της συντάγματος, ἂν ξέρε: τοὺς νόμους, συνθηκὲς καὶ φόρμουλες τῆς ὑπαρξῆς της, ἂν προβλέπει τὴ μοῖρα ἢ

τὸ τέλος τῆς, ἀν καταλαβαίνει τὶς σχέσεις τῆς μετὰ τὸ Κράτος, τὸ ἔθνος καὶ τὴν παγκόσμια τάξιν καὶ τέλος,

γ) Ἄν ἡ ἐργατικὴ τάξις εἶναι σὲ θέση ν' ἀντλήσει ἀπ' αὐτῆς τὴν ἰδέαν τὰ δικά τῆς πρακτικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας καὶ ἂν, σὲ περίπτωσιν ποῦ ἔρθῃ στὴν ἐξουσίαν σὺν ἐπακόλουθον τῆς πτώσεως ἢ τῆς ἤττας τῆς ἀσπικῆς τάξεως, θάβῃ ἱκανὴ νὰ δημιουργήσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ μιὰ νέα πολιτικὴ τάξιν.

Νὰ τί εἶναι ἡ πολιτικὴ ἱκανότης. Μιλᾶμε, φυσικὰ, γιὰ τὴν πραγματικὴν, συλλογικὴν ἱκανότητα ποῦ ἀποτελεῖ ἓνα φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν γεγονός καὶ πηγάζει ἀπ' τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Πέρα ἀπ' τὶς ἀνισότητες στὸ ταλέντο καὶ τὴ συνειδησιν, βρίσκειται σ' ὅλα τὰ ἄτομα καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἰδιαίτερον προνόμιον ὁποιοῦδήποτε προσώπου. Ἐμφανίζεται σ' ὅλες τὶς θρησκευτικὰς κοινωνίας, αἰρέσεις, ἑταιρείας, κάστες, κόμματα, Κράτη, ἐθνικότητες κλπ. Εἶναι μιὰ ἱκανότητα ποῦ ὁ νομοθέτης ἀδυνατεῖ νὰ δημιουργήσῃ, ἀλλὰ ποῦ εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναζητήσῃ καὶ ποῦ, ὅπως δὴποτε, πιστεύει δι' ὑπάρχει.

Στὸ φῶς αὐτοῦ τοῦ καθορισμοῦ τῆς πολιτικῆς συνειδησῆς εἶναι ποῦ ἀπαντῶ ἀναφορικὰ μετὰ τὶς ἐργαζόμενες τάξεις, παραβλέποντας τὰ μειονεκτήματα καὶ τὴ δειλὴ συμπεριφορά τους, ποῦ συγχίζει ν' ἀποτελεῖ ἓνα λυπηρὸ καθημερινὸ θέαμα, μετὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπο:

Πάνω στὸ πρῶτον σημεῖον: ναί, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν ἀποκτήσει συνειδησιν τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ μπορούμε νὰ ὀρίσουμε τὸ 1848, σὺν τὸ χρόνον αὐτῆς τῆς ἀφύπνισῆς.

Πάνω στὸ δεῦτερον σημεῖον: ναί, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν πραγματικὰ μιὰ ἰδέαν ποῦ ἀντιστοιχεῖ στὴν αὐτοσυνειδησὴν τους καὶ ἡ ἰδέαν αὐτὴν βρίσκειται σὲ ἀμεση ἀντίθεση μετὰ τὴν ἀντίστοιχὴν τῆς μπουρζουαζίας. Ὅμως, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ἡ ἰδέαν αὐτὴν δὲν τοὺς ἔχει ἀκόμα ἀποκαλυφθεῖ πλήρως, πὼς δὲν ἔχουν ὑποστῆ ὅλες τῆς τὶς συνέπειες καὶ δὲν ἔχουν ἀνακαλύψει ἀκόμα τὴ φόρμουλαν γι' αὐτό.

Πάνω στὸ τρίτον σημεῖον, ἀναφορικὰ μετὰ τὰ πολιτικὰ συμπεράσματα ποῦ μπορεῖ ν' ἀντληθῶν ἀπ' τὴν ἰδέαν: ὄχι, οἱ ἐργαζόμενες τάξεις, παρόλον ποῦ εἶναι βέβαιες γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους καὶ εἶναι ἤδη μισοφωτισμένες γιὰ τὸν κανόνα τῆς νέας τους πίστεως, δὲν ἔ-

χουν κατορθώσει ακόμα ν' άντλήσουν απ' αὐτή μιὰ ὁποιαδήποτε στερεότυπη πρακτικὴ ἢ κατάλληλη τακτικὴ. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, σταθεῖτε μάρτυρες τοῦ γεγονότος διὰ ἐπήφισαν μαζί με τὴ μπουρζουαζία κι ἐπίσης σταθεῖτε μάρτυρες τῶν ἀμέτρητων πολιτικῶν τους προκαταλήψεων.

Ἄς ποῦμε, πῶς οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν μόλις ἐμφανιστεῖ στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ἄν, μέσω τῆς πρωτοβουλίας ποὺ ἀρχίζουν νὰ παίρνουν καὶ με τὴν ἀπόλυτη βαρῦτητα τῆς ἀριθμητικῆς τους δύναμης, μπόρεσαν νὰ μετατοπίσουν τὸ κέντρο τῆς βαρῦτητας μέσα στὴν πολιτικὴ τάξη καὶ νὰ διαταράξουν τὴν κοινωνικὴ οἰκονομία δὲ στάθηκαν ἱκανές, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, νὰ κυριαρχήσουν, ἐξαιτίας τοῦ πνευματικοῦ χάους ἀπ' τὸ ὅποιο ὑποφέρουν κι ἰδιαίτερα ἐξαιτίας τῆς ἰδιότροπης μεταχείρησής ποὺ ἔτυχαν στὰ χέρια μιᾶς ἀ σ υ β ἰ β α σ τ η ς μπουρζουαζίας. Οἱ ἐργαζόμενες τάξεις ἔχουν σχεδὸν ἐπιβραδύνει τὴ χειραφέτησή τους κι ὡς ἓνα βαθμὸ διακινδυνέψει τὸ μέλλον τους.

(1865)

«Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 89-92).

Παρά τὴν ἀφοσίωσή τους στὶς ἰδέες τοῦ '89, οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς τῆς Ἀντιπολίτευσης δὲν ἔχουν συνειδητοποιήσει πῶς ἐκεῖνο ποὺ ἔχει δημιουργήσει τὸ νέο διαχωρισμὸν ἀνάμεσα στὴν μπουρζουαζία καὶ τὴν ἐργατικὴ τάξη ἢ προλεταριάτο — ἓνας διαχωρισμὸς ποὺ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστος στὶς φεουδαλικὲς ἐποχὲς κι αὐτὸ ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἐξαφανίζονται οἱ παλιῆς κατηγορίες τῶν Εὐγενῶν, τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Τρίτης Τάξης — εἶναι ἀκριβῶς τὰ δικαιώματα ποὺ κατοχυρώθηκαν στὰ '79. Δὲν ἀντιλήφθηκαν διὰ πρὶν ἀπ' τὸ '89, ὁ ἐργάτης ζοῦσε στὴ συντεχνία, ὅπως ἀκριβῶς ζοῦσε μέσα στὴν οἰκογένεια ἢ γυναίκα, τὰ παιδιὰ κι οἱ ὑπηρέτες. Πρὶν ἀπ' αὐτὸ, θάταν ἀπαράδεκτη ἢ ἀναγνώριση τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς τάξης ἐργατῶν, ποὺ βρῖσκεται σὲ ἀντίθεση με μιὰ τάξη ἐπιχειρηματιῶν, ἀφοῦ οἱ προηγούμενοι ὑποτίθεται διὰ ἀποτελοῦσαν ἓνα τμήμα τῶν τελευταίων. Μετὰ τὸ '89 τὸ συντεχνιακὸ σῶμα ἔχει διαλυθεῖ, παρόλο ποὺ δὲν ἔχουν ἐξισωθεῖ τὰ μέσα κι οἱ συνθήκες

τοῦ ἐργάτη καὶ τοῦ ἀφεντικοῦ. Δὲν ἔγινε τίποτα. Δὲν ἐκπονήθηκε κανένα πρόγραμμα γιὰ τὴν διανομὴ τοῦ κεφαλαίου, γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς βιομηχανίας ἢ γιὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐργατῶν. Σὰν ἀποτέλεσμα, ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὴν τάξη τῶν ἐργοδοτῶν, τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν παραγωγικῶν μέσων, τῶν καπιταλιστῶν καὶ μεγαλοἰδιοκτητῶν καὶ στὴν ἀντίστοιχη τῶν ἀπλῶν μισθωτῶν, ἔχει γεννηθεῖ ἀπὸ μόνος του. . .

Ἐὐχόμαστε τὸ πολιτικὸ μας σύστημα, ἡ δημόσια οἰκονομία μας, ἡ βιομηχανικὴ μας ὀργάνωση, ἡ σύγχρονη ἱστορία κι ἰδιαίτερα ἡ λογοτεχνία μας, εἶναι ὅλα θεμελιωμένα πάνω σ' αὐτὸ τὸν ἀναπόφευκτο διαχωρισμὸ καὶ τὸ νὰ τὸν ἀρνηθοῦμε, θάταν μιὰ ἔνδειξη κακοπιστίας κι ἠλιθίας ὑποκρισίας.

(1865)

«Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱκανότητα τῶν ἐργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 94-96.

Εἴτε τὸ ξέρεῖ ἡ ἀστικὴ τάξη εἴτε ὄχι, ὁ ρόλος τῆς τελειώνει. Δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγεννηθεῖ. Ἀλλὰ ἄστε τὴν νὰ πεθάνει εἰρηνικά. Ἡ ἀνοδος τῶν κοινῶν ἀνθρώπων στὴν ἐξουσία δὲ σημαίνει πῶς θὰ τὴν ἐξαλείψουν, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ λαὸς θ' ἀποκτήσει τὴν πολιτικὴ κυριαρχία πάνω στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ μετὰ θὰ τῆς ἀποσπάσει τὰ προνόμια, τὴν ἰδιοκτησία καὶ τὰ δικαιώματα, ἐνῶ οἱ ἀστοὶ θὰ πάρουν τὴ θέση τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ σὰ μισθωτοί. Ὁ σημερινός, σταθερὰ παγιωμένος διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὶς δυὸ τάξεις, τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀστῶν, ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἓνα ἀπ' τὰ ἀπρόοπτα τῆς ἐπανάστασης. Ἡ κάθε μιὰ πρέπει ν' ἀπορροφήσει τὴν ἄλλη σ' ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο συνείδησης. Ἡ μέρα ποὺ οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι θ' ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα, ποὺ θάχουν καταλάβει τὴν ἐξουσία καὶ θάχουν εἰσαγάγει τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμιση σύμφωνα μὲ τίς φιλοδοξίες τοῦ νέου νόμου καὶ τῆς νέας ἐπιστήμης, θάξουν ἢ μέρα ποὺ θὰ συγχωνευτοῦν κι οἱ δυὸ γιὰ πάντα. Στὸ φῶς αὐτῶν τῶν νέων συνθηκῶν εἶναι ποὺ οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι τόσο καιρὸ ἔχουν ζήσει μόνο μέσα στὴν ἐκθρότητα, πρέπει μελλοντικὰ νὰ καθορίσουν τὸν ἑαυτὸ τους, νὰ ἐκδη-

λώσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ νὰ παγιώσουν τὴν πολιτικὴ τους ὑπαρξή.

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 101.

Ὁ Σύγχρονος Σοσιαλισμὸς δὲν ἔχει ἰδρυθεῖ σὰ μιὰ ἀίρεση ἢ ἐκκλησία, ἔχει παρουσιάσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ διαφορετικὰς σχολὰς. Οἱ ἔργαζόμενες τάξεις δὲν εἶναι προσκολλημένες σὲ κανένα ἀφηνεικὸ. Ὁ Καμπέ, ὁ δικτάτορας τῆς Ἰταλίας, τὸ ἔμαθε μὲ σκληρὸ τρόπο στὸ Νοβού. (2) Ἔχουν ἀκολουθήσει τὴ δική τους ἔμπνευση καὶ εἶναι ἀπίθανο νὰ παραιτηθοῦν κάποτε ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία δράσης τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐγγύηση τῆς ἐπιτυχίας τους.

Μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ὅπως ἐκείνη τοῦ '89, τῆς ὁποίας τὸ προϊόν, ἡ ἐργατικὴ δημοκρατία, συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ μπροστὰ σὰ μάτια μας, ἀποτελεῖ μιὰ αὐθόρμητη μεταμόρφωση ποὺ διαδραματίζεται σ' ὀλόκληρο τὸ πολιτικὸ σῶμα. Εἶναι ἡ ὑποκάτασταση ἑνὸς συστήματος σ' ἕνα ἄλλο, ἕνας νέος ὀργανισμὸς ποὺ ἀντικαθιστᾷ ἕναν παλιό. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ δὲν πραγματοποιεῖται μέσα σὲ λίγα λεπτά, ὅσο χρειάζεται ἕνας ἄνθρωπος γιὰ ν' ἀλλάξει τὰ ρούχα ἢ τὴν κονκάρδα του. Δὲν συμβαίνει κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση ἑνὸς ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει τὴ δική του προκατασκευασμένη θεωρία, ἢ καθ' ὑπαγόρευση κάποιου προφήτη. Μιὰ πραγματικὴ ὀργανικὴ ἐπανάσταση εἶναι ἕνα προϊόν τῆς συλλογικῆς ζωῆς καὶ παρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ χεῖ τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τὰ ὄργανά της, δὲν ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητά τὸ ἔργο κανενὸς ξεχωριστοῦ ἀτόμου. Ἀποτελεῖ μιὰ ἰδέα, ποὺ ἀρχικὰ εἶναι πολὺ ὑποτυπώδης καὶ φυτρώνει σὰ σπόρος. Μιὰ ἰδέα, ποὺ ἀρχικὰ δὲν εἶναι σὲ καμιά περίπτωση σημαντικὴ, ἀφοῦ βασίζεται στὴ λαϊκὴ σοφία, ἀλλὰ κάποια ἢ ὁποία, θαμιμένη ὅπως ὁ σπόρος μέσα στὴ γῆ ἢ τὸ ἐμβρυο μέσα στὸ αὐγὸ, ἀγαπύσσεται ξαφνικὰ μ' ἕναν ἀπρόδλεπτο τρόπο καὶ καλύπτει τὸν κόσμον μὲ τοὺς θεσμούς της. . . Τὸ ἴδιον συνέβηκε μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸ 19ο αἰώνα. . .

Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἀποκτήσει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ ἦταν βέβαιοι γι' αὐτόν. Ἡ ἀναταραχὴ (τῆς ἐπανάστασης τοῦ

1789) πού ξέσπασε γύρω τους κι εξαιτίας αὐτῶν, εἶχε ἀφυπνίσει τὴν εὐφυΐα τους. Μιά ἀσπική ἐπανάσταση τοὺς εἶχε μόλις παραχωρήσει πολιτικά δικαιώματα. Ἀποφασισμένοι, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, νὰ ξεκαθαρίσουν τὶς σκέψεις τους δίχως τὴ βοήθεια διερμηνέων, ἀκολούθησαν τὴ λογικὴ τῆς κατάστασής τους. Ἀρχικά, διαχωρίζοντας ὅσο τὸ δυνατό τὴ θέση τους ἀπ' τὴν ἀσπική τάξη, οἱ ἔνθρωποι προσπάθησαν νὰ στρέψουν τὰ ἀσπικά πολυβόλα ἐνάντια στοὺς ἀσπούς. Τοὺς μιμήθηκαν. Ἐπειτα, μαθαίνοντας ἀπ' τὴν ἀποτυχία τους κι ἐγκαταλείποντας τὴν πρώτη τους ὑπόθεση, ἀναζήτησαν τὴ σωτηρία σὲ μιὰ αὐθεντικὴ ἰδέα.

(1865) .

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζομένων Τάξεων», σελ. 110-12.

Πρὸς τὸ παρὸν οἱ ἐργαζόμενες τάξεις, ἀπορρίπτοντας τὶς ἀσπικές πρακτικὲς καὶ στρεφόμενοι μὲ προθυμία πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐνὸς ἀνώτερου ἰδανικοῦ, ἔχουν συλλάβει τὴν ἔννοια μιᾶς ἐγγύτητος πού θὰ τὶς ἀπελευθέρωνε τόσο ἀπ' τὸν κίνδυνο τοῦ πληθωρισμοῦ, ὅσο κι ἀπ' τὴ θανατηφόρα γιαιρεία τῶν ἐργατικῶν ἐνώσεων. Αὐτὴ ἡ ἐγγύτησι ἀποτελεῖται, κατὰ ἓνα μέρος, ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς συνένωσης, διαμέσου τῆς ὁποίας σ' ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη, ἐτοιμάζονται νὰ ὀργανώσουν νόμιμες ἐργατικὲς εἰταιρεῖες γιὰ ν' ἀνταγωνιστοῦν τὰ ἀσπικά κοινὰ καὶ, κατὰ ἓνα μέρος, ἀπ' τὴ γενικότερη καὶ πιὸ πλατιὰ διαδομένη ἀρχὴ τοῦ ΜΟΥΤΟΥΕΛΛΙΣΜΟΥ, μέσω τοῦ ὁποίου ἡ ἐργατικὴ Δημοκρατία, δίνοντας προτεραιότητα στὴν ἀλληλεγγύη καὶ τὶς ὀμάδες, προετοιμάζει τὸ δρόμο γιὰ τὴν πολιτικὴ κι ὀικονομικὴ ἀνοικοδόμησι τῆς κοινῆς. Ἡ συνδυασμένη δύναμις τῶν δυῶ ἀρχῶν, τῆς συνένωσης καὶ τοῦ μουτουελλισμοῦ — τὶς ὁποῖες δε χρειάζεται νὰ τονίσουμε περισσότερο — εἶναι ἐκείνη πού ἐμπεριέχει τὸ σύστημα τῶν ἠθικῶν κι ὀλικῶν ἐγγυήσεων πού ἀποζητᾶται ἡ ἀνθρωπότητα. . .

(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζομένων Τάξεων», σελ. 395.

Ἡ ἰδιοκτησία καὶ τὸ κράτος

Ἰδιοκτησία καὶ νομὴ

Ἄν ἔπρεπε ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι δουλεία;» κι ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀπαντήσω μὲ μιὰ λέξη «Ἐγκλημα», θὰ μὲ καταλάβαιναν ἀμέσως ὅλοι. Δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ χρησιμοποιοῦσα μιὰ μακροσκελὴ ἐπιχειρηματολογία γιὰ νὰ δείξω πὼς ἡ ἐξουσία ν' ἀποστερεῖς ἕναν ἄνθρωπο ἀπ' τὶς σκέψεις του, τὴ βούλησή του καὶ τὴν προσωπικότητά του, εἶναι μιὰ δύναμη ζωῆς καὶ θανάτου κι ὅτι τὸ νὰ ὑποδουλώσεις ἕναν ἄνθρωπο εἶναι: σὰ νὰ τὸν δολοφονεῖς. Γιατὴ τότε, στὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι ἰδιοκτησία;» νὰ μὴν μπορῶ ν' ἀπαντήσω παρόμοια «κλοπὴ», δίχως νὰ ξέρω πὼς θὰ μὲ παρεξηγήσουν σίγουρα, παρόλο πὺ ἡ δευτέρη πρόταση ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ παραλλαγὴ τῆς πρώτης;

(1840)

«Τί εἶναι ἡ Ἰδιοκτησία», σελ. 13.

Στὶς δύο πρώτες πραγματεῖες μου, σὲ μιὰ κατὰ μέτωπο ἐπίθεση ἐνάντια στὴν κατεστημένη τάξη, εἶπα, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα πράγματα: «Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπὴ». Σκοπὸς μου ἦταν νὰ κάνω μιὰ διαμαρτυρία καὶ νὰ φωτίσω, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, τὴν ἀπόλυτη σαθρότητα τῶν θεσμῶν μας.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 37

Ποιός ήταν ο ειδικός στόχος της επίθευής μου στά 1840; Ήταν τὸ δικαίωμα τῆς νομῆς, πὸ ἀποτελεῖ ἕνα τόσο ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ἰδιοκτησίας, ὥστε ὅπου δὲν ὑπάρχει αὐτὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἰδιοκτησία.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 20.

Ἡ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ ἕνα τεράστιο θέμα γιὰτὶ συνεπάγεται τὴν ἀνάμειξη τόσο πολλῶν συμφερόντων, διαγείρει τόσο μεγάλο φθόνο καὶ ξυπνάει τόσοσους πολλοὺς φόβους. Ἡ λέξη ἰδιοκτησία εἶναι μιὰ πολὺ δύσκολη λέξη, ἔξαιτίας τῶν πολλῶν ἐννοιῶν τῆς στῆ γλώσσα μας, τῶν ἀσαφειῶν τῆς καὶ τοῦ δίχως νόημα περιεχομένου πὸ μερικῆς φορῆς τῆς προσδίδεται. Εἴτε λόγῳ ἀγνοίας, εἴτε λόγῳ κακοπιστίας, κανένας δὲν ἔχει ἀκολουθήσει ποτὲ τὴν καθοδήγησή μου πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἀλήθεια, τί μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένει δταν ἀκόμα κι οἱ νομοθέτες, νομοδιδάσκαλοι καὶ κάτοχοι τοῦ βραβείου τῆς Ἀκαδημίας συγγέουν τὴν ἸΔΙΟΚΤΗΣΙΑ μὲ τὴ ν ο μ ἡ , στὶς διάφορες μορφῆς τῆς, μίσθωση, κολιγία, μακροπρόθεσμη μίσθωση καὶ ἀπόλαυση πραγμάτων πὸ ὑπόκεινται στῆ φθορά. «Τί!» λέει κάποιος, «δὲν εἶμαι ἰδιοκτήτης τῶν ἐπίπλων μου, τοῦ ρολογιοῦ μου καὶ τοῦ καπέλλου μου, τὰ ὁποῖα πλήρωσα κανονικά;» «Τί», λέει ἕνας ἄλλος, «δὲν ἀποτελοῦν λαπὸν ἰδιοκτησία μου τὰ ἡμερομίσθια πὸ κέρδισα μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου μου;» «Ἐχω ἐφεύρει ἕνα μηχανήμα», φωνάζει κάποιος ἄλλος, «ἔχω σπαταλήσει εἴκοσι χρόνια ἀπ' τὴ ζωὴ μου πάνω σ' αὐτὸ, σὲ μελέτη, δοκιμῆς, ἔρευνα καὶ τώρα πρόκειται νὰ μοῦ πάρουν τὴν ἀνακάλυψή μου, κυριολεκτικὰ νὰ μοῦ τὴν κλέψουν!» «Κι ἐγὼ ἔχω γράψει ἕνα βιβλίο», λέει ἀκόμα κάποιος ἄλλος, «ποῦναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς μακροχρόνου κι ὑπομονετικοῦ διαλογισμοῦ. Μέσα σ' αὐτὸ βρίσκεται τὸ ὕφος μου, οἱ ιδέες μου, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ μου — ὅλα δσα ξεχωρίζουν ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ ἕναν ἄλλο — καὶ τώρα μοῦ λένε πῶς δὲν ἔχω κανένα δικαίωμα νὰ πληρωθῶ γι' αὐτό!»

Σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς λογικῆς ἦταν πὸ ἀπάντησα, δείχνοντας τὰ παράλογα δρια στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ φθάσει ἡ σύγχυση τῶν διαφόρων ἐννοιῶν τῆς λέξης ἰ δ ι ο κ τ η σ ι α , τὸ 1863 στὰ MAJORA TS LITTE RA I R E S μου: «Αὐτὴ ἡ λέ-

ξη έχει πολλά έντελως διαφορετικά νοήματα και θάταν γελοίο να περνάμε, δίχως σχόλιο, απ' τὸ ἓνα στὸ ἄλλο κι ὁμως νὰ φαινόμεσθε πὼς συζητάμε τὸ ἴδιο πράγμα. . . .

Τὴν ἀνοιξη, οἱ φτωχὲς ἀγρότισσες μαζεύουν φράουλες στὰ δάση καὶ τίς φέρνουν στίς πόλεις νὰ τίς πουλήσουν. Αὐτὲς οἱ φράουλες ἀποτελοῦν τὴ σοδιά τους κι ἐπομένως, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀβθαῶς Πλακέ, (3) τὴν ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α τους. Ἀλλὰ εἶναι πραγματικὰ ἔτσι; Ἄν ἦταν, αὐτὸ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ νὰ λέγαμε πὼς ἀποτελοῦν τοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν δασῶν ἀπ' ὅπου προέρχονται οἱ φράουλες. Μὰ ἀλλοίμονο, τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. Ἄν αὐτὲς οἱ πωλήτριες φραουλῶν ἦταν πραγματικὰ ἰδιοκτῆτες τῶν φραουλῶν, δὲ θὰ πῆγαιναν στὰ δάση νὰ μαζέψουν φρούτα γιὰ τοὺς γαιοκτήμονες. Θὰ τὰ ἔτρωγαν οἱ ἴδιες. . .

Μήπως ὁ ἀναγνώστης ἔχει ἤδη ἀντιληφθεῖ πὼς τὰ καπέλλα καὶ τὰ παλτά, τὰ κτήματα καὶ τὰ σπίτια, κατέχονται μὲ πολὺ διαφορετικούς τρόπους κι ὅτι παρόλο πὸν πιθανὸν ἢ γλώσσα νὰ ἐπιτρέπει σὲ κάποιον νὰ μιλάει γιὰ ἓνα τραπέζι σὰν «ἰδιοκτησία» μὲ κάποια μορφή ἀναλογίας, ὅπως ἀκριβῶς μιλάει κάποιος γιὰ ἓνα χωράφι σὰν «ἰδιοκτησία», ἡ νομολογία δὲν ἐπιτρέπει αὐτὴ τὴ σύγχυση. . .

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὁ ἀναγνώστης καταλαβαίνει τώρα τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὴ ν ο μ ἢ καὶ τὴν ἸΔΙΟΚΤΗΣΙΑ. Τὴν τελευταία μόνο ἦταν πὸν ἀποκάλεσα κλοπή. Ἡ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ σήμερα τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα τῆς κοινωνίας. Αὐτὴ εἶναι δλόκληρο τὸ πρόβλημα.

(1863-64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 2-3, 6-7, 15. .

Περίληψη τῶν προηγουμένων κειμένων μου πάνω στήν ιδιοκτησία

Όταν στά 1840 ἐξέδωσα τήν πρώτη μου Π ρ α γ μ α -
τ ε ί α γ ι ά τ ῆ ν Ἰ δ ι ο κ τ η σ ί α (Τί εἶναι ἡ ιδιοκτη-
σία:) στάθηκα προσεκτικός ὥστε νά κάνω μιὰ διάκριση ἀνάμεσα
στήν ιδιοκτησία καί τή νομή, πού ἡ τελευταία δέν εἶναι τίποτα πε-
ρισσότερο ἀπ' τὸ δικαίωμα χρήσης ἑνὸς ἀντικειμένου. Σὲ μιὰ κοι-
νωνία ὅπου κανένας δέν ἔχει τὸ δικαίωμα νά κάνει κατάχρηση
τῶν πραγμάτων, δέν ὑπάρχει κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας, μόνο ἕ-
να δικαίωμα νομῆς. Ἐξακολουθῶ σήμερα νά ὑποστηρίζω ὅτι εἶπα
στήν πρώτη μου Π ρ α γ μ α τ ε ί α : ὁ κάτοχος ἑνὸς πράγμα-
τος, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ ἂν αὐτὸ εἶναι γῆ, σπίτι, ἐργαλεῖο, πρώτη
ὕλη ἢ ἔτοιμο προϊόν, μπορεῖ νά νάει, εἴτε ἕνα πρόσωπο, εἴτε μιὰ διμά-
δα, ὁ ἀρχηγὸς μιᾶς οἰκογένειας ἢ ἕνα ὀλόκληρο ἔθνος, ἀλλά, σὲ κά-
θε περίπτωση, μπορεῖ νά εἰπωθεῖ ὅτι εἶναι ιδιοκτῆτης μὲ μιὰ μόνο
προϋπόθεση: θά πρέπει νάχει ἀπόλυτη κυριότητα πάνω σ' αὐτό,
θά πρέπει νάει ὁ ἀποκλειστικός τοῦ κύριος θά πρέπει ν' ἀποτελεῖ
κτῆμα του.

Τώρα στά 1840, ἀπέρριψα κατηγορηματικά τήν ἔννοια τοῦ
ιδιοκτητικοῦ δικαιώματος. Ἐκεῖνοι πού ἔχουν διαβάσει τήν πρώ-
τη μου Π ρ α γ μ α τ ε ί α , ξέρουν πῶς τὸ ἀπέρριψα τόσο γιὰ
τήν ομάδα, ὅσο καί γιὰ τὸ ἄτομο, τὸ ἔθνος καί τὸν πολίτη κι ἔτσι
δέν ὑποστήριξα οὔτε τὸν κομμουνισμό, οὔτε τήν Κρατικὴ ιδιοκτη-
σία. Ἀρνήθηκα πῶς ὑπῆρχε ἕνα δικαίωμα ιδιοκτησίας, δηλαδή,
τὸ δικαίωμα νά κάνεις ὅποιαδήποτε κατάχρηση, ἀκόμα καί τήν

κατάχρηση εκείνων που ονομάζουμε Ικανότητες μας. 'Ο άνθρωπος δεν έχει μεγαλύτερο δικαίωμα να κάνει κατάχρηση των δυνάμεών του, απ' ό,τι έχει ή κοινωνία να κάνει κατάχρηση της δύναμής της.

«Θεωρία της 'Ιδιοκτησίας», σελ. 16.

'Εκείνη την εποχή (στά 1840) είπα ότι ο άνθρωπος, με την ιδιότητά του σαν παραγωγός, έχει αναμφίβολα ένα προσωπικό δικαίωμα πάνω στο προϊόν της εργασίας του. 'Αλλά ποιό είναι αυτό το προϊόν; Είναι ή διαμόρφωση κι ή επεξεργασία της πρώτης ύλης. 'Αλλά αυτή καθαυτή ή πρώτη ύλη, δεν αποτελεί από καμιά άποψη δημιουργημά του. 'Αν επομένως, είχε το δικαίωμα να ιδιοποιηθεί την πρώτη ύλη πρωτού να προσθέσει σ' αυτή την προσωπική του εργασία, δε θα μπορούσε να το κάνει με την ιδιότητά του σαν παραγωγός. Θα πρέπει επομένως να το έκανε με κάποια άλλη ιδιότητα.

(1863-64)

«Θεωρία της 'Ιδιοκτησίας», σελ. 17.

'Αντιλαμβάνομαι όπωσδήποτε ότι, όπως στο έπιχείρημα του Βίκτωρα Κάζενς, το προσωπικό δικαίωμα κατοχής της εργασίας που προστίθεται στην πρώτη ύλη συνεπάγεται επίσης ένα προσωπικό δικαίωμα κατοχής πάνω στην ύλη που αποτελεί αντικείμενο εφαρμογής της εργασίας. 'Αλλά ανταποκρίνεται αυτό στα γεγονότα;

'Όπουδήποτε δεν υπάρχει στενότητα εδαφών, όπουδήποτε αυτά είναι προσιτά σ' οποιοδήποτε άνθρωπο, όπως κι όταν θέλει, αναγνωρίζω τον κανόνα του αποκλειστικού δικαιώματος εκείνου που εγκαταστάθηκε σ' αυτά πρώτος. 'Αλλά το δέχομαι μόνο προσωρινά. 'Όπου οι συνθήκες είναι διαφορετικές, δέχομαι μόνο την ίση διανομή. 'Ότιδήποτε άλλο, κατά τή γνώμη μου, αποτελεί κατάχρηση. Συμφωνώ απόλυτα πώς ο άνθρωπος που όργωσε για πρώτη φορά τή γή, θα πρέπει να πάρει αποζημίωση για την εργασία του. 'Εκείνο που δεν μπορώ να δεχθώ, αναφορικά με τή γή, είναι ότι ή εργασία που προστίθεται σ' αυτή δίνει ένα δικαίωμα ιδιοκτη-

σίας σ' εκείνο πού αποτέλεσε αντικείμενο εφαρμογής της εργασίας. . .

Ἡ στοιχειώδης δικαιοσύνη, εἶπα στήν πρώτη μου Π ρ α γ μ α τ ε ί α , ἀπαιτεῖ νά μὴ λειτουργήσῃ μόνο στήν ἀρχή ἢ ἴση διανομή τῆς γῆς. Ἄν θέλουμε νά μὴν υπάρξει καμιὰ κατάχρηση, θὰ πρέπει νά ἀκτηρηθεῖ ἀπὸ γενιά σὲ γενιά. Αὐτὸ ἰσχύει: γιὰ κάθε γεωργικὴ βιομηχανία. Ὅσο γιὰ τοὺς ἐργάτες πού ἀπασχολοῦνται σὲ ἄλλες βιομηχανίες, θὰ πρέπει νά ἀμοιβόνται ὅλοι τὸ ἴδιο γιὰ τὴν παροχὴ ἴσης ἐργασίας. Δίχως νά κατέχουν πραγματικὰ τὴ γῆ, θὰ πρέπει νά χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερα τὶς πρῶτες ὕλες πού χρειάζονται γιὰ τὴν ἐργασία τους. Πληρώνοντας μὲ τὴν ἴδια τους τὴ δουλειά, ἤ, γιὰ νά τὸ διατυπώσουμε διαφορετικὰ, μὲ τὰ προϊόντα τους, ὅ,τι προσφέρουν οἱ γαιοκτῆμονες, πρέπει νά πληρώσουν μόνο γιὰ ὅποιαδήποτε ἐργασία πιθανὸν νά ἔχουν προσθέσει οἱ τελευταῖοι στήν πρώτη ὕλη. Ἡ ἐργασία πρέπει νά πληρώνεται μόνο μὲ ἐργασία κι ἡ πρώτη ὕλη πρέπει νά προσφέρεται ἐλεύθερα. Ἄν οἱ γαιοκτῆμονες ἀποκομίζουν ἕνα εἰσόδημα γιὰ τοὺς ἴδιους, αὐτὸ ἀποτελεῖ κατάχρηση.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 18-19.

Ἄν ἀγνοήσουμε τὴν ἐλευθερία τοῦ καλλιεργητῆ, πού ὅπως δὴποτε περιορίζεται μόνο ὅταν αὐτὸς δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἕναν ἐκμισθωτὴ ἀγρότη, τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀργόσχολος γαιοκτῆμονας γίνεται μολοντοῦτο ἕνα ὄργανο τῆς φυσικῆς δικαιοσύνης, στὴ σχέση του μὲ τὸν ἀγρότη, ἀποτελεῖ μιὰν ἀπ' τὶς ἀντινομίες τῆς ἔργειας ἰδιοκτησίας. Πῶς συμβαίνει αὐτό; Ἀρχικά, μὲ τὸ ν' ἀπαιτεῖ ἀπ' τὸν ἀγρότη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκμίσθωσης, τὸ νοίκι, γιὰ τὴν ἰδιοποίησιν τοῦ ὁποίου στήν πραγματικότητα δὲν ἔχει περισσότερα δικαιώματα ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο πολίτη. Δεύτερον, μὲ τὸ νά ἀρνεῖται στὸν ἀγρότη ὅποιαδήποτε ὑπεραξία, πού πιθανὸν νά ἔχει προσθέσει ἢ ἐργασία του στὴν ἰδιοκτησία καὶ πού αὐτὸς — ὁ ἀγρότης — θὰ παρακινούταν ν' ἀπαιτήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Μήπως ὁ ἐκμισθωτὴς ἀγρότης, πού συμφωνεῖ νά πληρώσῃ ἕνα ἐρισμένο ἐτήσιο μίσθωμα στὸ γαιοκτῆμονα, δὲν ἔχει ὑπολογίσει

ἐκ τῶν προτέρων τὰ διάφορα ἔξοδα πού συνεπάγεται ἡ ἐργασία του κατὰ τὴ διάρχεια τῆς ἐκμίσθωσης;

Δὲν ἔχει ὑπολογίσει ὅτι ἡ τιμὴ πώλησης τῆς σοδιάς του, θ' ἀποσβέσει τὰ ἔξοδά του καθὼς ἐπίσης καὶ θὰ τοῦ προσφέρει μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὴν ἐργασία του; Παραδέχομαι πὼς ὁ γαιοκτήμονας, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει τέτοια ἔξοδα ἀλλὰ βρίσκεται μετὰ τὴ λήξη τῆς ἐκμίσθωσης μὲ βελτιωμένη γῆ, πού τοῦ ἀποφέρει ἕνα ὑψηλότερο εἰσόδημα δίχως νάχει ἐργαστεῖ ὁ ἴδιος, δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαίωμα νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπ' τὴν ὑπεραξία ἀπ' ὅ,τι ὁ ἀγρότης. Κι ὁμολογῶ ὅτι ἂν ξημουνα ἀναγκασμένος νὰ διαλέξω ἀνάμεσα στὸν ἀργόσχολο γαιοκτήμονα καὶ τὸν ἐργαζόμενο σκληρὰ κολίγο, δὲ θὰ δίσταζα νὰ ταχθῶ μὲ τὸ μέρος τοῦ τελευταίου. Ἄλλὰ ὁ ἐκμισθωτὴς ἀγρότης, πού ἔχει ὑπολογίσει σωστά, δὲν ἔχει μεγαλύτερο δικαίωμα πάνω στὴν ὑπεραξία πού ἔχει προστεθεῖ στὴ γῆ. σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του, ἀπ' ὅ,τι ἂν αὐτὴ εἶχε παραχθεῖ ἀπ' τὴν κοινωνία διαμέσου τῆς πληθυσμιακῆς αὐξησης ἢ τοῦ ἀνοίγματος ἐνὸς νέου δρόμου, γέφυρας, καναλιῶ, ἢ σιδηρόδρομου. Ὁ ἀργόσχολος ἰδιοκτήτης δὲν ἔχει θέβαια κανένα δικαίωμα νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὴν ὑπεραξία, ἀλλὰ ἐπιτελεῖ μιὰ πράξη δικαιοσύνης ὅταν τὴν παίρνει ἀπ' τὸν ἐκμισθωτὴ ἀγρότη, ὁ ὁποῖος ὅπωςδήποτε ἔχει πληρωθεῖ γιὰ τὴν ἐργασία του ἀπ' τὴν κοινωνία.

Ἔτσι, ἀνέφερα στὰ 1846 στὸ Σ ύ σ τ η μ α Ο ἰ κ ο ν ο - μ ι κ ῶ ν Ἄ ν τ ι φ ά σ ε ω ν μου «ὅτι ἡ ἰδιοκτησία ἀκολουθεῖ τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐργασίας νὰ παρασύρει τὰ πάντα πάνω καὶ πέρα ἀπ' τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας πού καταναλώθηκε πραγματικὰ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ προϊόντος. . .

Ἐπομένως τὸ νοίκι εἶναι, ἀπ' τὴ φύση καὶ τὴν οὐσία του, ἕνα ὄργανο τῆς δίκαιης κατανομῆς, μιὰ ἀπ' τίς ἀμέτρητες μεθόδους μὲ τίς ὁποῖες ἡ ἔμφυτη μεγαλοφυΐα τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ προωθεῖ τὴν ἰσότητα. . .

Γιατὶ ὁ μηχανισμὸς, πού εἶναι ἔμφυτος μέσα στὴν κοινωνία, δὲ λειτουργεῖ ὅπως οἱ θεωρητικοὶ μας, διαμέσου τῆς ἀγῶνης σκέψης. . . Οἱ ἰδέες του μετατρέπονται σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα. Λειτουργεῖ διαμέσου συγκεκριμένων ἐνσαρκώσεων καὶ κινούμενος πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν ὀργανώσεων τῆς κοινωνίας, στηρίζεται πάντοτε πάνω στὸ ἄτομο. . . Οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ

δεθούνε με τή γῆ, ἔτσι τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας δημιούργησε τὴν ἰδιοκτησία. Ἐπειτα στάθηκε ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι ποῖός κατεῖχε τί σ' ἐλόκληρο τὸν κόσμο. Ἄντι νὰ διακηρύξει μεγαλόφωνα μιὰ συλλογικὴ ἐπιχείρηση, τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας ὤθησε τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα σὲ διαμάχη κι ἀπ' τὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὸν ἐκμεταλλεὺτὴ τῆς γῆς καὶ τὸν ἰδιοκτήτη της, ξεπρόβαλε ἡ μορφή διακανονισμοῦ ποὺ ὑπῆρξε καλύτερη γιὰ τὴν κοινωνία.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 32-35.

Σκοπός μου ἐδῶ εἶναι νὰ ἐδραιώσω ἐλόκληρη τὴν προηγούμενη κριτικὴ μου γιὰ τὴν ἰδιοκτησία, ποὺ ἔδηγεῖ στὴν ἀπόδειξη τῆς θέσης πὼς ἂν πρόκειται ν' ἀναγνωριστεῖ ἡ ἰδιοκτησία, αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο ἂν ἀναγνωρίσουμε ἐπίσης καὶ στίς ἀρχές τῆς Πανταχοῦ Παρούσας Δικαιοσύνης, τῆς Κυριαρχίας τοῦ Ἀτόμου καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 64.

Ἡ νέα θεωρία τῆς ἰδιοκτησίας

Δὲν εἶναι στὴ βασικὴ τῆς ἀρχῆς, οὔτε στὴν καταγωγὴ τῆς, οὔτε στὸ φυσικὸ τῆς χαρακτῆρα, πού θὰ πρέπει νὰ ψάξουμε γιὰ τὴ δικαίωση τῆς ἰδιοκτησίας. Ἀπ' ἄλλες αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, ἡ ἰδιοκτησία δὲν ἔχει τίποτα περισσότερο νὰ προσφέρει ἀπ' τὴ νομῆ. Ἡ δικαίωσή τῆς βρίσκεται στοὺς ΣΚΟΠΟΥΣ τῆς. . .

Τὸ μόνο πράγμα πού ξέρουμε μὲ κάθε βεβαιότητα γιὰ τὴν ἰδιοκτησία, πού τὴν ξεχωρίζει ἀπ' τὴ νομῆ, εἶναι πὼς εἶναι ἀπόλυτη κι ἄδικη. Καὶ σ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ πράγματα, στὴν ἀπόλυτη φύση τῆς καὶ τὶς καταχρήσεις — γιὰ νὰ μὴ χρησιμοποιήσουμε βαρύτερο ὄρο — πού ὀδηγεῖ, εἶναι πού πρέπει νὰ ψάξουμε γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε τὴ φύση τῶν σκοπῶν τῆς.

(1853-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 128,129.

Ὅταν λέω πὼς οἱ σκοποὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ τρόπος πού λειτουργεῖ καὶ κατὰ συνέπεια ἡ δικαιολόγησή τῆς πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν στὶς καταχρήσεις τῆς, ἄς γίνει ξεκάθαρο πὼς λέγοντας ἔτσι, δὲ ἐδέπω τὸν ἑαυτὸ μου σὰ νὰ ὕμνει αὐτὲς τὶς καταχρήσεις, οἱ ὀποῖες εἶναι κακὲς καθαυτὲς καὶ τὶς ὀποῖες ὄλοι θέλουν νὰ καταργήσουν. Ἐννοῶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀπόλυτη, δὲν ὑπόκειται σὲ κανένα περιορισμὸ κι εἶναι ἐπομένως ἀπροσδιόριστος ὁ σκοπὸς τῆς, ἂν ἔχει κάποιος, κι ἡ λειτουργία τῆς, ἂν ἀληθεύει ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα μέρος τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθεῖ μόνον ἂν μελετήσουμε τὶς καταχρήσεις τῆς. Ὅταν εἶναι γνωστὴ ἡ λειτουργία τῆς κι ἡ δικαίωσή τῆς ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπ' τὸ σκοπὸ

της, τότε μόνο μπορούμε νά προσπαθήσουμε ν' ανακαλύψουμε τρέ-
πους γιά νά ἐξαλείψουμε τίς καταχρήσεις της.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 154-55.

Ἔτσι οἱ πολῖτες ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα καί τὴν ἴδια ἀξιο-
πρέπεια μέσα στό Κράτος.

Ἄν ἡ φύση τοὺς δημιούργησε μέ ἄνισες δημιουργικές ἰκανό-
τητες, ἐναπόκειται στή φύση τοῦ πολιτισμοῦ καί στοὺς νόμους, νά
περιορίσουν πρακτικά τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀνισότητος, προ-
σφέροντας σέ ὅλους τίς ἴδιες ἐγγυήσεις καί, ὅσο τὸ δυνατό περισ-
σότερο, τὴν ἴδια μὀρφωση. Ἄλλὰ ἡ ἰδιοκτησία ἐμποδίζει αὐτὴ τὴν
ἐπιθυμητὴ διαδικασία μέ τίς συνεχεῖς μεταβιβάσεις της καί τὴ δη-
μιουργία μονοπωλιακῶν προνομίων. Σάν ἀποτέλεσμα, ἡ ἰδιοκτησία
θεωρεῖται σάν ἓνα ἐμπόδιο γιά τὴν ἰσότητα καί τοποθετεῖται, ἀπ'
αὐτὴ τὴν ἄποψη, χαμηλότερα ἀπ' ὅ,τι ἡ νομὴ.

(1863-64)

«Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 146.

Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀπ' τὴ φύση της ἐντελῶς ἀδιάφορη γιά τὴ
δομὴ τῆς ἐξουσίας, οὔτε εἶναι μοναρχικὴ, δημοκρατικὴ, ἀριστοκρα-
τικὴ, συνταγματικὴ ἢ δεσποτικὴ. Ἐκεῖνο ποὺ θέλει εἶναι νά ἔχει
κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της τὸ κράτος, τὸ πολιτικὸ σῶμα καί τὴν κυ-
βέρνηση νά λειτουργεῖ διαμέσου αὐτῆς καί γιά χάρη της, στή διά-
θεσὴ της καί γιά ὄφελός της. . .

Πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ κυβέρνησή πρέπει νάναί δημιούργημα καί
δοῦλος τῆς ἰδιοκτησίας, διαφορετικὰ θὰ καταστραφεῖ. Καμιὰ ἐξου-
σία δὲν μπορεῖ νά τῆς ἀνισταθεῖ, καμιὰ ἱερὴ δυναστεία δὲν ὑπάρχει
γι' αὐτὴ, κανένα ἀπαράβιαστο σύνταγμα. . .

Ἐρρωμε τί συνέβηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Γαλλικῆς Ἐπανά-
στασης: ἀναγκαστικὴ πώληση ἢ κατάσχεση τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς γῆς
ἢ μετατροπὴ της σὲ ἰδιοκτησίες ἐλεύθερες ἀπὸ φεουδαλικούς φό-
ρους — ποὺ πραγματικά καταργήθηκαν. Ὁ νόμος τῆς πρωτογένει-
ας καταργήθηκε. Ἀπούλητα φέουδα μετατράπηκαν σὲ ἐλεύθερες
κτηματικὲς ἰδιοκτησίες. Νὰ τί ἔκανε τὴ Γαλλία μιὰ δημοκρατία.

Στὰ 1799, ἡ ἰδιοκτησία στή νέα της μορφή ἐπιβλήθηκε μ' ἔ-

να πραξικόπημα και κατάργησε τὴ δημοκρατία. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα, δυσαρεστημένη με τὸν Αὐτοκράτορα πού τὴν κρατοῦσε κάτω ἀπὸ ἔλεγχο, ἐγκατέλειψε τὸ Ναπολέοντα κι ἔβαλε τέλος στὴν αὐτοκρατορική ἐξουσία. Ἡ ἰδιοκτησία ἦταν ἐκείνη πού στὰ 1836 προκάλεσε τὴν πτώση τοῦ Κάρολου τοῦ 10ου καὶ τοῦ Λουσαν διχασμένοι, ἐνῶ ἡ μεσαία τάξη ἢ μικροῖδιοκτῆτες, ἦταν ἔτοιμοῦ Φίλιππου στὰ 1848. Οἱ μεγαλοαστοὶ ἢ μεγαλοῖδιοκτῆτες ἤμην νὰ ἐξεγερθεῖ. Μιὰ χούφτα Δημοκρατικοί, ἀκολουθούμενοι ἀπὸ μιὰ μερίδα τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ἦταν ἐκείνοι πού τακτοποίησαν τὴν ὑπόθεση. Ἀπ' τὴ στιγμή πού ἔφυγε ἀπ' τὴ μέση ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος, ἡ ἐξουσία θὰ ἔπρεπε λογικά νάιναι ἰσχυρὰ τῶν Δημοκρατικῶν. Ἡ λογική ὁμως δὲν ἐπακρατεῖ πάντοτε. . . Ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ὁποία γιὰ μιὰ στιγμή εἶχε αἰφνιδιαστεῖ, ἔκανε πάλι σύντομα τὴν ἐμφάνισή της κι ἀνέτρεψε τὴ Δημοκρατία γιὰ δευτέρα φορά. Ἀφοῦ ὁ ἀπλὸς λαὸς δὲν διέθετε τίποτα, ἡ δημοκρατία στηριζόταν στὸ κενό. Τὸ πραξικόπημα τῆς 2ας τοῦ Δεκέμβρη, ὅπως κι ἐκεῖνο τῆς 18ης Μαρτίου (4) εἶχε ἐπιτυχία γιὰτὶ ὑποστηριζόταν ἀπ' τὴν ἰδιοκτησία. Ὁ Λουδοβίκος Ναπολέον ἀπλῶς πρόβλεψε τὴν ἐπιθυμία τῆς ἀστικῆς τάξης κι ἦταν διπλᾶ σίγουρος γιὰ τὴν ἐπιτυχία, ἀφοῦ ὁ κοινὸς λαὸς ἔβλεπε σ' αὐτὸν τὸν προστάτη του ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἀστῶν.

Ἐπομένως εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἰδιοκτησία καθαυτὴ δὲν ὀφείλει ὑποταγῆ σὲ καμιά συγκεκριμένη μορφή κυβερνήσεως καὶ δὲν δεσμεύεται ἀπὸ κανένα δυναστικὸ ἢ νομικὸ δεσμὸ. Ἡ πολιτικὴ της μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ σὲ μιὰ μόνον λέξη: ἐκμετάλλευση ἢ ἀκόμα κι ἀναρχία. Ἀποτελεῖ τὸν φοβερώτερο ἐχθρὸ καὶ πιδ ὕπουλο σύμμαχο κάθε μορφῆς ἐξουσίας. Κοντολογίης, στὴ σχέση της με τὸ Κράτος, κατευθύνεται ἀπὸ μιὰ μόνον ἀρχή, ἕνα συναίσθημα, μιὰ ἔγνοια: τὴν ἰδιοτέλεια ἢ ἐγωισμό. . .

Νὰ γιὰτὶ ὅλες οἱ κυβερνήσεις, ὅλες οἱ αὐτοπλίες κι ὅλες οἱ Ἐκκλησίες δὲν ἐμπιστεύονται τὴν ἰδιοκτησία, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὸ Λυκούργο καὶ τὸν Πλάτωνα, οἱ ὁποῖοι ἀπαγόρευαν τὴν ἰδιοκτησία — ὅπως καὶ τὴν ποίηση — στὶς δημοκρατίες τους ἢ τοὺς Καίσαρες, δημοφιλεῖς ἡγέτες πού καταπατοῦσαν μόνον γιὰ ν' ἀποκτήσουν ἰδιοκτησία καὶ παραβίαζαν τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν μόλις γίνονταν δικτάτορες. . .

Στό φώς όλων αὐτῶν τῶν γεγονότων, μποροῦμε νά θγάλοῦμε τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἐπαναστατικὴ δύναμη ποῦ ὑπάρχει, μὲ μιὰ ἀπαράμιλλη ἱκανότητα νά ἀντιτίθεται στὴν ἐξουσία. . .

Ἄκόμα κι ἂν ἔχει τὸ πιὸ ὀρθολογικὸ Σύνταγμα κι ἂν εἶναι ἐξαιρετικὰ φιλελεύθερο καὶ καλοπροαίρετο, τὸ Κράτος εἶναι ἀκαταμάχητα ἰσχυρὸ κι ἱκανὸ νά καταστρέφει, ὅτιδήποτε γύρω του, ἂν δὲν ἐξισορροπείται ἀπὸ κάποια ἄλλη δύναμη. Ποιὰ ἄλλη δύναμη εἶναι διαθέσιμη; Ὁλόκληρη ἡ δύναμη τοῦ Κράτους ἐγκτεται στὴν ὑποστήριξη ποῦ δέχεται ἀπ' τοὺς πολίτες του. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν γενικῶν συμφερόντων. Ὑποστηρίζεται ἀπ' τὴ γενικὴ θέληση κι ὑποβοηθεῖται ἀπ' τὴ συνισταμένη τῆς δυνάμεως ὅλων τῶν μελῶν του. Ποιὰ δύναμη θὰ μπορούσε νά ἐξισορροπήσει ἱκανοποιητικὰ τὴν τεράστια δύναμη τοῦ Κράτους; Μόνο μιὰ ὑπάρχει: ἡ ἰδιοκτησία. Οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῆς ἰδιοκτησίας θ' ἀποτελοῦσαν πραγματικὰ μιὰ δύναμη ποῦ θάταν ἴση μὲ τὴ δύναμη τοῦ Κράτους. Θὰ μπορούσαν νά μᾶς ρωτήσουν γιατί ἡ νομιμὴ ἢ ἡ φεουδαλικὴ ἰδιοκτησία δὲν μπορούσαν νά χρησιμεύσουν σὰν ἀντίβαρο. Ὁ λόγος εἶναι: πὼς ἡ νομιμὴ καὶ τὸ φέουδο εἶναι Κρατικοὶ θεσμοὶ κι ἐπομένως ἀφοῦ κάθε μιὰ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ Κράτους, δὲν μποροῦν ν' ἀντιταχθοῦν στὸ κράτος ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ὑποστηρίζουν. Τὸ βάρος τους πέφτει ἀπὸ τὴν ἴδια μεριά τῆς ζυγαριᾶς κι ἔτσι δὲν μποροῦν νά δημιουργήσουν ἰσορροπία, ἀλλὰ νά προσθέσουν μόνο περισσότερὴ βαρῦτητα στὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία...

Γιὰ νά μπορεῖ μιὰ δύναμη νά ὑποχρεώσει κάποια ἄλλη νά τὴ σέβεται, ἢ κάθε μιὰ θὰ πρέπει νάναὶ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴν ἄλλη. Θὰ πρέπει νάναὶ δυὸ ξεχωριστὲς δυνάμεις, ὄχι μιὰ. Γιὰ νά ὑπολογίζεται λοιπὸν ὁ πολίτης σ' ὅτιδήποτε συμβαίνει μέσα στὸ Κράτος, ἢ προσωπικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀρκετὴ. Ἡ ἀτομικότητά του, ὅπως κι ἡ ἀτομικότητα τοῦ Κράτους, θὰ πρέπει νά βασίζεται σὲ κάτι ὑλικό, τὸ ὁποῖο πρέπει νά κατέχει ἀπόλυτα, ὅπως ἀκριβῶς τὸ Κράτος κατέχει ἀπόλυτα τὴν δημόσια περιουσία. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία προσφέρει αὐτὴ τὴ βάση.

Ἡ κυριώτερη λειτουργία τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας μέσα στὰ πλαίσια τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, θάναὶ νά ἐνεργεῖ σὰν ἀντίβαρο στὴν Κρατικὴ ἐξουσία καὶ κάνοντας αὐτὸ νά διασφαλίζει τὴν ἐλευ-

θερία τοῦ ἀτόμου. Ἐάν ἡ λειτουργία αὐτή κατασταλεῖ ἤ, γιὰ νὰ τὸ θέσω μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο (ποῦ οὐσιαστικῶς εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα), ἂν ἡ ἰδιοκτησία πάψει πιά νάναί τόσο ἀπόλυτη, σὸ βαθμὸν ποῦ τὴν ἔχομε δεῖ νὰ εἶναι, ἂν αὐτὸ πάψει πιά νάναί τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γνώρισμα, ἂν τῆς ἐπιβληθοῦν περιορισμοὶ καὶ ἂν κηρυχθεῖ ἀμεταβίβαστη ἢ ἀδιαίρετη, τότε χάνει ἄμεσα τὴ δύναμὴ τῆς καὶ παύει πιά νὰ ἔχει οἰοιαδήποτε βαρύτητα. Ξαναγίνεται ἀπλῶς μιὰ χορηγία ἢ μιὰ ἀδέσβαιη κατοχή. Ἀποτελεῖ μιὰ φεουδαρχικὴ ἐξάρτηση τῆς κυβέρνησης, ἀνίκανη νὰ δράσει ἐνάντια σ' αὐτή.

Ἐπομένως, ὑπάρχει μιὰ σύγκρουση ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τοῦ Κράτους καὶ τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα τοῦ Ἰδιοκτήτη.

(1863 - 64) «Θεωρία τῆς Ἰδιοκτησίας», σελ. 131, 134-38.

Ἀποσπάσματα ἀπὸ τῆ γενικῆ ἰδέα τῆς ἐπανάστασης στὸ 19ο αἰῶνα

Οἱ αἰτίες τῆς Ἐπανάστασης

Ἐπάρχει μιὰ γνώμη πού ὑποστηρίζεται σήμερα, τόσο ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ προχωρημένες ἀντιλήψεις, ὅσο κι ἀπὸ συντηρητικούς, πὼς μιὰ ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ σταματήσῃ, νὰ κατασταλεῖ, νὰ ἀποπροσανατολιστεῖ ἢ νὰ διαστρεβλωθεῖ, ἀν ὑποστῇ μιὰ ἐπίθεση στὶς ἀπαρχές τῆς. Ὅτι μόνο δυὸ πράγματα χρειάζονται γι' αὐτό, διορατικότητα καὶ δύναμη. . .

Κατὰ συνέπεια ἡ Ἀντίδραση, τὸ σπέρμα τοῦ δεσποτισμοῦ, ἐρίσκεται μέσα στὴν καρδιὰ δλων. Ἐκδηλώνεται στὰ δυὸ ἄκρα τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντα. . .

Νὰ σταματήσῃ μιὰ ἐπανάσταση! Δὲν φαίνεται αὐτὸ σὰ μιὰ ἀπειλὴ ἐνάντια στὴν πρόνοια, μιὰ πρόκληση πού ἐκσφενδονίζεται ἐνάντια στὴν ἄκαμπτη Μοίρα, μὲ μιὰ λέξη, ὁ μεγαλύτερος παραλογισμὸς πού μπορούμε νὰ φανταστοῦμε; Ἐμποδεῖστε ἓνα ἀντικείμενο πού πέφτει, τὴ φωτιὰ νὰ καίει, τὸν ἥλιο νὰ λάμπει!

Ἡ ἐπανάσταση ἀποτελεῖ μιὰ δύναμη τὴν ὁποία δὲ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ καμιὰ δύναμη, θεϊκὴ ἢ ἀνθρώπινη, ἢ φύση τῆς ὁποίας ἐνισχύεται κι ἀναπτύσσεται ἀπ' τὴν ἴδια ἀκριβῶς τὴν ἀντίσταση πού ἀντιμετωπίζει. . . Ἡ ἐπανάσταση ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπεται γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγον ὅτι ποτὲ δὲν ἔχει τὸ ἄδικο μὲ τὸ μέρος τῆς.

Κάθε ἐπανάσταση ἐκδηλώνεται πρῶτα σὰ λαϊκὴ διαμαρτυρία, μὲ καταγγελίαν ἐνάντια σὲ μιὰ φαύλη κατάσταση πραγμάτων, πού

οί φτωχοί είναι πάντοτε οί πρώτοι πού θά τήν αισθανθοῦν. Ἡ ἐξέγερση εἶναι ἀντίθετη μέ τή φύση τῶν μαζῶν, ἐκτός ἂν στρέφεται ἐνάντια σέ κείνο πού τίς πληγώνει, ὕλικά ἢ ἠθικά.

Ὁ κυρίαρχος κανόνας

Ποιός εἶναι ὁ κανόνας πού κυριαρχεῖ στήν ὑπάρχουσα κοινωνία; Ὁ κανόνας μέ τόν ἑαυτό του, ὁ κανόνας γιά τόν ἑαυτό του, Θεός καί Τύχη γιά ἄλλους. Τό προνόμιο πού προκύπτει ἀπ' τήν τύχη, ἀπό μιᾶ ἐμπορική ἐπιτυχία, ἀπό ὁποιαδήποτε ριψοκίνδυνη μέθοδο προσφέρει ἡ χασομική κατάσταση τῆς βιομηχανίας. ἀποτελεῖ τότε ἕνα ζήτημα πρόνοιας, πού ἄλλοι πρέπει νά σέβονται.

Ἄπ' τήν ἄλλη μεριά, ποιός εἶναι ὁ σκοπός τῆς κυβέρνησης; Νά ἀποφασίζει καί νά διασφαλίζει τόν καθένα προσωπικά, τή βιομηχανία του, τήν ἰδιοκτησία του. Ἄλλά ἂν ἀπ' τήν ἀναγκαιότητα τῶν πραγμάτων, ἡ ἰδιοκτησία, τὰ πλούτη κι οἱ ἀνάσεις ἰτηγαίνουν ἄλλ' ἀπ' τή μιᾶ μεριά κι ἡ φτώχεια ἀπ' τήν ἄλλη, εἶναι φανερό ὅτι ἡ κυβέρνηση ἔχει δημιουργηθεῖ γιά νά ὑπερασπίζει τοὺς πλούσιους ἐνάντια στοὺς φτωχοὺς.

Ἡ καταγωγή τῆς Κυβέρνησης.

Ἡ πείρα δείχνει, πραγματικά, ὅτι παντοῦ καί πάντοτε ἡ κυβέρνηση ἔχει ταχθεῖ μέ τὸ μέρος τῶν πιό πλούσιων καί πιό μορφωμένων τάξεων. . . κι ἀντί νά διατηρεῖ τήν ἐλευθερία καί τήν ἰσότητα ἄλλων, ἐργάζεται ἐπίμονα γιά νά τήν καταστρέψει, χάρις στή φυσική τῆς προδιάθεση ἀπέναντι στοῦ προνόμιο.

Ἡ ἄμεση νομιμοθεσία, ἡ ἄμεση κυβέρνηση, εἶναι πανάρχαια φέματς, πού προσπαθοῦν μάταια ν' ἀνανεωθοῦν. Ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀπλά ἢ πολύπλοκα, τὸ νά κυβερνᾷς τοὺς ἀνθρώπους θά σημαίνει πάντοτε νά ἐξαπατᾷς τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι πάντοτε ὁ ἀνθρώπος πού διατάζει τόν ἀνθρώπο, ἐκείνος πού σκοτώνει τήν ἐλευθερία.

Τί είναι ἡ Κυβέρνηση;

᾽ὦ ἀνθρώπινη προσωπικότητα! Πῶς γίνεται καὶ σύρθηκες μέσα σ' αὐτὴ τὴν προστυχιά ἐξήγητα δλόκληρους αἰῶνες; ᾽Αποκαλεῖς τὸν ἑαυτὸ σου ἱερὸ καὶ καθαρὸ ἀλλὰ δὲν εἶσαι παρὰ μόνο ἡ πόρνη, τὸ κορόιδο, ὁ γελωτοποιὸς τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων στρατιωτῶν σου. Τὸ ξέρεις αὐτὸ καὶ τὸ ἀνέχεσαι!

Σὲ ΚΥΒΕΡΝΟΥΝ σημαίνει σὲ ἐπιτηροῦν, σὲ ἐποπτεύουν, σὲ χαφιεδίζουν, σὲ νομιθετοῦν, σὲ ρυθμίζουν. σὲ περιχαρακώνουν, σὲ διαπαιδαγωγοῦν. σοῦ κάνουν κατήχηση, σὲ ἐλέγχουν. σὲ κοστολογοῦν, σὲ ἀποτιμοῦν, σὲ μετροῦν, σὲ διοικοῦν ὄντα πού δὲν ἔχουν οὔτε τὸ δικαίωμα, οὔτε τὴ γνώση, οὔτε τὴν ἀρετὴ γι' αὐτό.

Σὲ ΚΥΒΕΡΝΟΥΝ σημαίνει, σὲ κάθε ἐπιχειρήση, σὲ κάθε συναλλαγὴ, σὲ κάθε κίνηση, σὲ σημειώνουν, σὲ καταγράφουν, σὲ ἀπογράφουν, σὲ ζυγίζουν, σὲ ταξινομοῦν. σὲ φορολογοῦν, σὲ ὑποσημειώνουν, σὲ ἐμποδίζουν, σὲ μετασχηματίζουν, σὲ ἀναστηλώνουν, σὲ διορθώνουν. Σημαίνει μὲ τὸ πρόσχημα τῆς δημοσίας ὠφέλειας καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, νὰ σὲ καταχωροῦν, νὰ σὲ ἐξαγοράζουν, νὰ σὲ ἐκμεταλλεύονται, νὰ σὲ γδύνουν, νὰ σὲ συμπιέξουν, νὰ σὲ μυστικοποιοῦν, νὰ σὲ κλέβουν· κι ἔπειτα μὲ τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση, μὲ τὴν παραμικρὴ διαμαρτυρία, νὰ σὲ καταδιώκουν, νὰ σὲ προπηλακίζουν, νὰ σὲ ταλανίζουν, νὰ σὲ κυνηγοῦν, νὰ σὲ λοιδοροῦν, νὰ σὲ ἀνασκοπίζουν, νὰ σὲ ἀφοπλίζουν, νὰ σὲ δένουν χειροπόδαρα, νὰ σὲ γώνουν φυλακὴ, νὰ σὲ τουφεκίζουν, νὰ σὲ πυροβολοῦν. νὰ σὲ δικάζουν, νὰ σὲ καταδικάζουν, νὰ σὲ θυσιάζουν, νὰ σὲ πουλοῦν, νὰ σὲ προδίδουν καί, σὰν ἀποκορύφωμα, νὰ σὲ ἐμπαίζουν, νὰ σὲ χλευάζουν, νὰ σὲ ξεφτελίζουν, νὰ σὲ βασανίζουν, νὰ σὲ ἀτιμιάζουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξουσία, αὐτὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη της, αὐτὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ της! Καὶ νὰ σκεφθεῖς ὅτι ὑπάρχουν ἀνάμεσα μᾶς δημοκράτες πού ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ κυβέρνηση ἔχει κι ὀρισμένα καλὰ — σοσιαλιστὲς πού ὑποστηρίζουν αὐτὴ τὴν προστυχιά σ' ᾽δνοια τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἰσότητος καὶ Ἀδελφότητος — προλετάριοι πού ἀναγγέλλουν τὴν ὑποψηφιότητά τους γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας! Τί ὑποκρισία!

Σκέψεις πάνω στο συγκεντρωτισμό και στον Κομμουνισμό.

Ἡ ὑπαλληλοκρατία ὠθεῖ στὸν Κρατικὸ Κομμουνισμό, στὴν ἀπορρόφηση κάθε τοπικῆς κι ἀτομικῆς ζωῆς ἀπ' τὸ διοικητικὸ μηχανισμό, στὴν καταστροφή κάθε ἐλεύθερης σκέψης. Ὅλος ὁ κόσμος ζητᾷ τὴ στέγασή του κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τῆς ἐξουσίας, ζητᾷ νὰ ζήσει σὲ δᾶρος τοῦ δημοσίου.

Μὲ τὴ συνεχῆ ἐπέκταση τῆς συγκεντροποίησης. . . τὰ πράγματα ἐφθασαν σὲ τέτοιο σημεῖο ὥστε ἡ κοινωνία κι ἡ κυβέρνησις δὲν μποροῦν πιά νὰ ζήσουν μαζί. Δὲν ὑπάρχει τίποτα, ἀπολύτως τίποτα μέσα στὸ Κράτος, ἀπ' τὴν κορυφὴ ὡς τὴ βάση τῆς γραφειοκρατίας, πού νὰ μὴν ἀποτελεῖ κατάχρηση πού πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ, παρασιτισμὸ πού πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ, ὄργανο κυριαρχίας πού πρέπει νὰ καταστραφεῖ. Καὶ μᾶς μιλάτε γιὰ διατήρηση τοῦ Κράτους, γιὰ ἀδξηση τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Κράτους, γιὰ περισσότερη ἐνίσχυση τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους! Καὶ λέτε κατόπιν ὅτι εἶστε ἐπαναστάτης! . .

Τὸ κομμουνιστικὸ σύστημα, κυβερνητικὸ, δικτατορικὸ, ἀυταρχικὸ, δογματικὸ, ξεκινᾷ ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ ἄτομο ὑπάγεται οὐσιαστικᾶ στὴν κοινότητα. Σὰν στρατὸς πού κυριεφεῖ τὰ κανόνια τοῦ ἐχθροῦ, ὁ κομμουνισμὸς δὲν κάνει τίποτα ἄλλο ἀπ' τὸ νὰ στρέφει ἐνάντια στὸ στρατὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τὸ πυροβολικὸ του. Δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ συγκροτημένη δημοκρατία, ἐπιφανειακᾶ βασιζόμενη στὴ δικτατορία τῶν μαζῶν, ἀλλὰ ὅπου οἱ μάζες δὲν ἔχουν ἀπ' τὴν ἐξουσία παρὰ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς καθολικῆς δουλείας, σύμφωνα μὲ τίς παρακάτω φόρμουλες, πού ἔχουν παρθεῖ ἀπ' τὸν παλιὸ δεσποτισμὸ:

Ἐξουσία, ἀδιαίρετο τῆς ἐξουσίας,

Ἀπορροφητικὴ συγκεντροποίηση,

Συστηματικὴ καταστροφὴ κάθε ἀτομικῆς, συντεχνιακῆς καὶ τοπικῆς σκέψης, θεωρημένης ὡς διασπαστικῆς,

Ἱεροεξεταστικοῦ τύπου ἀστυνομία.

Οἱ «ἐξουσιαστικοί» σοσιαλιστὲς ἀποσκοποῦν σὲ μιὰ «ἐπανάσταση ἀπὸ τὰ πάνω». Ὑποστηρίζουν ὅτι μετὰ τὴν Ἐπανάσταση θὰ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ τὸ Κράτος. Διατηροῦν καὶ ἐπεκτείνουν

τὸ Κράτος, τὴν ἐξουσία, τὴν κυβέρνησι. Τὸ μόνο ποὺ κάνουν εἶναι ν' ἀλλάξουν τὶς ὀνομασίες. . . Σὰν ν' ἀρκεῖ ἡ ἀλλαγὴ τῶν λέξεων γιὰ ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα! Ἡ κυβέρνησι εἶναι ἀπ' τὴ φύση τῆς ἀντεπαναστατικῆς. . . Βάλτε στὴν ἐξουσία ἀκόμα καὶ τὸν ἅγιον Βικέντιο: θὰ γίνῃ Γκιζὼ ἢ Ταλλεϋράνδος. . .

Ὅπως ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι τὸ πρωταρχικὸ γεγονός τῆς ἀνθρωπινότητος, ἔτσι καὶ ἡ συνένωσις ὁ συμπληρωματικὸς τῆς δροσ. Οἱ ἄλλοι, θεωρώντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀξία παρὰ μέσα ἀπ' τὴν κοινωνία. . . τείνουν ν' ἀπορροφήσουν τὸ ἄτομο στὴν κοινότητα. Τέτοιο εἶναι τὸ κομμουνιστικὸ σύστημα, ἡ παρακμὴ τῆς προσωπικότητος στὸ ὄνομα τῆς κοινωνίας εἶναι. . . τυραννία, μιὰ μυστικὴ καὶ ἀνώνυμη τυραννία δὲν εἶναι συνένωσις. . . Ἡ κοινωνία θ' ἀσπηρεθῇ τῇ ζωτικῇ τῆς ἀρχῇ ὅταν ἀπογυμνώσῃ τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα ἀπ' τὰ προνόμιά τῆς.

Οἱ νόμοι καὶ ὁ προλετάριος

Νόμοι γιὰ κείνον ποὺ σκέπτεται γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ποὺ ὀφείλει ν' ἀπολογεῖται μόνο γιὰ τὶς δικές του πράξεις; νόμοι γιὰ κείνον ποὺ θέλει νὰναὶ ἐλεύθερος καὶ αἰσθάνεται πῶς εἶναι ἀντάξιος τῆς ἐλευθερίας; Εἶμαι ἔτοιμος νὰ διαπραγματευτῶ, ἀλλὰ δὲν θέλω νόμους. Δὲν ἀναγνωρίζω κανένα ἀπ' αὐτούς: διαμαρτύρομαι ἐνάντια σὲ κάθε διαταγὴ ποὺ πιθανὸν κάποια δύναμις νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει στὴν ἐλεύθερη θέλησή μου, λόγῳ κάποιας ὑποτιθέμενης ἀνάγκης. Νόμοι! Ξέρουμε τί εἶναι καὶ τί ἀξίζουν! Ἴστοι ἀράχνης γιὰ τὸν πλούσιο καὶ ἰσχυρὸ, ἀτσάλενιες ἀλυσίδες γιὰ τὸν ἀνίσχυρο καὶ φτωχὸ, δίχτυα ψαρέματος στὰ χέρια τῆς κυβέρνησης.

Ὅ, τι καὶ ἂν εἶναι, ἀκούστε, ἄνθρωποι τῆς ἐξουσίας, τὰ λόγια τοῦ παραγωγοῦ, τοῦ προλετάριου, τοῦ σκλάβου, ἀπ' τὸν ὁποῖο περιμένετε νὰ ἐξαναγκαστεῖ νὰ δουλέψῃ γιὰ σᾶς: δὲ ζητῶ οὔτε τ' ἀγαθά, οὔτε τὰ χρήματα κανενὸς καὶ δὲν εἶμαι διατεθειμένος νὰ ἐπιτρέψω νὰ γίνῃ ἄπορη ὁποιοδήποτε τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας μου. Ἐπιθυμῶ ἐπίσης τὴν τάξη, ὅσο καὶ κείνοι ποὺ τὴν διαταράσσουν συνεχῶς μὲ τὴν ὑποτιθέμενη κυβέρνησή τους, ἀλλὰ τὴ θέλω σὰν ἀποτελεσματὸς τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς μου, μιὰ πρῶτὴ βουλή τῆς ἐργασίας

μου, ένα νόμο τῆς λογικῆς μου. Δὲ θά ὑποταθῶ σ' αὐτὴν ὅταν προέρχεται ἀπ' τῆ θέληση κάποιου ἄλλου καὶ μοῦ ἐπιβάλλει τὴ θυσία καὶ τὴν ὑποταγὴν σὰν προκαταρκτικούς δρους.

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πολιτικὴ.

Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα, ἡ πρόοδος, μὲ ὅλες τὶς στομφώδεις τοὺς συνέπειες, εἶναι γραμμένες στὰ κείμενα τῶν συνταγμάτων καὶ τῶν νόμων. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀπ' αὐτὲς μέσα στοὺς θεσμούς. Ἡ πανάρχαια ἱεραρχία τῶν τάξεων ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἓνα χυδαῖο φεουδαρχισμό, ποὺ βασίλλεται πάνω στὴν ἐμπορευματικὴ καὶ βιομηχανικὴ τοκογλυφία. Μέσα ἀπὸ ἓνα χάος συμφερόντων, ἓνα γενικευμένο ἀνταγωνισμό ἀρχῶν, μιὰ ἐξαχρείωση τοῦ νόμου, οἱ καταχρήσεις ἔχουν ἀλλάξει τὴν προσωπίδα ποὺ ἔφεραν πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ '89, γιὰ νὰ υἱοθετήσουν μιὰ διαφορετικὴ μορφή ὀργάνωσης. Δὲν ἐλαττώθηκαν οὔτε ἀπὸ ἀποψη ἀριθμοὺ οὔτε ἀπὸ ἀποψη βαρύτητας. Ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἀπορροφηθήκαμε μὲ τὴν πολιτικὴ, λησμονήσαμε ἰντελῶς τὴν κοινωνικὴ οἰκονομία. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἦταν ποὺ τὸ ἴδιο τὸ δημοκρατικὸ κόμμα, ὁ κληρονόμος τῆς πρώτης ἐπανάστασης, κατέληξε νὰ προσπαθεῖ νὰ μεταρρυμίσει τὴν κοινωνία καθιερώνοντας τὴν πρωτοβουλία τοῦ Κράτους, νὰ δημιουργήσῃ θεσμούς μὲ τὴ βοήθεια τῆς γόνιμης αποτελεσματικότητος τῆς Ἐξουσίας; κοντολογίης, νὰ διορθώσῃ μιὰ κατάχρηση μὲ μιὰ ἄλλη.

Μὲ τὸ νᾶναι ὅλα τὰ μυαλὰ ἀπορροφημένα μὲ τὴν πολιτικὴ, ἡ Κοινωνία ἐπαναλαμβάνει ἓνα κύκλο σφαλμάτων, ἐξωθώντας τὸ κεφάλαιο σὲ μιὰ πιὸ συνθλιπτικὴ συσσώρευση, τὸ Κράτος σὲ μιὰ ἐπέκταση τῶν προνομίων του, γίνεται δηλαδὴ ὀλοένα καὶ πιὸ τυραννικό, τὶς ἐργαζόμενες τάξεις σ' ἓνα ἀνεπανόρθωτο ἐκφυλισμό, σωματικά, ἠθικά καὶ πνευματικά.

"Ἄν οἱ ἄνθρωποι γίνουν νομοθέτες, τί χρειάζονται οἱ ἀντιπρόσωποι; "Ἄν οἱ ἄνθρωποι αὐτοκυβερνῶνται, τί χρειάζονται οἱ ὑπουργοί; "Ἄν τοὺς δώσουμε τὸν ἔλεγχο, τί θά γίνει ἡ ἐξουσία μας;

Τὰ Κοινωνικά Συστήματα.

Τὰ συστήματα ἀφθοοῦν. Τὰ προγράμματα πέφτουν σὰ βροχή. Ὁ Ένας θὰ ὀργάνωνε τὰ ἐργοστάσια, κάποιος ἄλλος τὴν κυβέρνηση, στὴν ὁποία ἔχει μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη. . . Ἔτσι ἡ σχολὴ τοῦ Σαίη Σιμόν, ξεπερνώντας τὴν ἰδέα τοῦ Ἰδρυτῆ της, δημιούργησε ἓνα σύστημα. Ὁ Φουριέ δημιούργησε ἓνα σύστημα, ὁ Ὅουεν ἓνα σύστημα, ὁ Καμπέ ἓνα σύστημα, ὁ Πιέρ Λερού ἓνα σύστημα, ὁ Λουί Μπλάν ἓνα σύστημα, ὅπως κι ὁ Μπαμπέφ, ὁ Τόμας Μόρ, ὁ Καμπανέλλα, ὁ Πλάτωνας κι ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτούς, οἱ ὁποιοί, ὁ καθένας ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ μόνο ἀρχή, δημιούργησαν συστήματα. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ συστήματα, ποῦ ἦταν ἀνταγωνιστικὰ ἀνάμεσά τους, ἀντιτίθονται ἐξίσου στὴν πρόοδο. Ἄστε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ χαθεῖ γρηγορότερα ἀπ' ὅ,τι ὁ κανόνας! Αὐτὸ εἶναι τὸ σύνθημα τῶν Οὐτοπιστῶν, ὅπως κι ὅλων τῶν φανατικῶν κάθε ἐποχῆς.

Ὁ σοσιαλισμός, στὰ χέρια τέτοιων ἐρμηνευτῶν, ἔγινε μιὰ θρησκεία ποῦ πιθανὸν νὰ περνοῦσε, πρὶν ἀπὸ 500 ἢ 600, χρόνια σὰν μιὰ πρόοδο ἀπέναντι στὸν Καθολικισμό, ἀλλὰ ποῦ στὸν 19ο αἰῶνα εἶναι ἐλάχιστα ἐπαναστατικὴ.

Μολοντοῦτο, οἱ πρόμαχοι αὐτοί, ἀπὸ κοινοῦ, αἰσθανόμενοι πόσο στείρα εἶναι ἡ ἀρχὴ τους, πόσο ἀντιτίθεται στὴν ἐλευθερία, πόσο λιγες ἐπομένως πιθανότητες ἔχει γιὰ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ σὰν ἡ κυρίαρχη φόρμουλα τῆς ἐπανάστασης, καταβάλλουν τίς πιδ ἀπίστευτες προσπάθειες γιὰ νὰ διατηρήσουν αὐτὴ τὴν ἀβέβαιη ἀδελφότητι. Ὁ Λουί Μπλάν ἔχει προχωρήσει τόσο πολὺ, ὥστε νὰ ἀντιστρέψει τὸ δημοκρατικὸ σύνθημα, λές καὶ ἤθελε νὰ ἐπαναστατικοποιήσει τὴν ἐπανάσταση. Δὲ λείει πιά, ὅπως λένε ὅλοι, κι ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ παράδοση:

Ἐλευθερία, Ἰσότητα, Ἀδελφότητα,
λέει Ἰσότητα, Ἀδελφότητα, Ἐλευθερία!
Σήμερα ἀρχίζουμε μὲ τὴν Ἰσότητα. Πρέπει νὰ πάρουμε τὴν Ἰσότητα σὰν πρωταρχικὸ μας δρο. Θὰ πρέπει νὰ οἰκοδομήσουμε τὴ νέα δομὴ τῆς ἐπανάστασης πάνω σ' αὐτὴν. Ὅσο γιὰ τὴν

Ἐλευθερία, αὐτὴ συνάγεται ἀπ' τὴν Ἀδελφότητα. Ὁ Λουὶ Μπλάν ὑπόσχεται τὴν ἔλευθερία μετὰ τὴ συνένωση, ὅπως οἱ παπάδες ὑπόσχονται μετὰ τὸ θάνατο τὸν παράδεισο.

Τὸ ἀφήνω στὴν κρίση σας νὰ σκεφτεῖτε τί εἶδους σοσιαλισμὸς θάναι ἐκεῖνος ποὺ χρησιμοποιεῖ λογοπαίγνια.

Δικτατορία.

Ἄστε ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι, μὲ περισσότερη τιμιότητα παρά σύνεση, ἀκολουθώντας τὰ δῆματα τοῦ Δαντόν, ξαναζωντανεύουν τὴν πρόταση γιὰ ἄμεση κυβέρνηση, οἱ ὁποῖοι, ξανά, σὰν τὸν Δαντόν, ὑπενθυμίζουσι τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἀναφαίρετα δικαιώματά τους καὶ φωνάζουσι: Ὅχι ἄλλοι δικτάτορες! Ὅχι ἄλλοι δογματικοί! Θυμῆστε τους ὅτι ἡ δικτατορία βρῖσκειται στὸ τέλος τῆς θεωρίας τους καὶ αὐτὸ τὸ Δόγμα, τὸ ὁποῖο τόσο πολὺ φοβοῦνται, εἶναι τὸ δόγμα τοῦ δίκαια τιμωρημένου προδότη τοῦ Θεριμιδώρ. Ἡ ἄμεση κυβέρνησις δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά ἡ πασίγνωστη μεταβατικὴ περίοδος, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ὁποίας ὁ λαὸς, κουρασμένος ἀπ' τὰ πολιτικὰ προγράμματα παραδίδεται εἰς τὴν δεσποτικὴν κυβέρνησιν, ὅπου τὸν περιμένουν οἱ φιλοδοξίαι τῶν ἀντιδραστικῶν. Μήπως ἡ σκέψις τῆς δικτατορίας δὲν ἔχει ἤδη, καθὼς γράφω αὐτὲς τίς γραμμάς, ἀπορριφθεῖ ἀπ' τὸ λαὸ καὶ γίνεαι ἀποδεκτὴ ἀπ' τὸν ἀνυπόμονο καὶ τὸ δειλό;

Ἄναρχια

Ἡ ἰδέα τῆς ἀναρχίας εἶχε αὐτὴ τὴν τύχην. Ἄφοῦ ἡ ἀπόρριψις τῆς κυβερνήσεως ἔχει ἀνανεωθεῖ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φλεβάρη, μὲ νέο πάθος καὶ κάποια ἐπιτυχία, ὀρισμένοι σημαντικοὶ ἀνθρώποι μέσα εἰς τὸ δημοκρατικὸν καὶ τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα, τοὺς ὁποῖους ἡ ἰδέα τῆς Ἄναρχίας γέμιζε μὲ ἀνησυχία, σκέφτηκαν ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ ἰδιοποιηθοῦν τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ κατευθύνονταν

ένάντια στην κυβέρνηση και πάνω σ' αυτά τὰ επιχειρήματα, πού ἦταν βασικά ἀρνητικά, πιθανόν νὰ ἀποκαταστοῦσαν αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ἴδια τὴν ἀμφισβητούμενη ἀρχή, κάτω ἀπὸ ἕνα νέα ὄνομα, καὶ μὲ μερικές τροποποιήσεις. Δίχως νὰ ἔχουν πρόθεση, δίχως νὰ τὸ ὑποπεύονται, οἱ ἔντιμοι αὐτοὶ πολῖτες υἰοθέτησαν τὴν τοποθέτηση ἀντεπαναστατῶν, ἀφοῦ μιὰ πλαστογραφία, γιατί τελικὰ αὐτὴ ἡ λέξη ἐκφράζει τὴν ἰδέα μου καλύτερα ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη, μιὰ πλαστογραφία, στὶς πολιτικές καὶ κοινωνικές ὑποθέσεις, εἶναι πραγματικὰ ἀντεπανάσταση. . . Νὰ τί εἶναι στὴν πραγματικότητα αὐτὲς οἱ παλινρθώσεις τῆς ἐξουσίας, πού ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ πρόσφατα σὲ ἀνταγωνισμό μὲ τὴν Ἐλευθερία καὶ πού ἔχουν προσελκύσει τὴν προσοχὴ τοῦ κοινοῦ κάτω ἀπ' τὰ ὄνόματα Ἐλευθερία, Ἐλευθερία, Ἐλευθερία.

Ἡ Ἐλευθερία καὶ ἡ Ἐλευθερία μου φαίνονται σὰ δυὸ ἀπ' τὰ μεγαλύτερα λάθη στὰ χρονικά τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας. . . τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποιοῦν ἐνάντια στὴν Ἐλευθερία κυβέρνηση ὅν ἔχουν καμιά ἰσχὺ πού νὰ μὴν ἐφαρμόζεται ἐξίσου ἐνάντια στὴν Ἐλευθερία κυβέρνηση, ὅτι ἡ κριτικὴ τους γίνεται ἀποδεκτὴ μόνον ὅταν γίνεται ἀπόλυτη καὶ ὅτι σταματώντας στὴ μέση τοῦ δρόμου, ἔχουν πέσει στὴν πιὸ λυπηρὴ ἀσυνέπεια. Πάνω ἀπ' ὅλα, πῶς συμβαίνει νὰ μὴν ἔχουν ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ ὑποτιθέμενη Ἐλευθερία κυβέρνησή τους δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ὁ περιορισμὸς τῆς κυβερνητικῆς ἰδέας στὸν παραλογισμό, στὸ μέτρο πού, ἂν διαμέσου τῆς προόδου τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς πολυπλοκότητος τῶν συμφερόντων, ἡ κοινωνία εἶναι ἀναγκασμένη ν' ἀποκρούσει κάθε μορφῆς κυβέρνηση, θάνατι σωστὴ γιατί ἡ Ἐλευθερία κυβέρνηση, ἡ μόνη μορφὴ κυβέρνησης πού φαίνεται νὰναὶ ὀρθολογικὴ, φιλελεύθερη, ἐξισωτικὴ, εἶναι μολοντοῦτο ἀδύνατη. . . Ἡ ἐξουσία εἶναι γιὰ τὴν κυβέρνηση ὅτι ἡ σκέψη γιὰ τὴ λέξη, ἡ ἰδέα γιὰ τὸ γεγονός, ἡ ψυχὴ γιὰ τὸ σῶμα. Ἡ ἐξουσία εἶναι ἡ κυβέρνηση στὴ θεωρία, ὅπως ἡ κυβέρνηση εἶναι ἡ ἐξουσία στὴν πράξη. Γιὰ νὰ καταργηθεῖ μιὰ ἀπ' αὐτές, ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ ἀληθινὴ κατάργηση, πρέπει νὰ καταργηθοῦν καὶ οἱ δυὸ. Παρόμοια, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη, ἂν θέλουμε ἡ διατήρηση νὰναὶ ἀποτελεσματικὴ, θὰ πρέπει νὰ διατηρηθοῦν καὶ οἱ δυὸ. . . Ἐάν μπορέσετε ν' ἀνασχευάσετε αὐτὸ τὸ δίλημμα, Ἐναντιπρακτικοί, θάχετε πλῆξει κατὰκαρδα τὴν Ἐπανάσταση.

Ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας

Ἄς φανταστοῦμε τὸν πλοῦτο σὰ μιὰ μάζα πού διατηρεῖται ἀπὸ μιὰ χημικὴ δύναμη σὲ μιὰ μόνιμη κατάσταση συνοχῆς, στὴν ὁποία εἰσχωροῦν συνεχῶς νέα στοιχεῖα μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ συνενώνονται σὲ διαφορετικὲς ἀναλογίες, ἐνῶ παραμένουν σύμφωνα μ' ἓνα ἀμετάβλητο νόμο. Ἡ ἀξία εἶναι ἡ σχέση ἀναλογίας (τὸ μέτρο) τοῦ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο.

Ἄπ' αὐτὸ προκύπτουν δυὸ πράγματα: πρῶτο, πὼς οἱ οἰκονομολόγοι εἶχαν ἀκολουθήσει ἐντελῶς λαθεμένο δρόμο, προσπαθώντας ν' ἀνακαλύψουν ἓνα πρότυπο ἀξίας στὸ ἀλεύρι, τὸ χρῆμα, τὸ νοίκι κλπ. καθὼς ἐπίσης κι ὅταν ἔβγαλαν τὸ συμπέρασμα, ὅταν ἔδειξαν ὅτι κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν πρόσφερε ἓνα πρότυπο ἀξίας, πὼς ἡ ἀξία δὲν εἶναι κάτι τὸ χειροπιαστὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ. Δεύτερον, πὼς ἡ ἀναλογία τῶν διαφορῶν ἀξιῶν μπορεῖ νὰ ποικίλει συνεχῶς, ἐνῶ ταυτόχρονα νὰ συνεχίζει νὰ ὑπόκειται σ' ἓνα νόμο, ὁ καθορισμὸς τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀπάντηση πού ζητᾶμε. . .

Ἰποστηρίζω ἐπομένως, ὅτι σὲ ἀμετάβλητες ἀναλογίες, κάποια δύναμη συνδυάζει τὰ στοιχεῖα τοῦ πλοῦτου καὶ τὰ μετατρέπει σ' ἓνα ὁμοιογενὲς σύνολο. Κι ἂν ἀκόμα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν στὶς ἀπαιτούμενες ἀναλογίες, μολοντοῦτο ἡ ἔνωση θὰ γίνεῖ, ἀλλὰ ἀντὶ ν' ἀπορροφήσει ὀλόκληρο τὸ ὕλικό, θ' ἀποβάλλει ἓνα μέρος του σὰν ἀχρηστο. Ἡ ἐσωτερικὴ κινητήρια δύναμη πού δημιουργεῖ τὴν ἔνωση καὶ καθορίζει τὴ συνάφεια τῶν διαφορῶν ὕλικῶν εἶναι, στὴν κοινωνία, ἡ ἀνταλλαγὴ. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἐξετάζεται ἐδῶ ὄχι μόνον μὲ τὴ στοιχειώδη τῆς μορφῆς, πού ἀναφέρεται

στή σχέση ανάμεσα σέ δυο ανθρώπους, ἀλλά θεωρεῖται σά συγχώ-
νευση ὄλων τῶν ἀξιών πού παράγονται ἀπ' τήν ιδιωτική βιομηχα-
νία, σ' ἓνα καί μόνο κοινωνικό πλοῦτο. Τέλος, ὀνομάζω ἀξία τήν
ἀναλογία συμμετοχῆς κάθε στοιχείου στό σύνολο καί μ ἡ - ἄ ξ ι α ,
τό πλεόνασμα πού παραμένει ἀφοῦ συντελεστεῖ ἡ ἔγωση, στό μέτρο
πού αὐτό τό πλεόνασμα δέν μπορεῖ νά συνδυαστεῖ καί ν' ἀνταλλα-
χθεῖ, ἀν προστεθεῖ μιᾶ ὀρισμένη ποσότητα ἄλλων στοιχείων. . .

Αὐτή ἡ δύναμη, τήν ὁποία ἐξύμνησε μέ τόση εὐφράδεια ὁ Ἄν-
ταμ Σμίθ καί τήν ὁποία εἶχαν παρανοήσει οἱ διάδοχοί του, ἀποδί-
δοντας ἴση σημασία στό προνόμιο, εἶναι ἡ ΕΡΓΑΣΙΑ. Ἡ ἐργασία
ποικίλει τόσο ποσοτικά, ὅσο καί ποιοτικά, ἀπό παραγωγό σέ παρα-
γωγό. Σ' αὐτό μοιάζει μέ ὄλους τούς μεγάλους κανόνες τῆς φύσης
καί τούς πιό γενικούς νόμους, πού εἶναι ἀπλοί στή λειτουργία καί
τῆ διατύπωσή τους, ἀλλά ποικίλουν ἀτέλειωτα ἀναφορικά μέ τόν
ἀριθμό τῶν συγκεκριμένων αἰτιῶν πού μπορεῖ νά ἔχουν καί τίς ἀ-
τέλειωτες ποικιλίες ἢ μορφές πού μπορεῖ νά πάρουν. Ἡ ἐργασία καί
μόνο ἡ ἐργασία εἶναι ἐκείνη πού παράγει ὄλα τά στοιχεῖα τοῦ
πλοῦτου καί τά συνδυάζει, ὡς τό τελευταῖο μόριο, ἀκολουθώντας
ἓνα μεταβλητό ἀλλά συγκεκριμένο νόμο ἀναλογικότητας. Καί τέλος
ἡ ἐργασία, σάν κανόνας τῆς ζωῆς, εἶναι ἐκείνη πού ἐνεργοποιεῖ
τήν οὐσία τοῦ πλοῦτου, τό π ν ε ὕ μ α ἔ ν ε ρ γ ο π ο ι εῖ τ ἡ ν
ὑ λ η καί καθορίζει τίς ἀναλογίες τῆς.

(1846)

«Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας» I, σελ. 105-8.

Λέγεται πῶς ὁ καπιταλιστής πληρώνει τούς ἐργάτες γιά τήν
καθημερινή τους δουλειά. Ἀλλά γιά νάμαστε ἀκριβεῖς, αὐτό πού
ἔπρεπε νά εἰπωθεῖ εἶναι ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν ἡμερῶν πού ἔχει πληρώ-
σει εἶναι ἰσοδύναμος μέ τόν ἀριθμό τῶν ἐργατῶν πού ἀπασχολοῦσε
κάθε μέρα. Αὐτό σέ καμιᾶ περίπτωση δέ σημαίνει τό ἴδιο πράγμα,
ἀφοῦ δέν πλήρωσε τίποτα γιά τήν τεράστια συλλογική δύναμη πού
προέρχεται ἀπ' τήν κοινή προσπάθεια τῶν ἐργατῶν, ἢ ἀπ' τό γεγο-
νός ὅτι ἀσχολοῦνται ὄλοι ταυτόχρονα μέ τό ἴδιο ἀντικείμενο. Δια-
κόσιοι γρεναδιέροι ἔχτισαν τόν ὀβελίσκο τοῦ Λουῆξορ μέσα σέ λί-
γες ὥρες. Μήπως κανεῖς νομίζει ὅτι ἓνας ἄνθρωπος θά μπορούσε νά
τά καταφέρει μέσα σέ διακόσιες μέρες; Κι ὅμως στόν προῦπολογι-

σμό του καπιταλιστή τὰ συνολικὰ ἡμερομίσθια θάταν τὰ ἴδια. Τώρα, καλλιεργώντας ἓνα ἀγριότοπο, χτίζοντας ἓνα σπίτι, ἢ διευθύνοντας ἓνα ἐργοστάσιο, εἶναι σὰ νὰ χτίζεις ἓναν ὀβελίσκο ἢ νὰ μετακινεῖς ἓνα βουλό. Ἡ πιὸ μικρὴ περιουσία, ἢ πιὸ ἀσήμαντὴ ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση, ἢ πιὸ μηδαμινὴ βιομηχανικὴ διαδικασία, ἀπαιτεῖ τὴ συνεργασία μιᾶς τόσο πλατιᾶς ποικιλίας δεξιοτήτων, πού κανένας ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ διαθέτει. Προκαλεῖ κατάπληξη τὸ ὅτι οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἀντιλήφθηκαν αὐτὸ τὸ γεγονός. Ἄς ζυγίσουμε λοιπὸν αὐτὰ πού πῆρε ὁ καπιταλιστὴς κι αὐτὰ πού ἔδωσε

...

Τί ἐλπίζει νὰ ἐκμεταλλεῖται ἓνας ἄνθρωπος ὅταν ἐκμισθώνει τις ὑπηρεσίες του; Τὴν ὑποτιθέμενη ἀνάγκη καὶ θέληση τοῦ ἰδιοκτήτη νὰ τὸν προσλάβει. Ὅπως ἀκριβῶς προηγουμένως, ὁ κοινὸς θνητὸς ὀφείλει τὸ δικαίωμα νομῆς τῆς γῆς του στὴ γενναιοδωρία καὶ καλὴ διάθεση τοῦ φεουδάρχη, ἔτσι καὶ σήμερα ὁ ἐργάτης ὀφείλει τὴν ἐργασία του στὴ καλὴ διάθεση καὶ τις ἀνάγκες τοῦ ἐργοδότη καὶ κάτοχου τῆς ἰδιοκτησίας. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ ἀβέβαιη κατάσταση εἶναι ἀδικη ἀφοῦ συνεπάγεται τὴν ἀνισότητα στὴ διαπραγματευτικὴ ἱκανότητα. Τὸ ἡμερομίσθιο τοῦ ἐργάτη σπάνια ξεπερνάει τὰ καθημερινὰ του ἐξόδα, ἐνῶ ὁ καπιταλιστὴς ἔχει ἐξασφαλίσει τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀσφάλεια γιὰ τὸ μέλλον, ἀπ' τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα παράγει ὁ ἐργάτης.

Τώρα, αὐτὴ ἡ γόνιμη μαγιά, αὐτὴ ἡ σταθερὴ πηγὴ ζωῆς, αὐτὴ ἡ συσσώρευση κεφαλαίου καὶ παραγωγικῶν μέσων, εἶναι ἐκεῖνο πού ὀφείλει στὸν παραγωγὸ ὁ καπιταλιστὴς, ἀλλὰ πού ποτὲ δὲν τὸν πληρώνει γι' αὐτό. Αὐτὴ ἡ δόλια καταλήστευση, εἶναι πού προκαλεῖ τὴ φτώχεια τοῦ ἐργάτη, τὴ χλιδὴ τοῦ τεμπέλη καὶ τὴν ἀνισότητα τῶν ὄρων τῆς ζωῆς τους. Κι αὐτὴ εἶναι, πάνω ἀπ' ὅλα, πού τόσο σωστὰ ὀνομάστηκε ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. . .

Ἡ δύναμη χιλίων ἀνθρώπων πού ἐργάζονται γιὰ εἴκοσι μέρες, πληρώνεται μὲ τὸ ἴδιο ποσοστὸ ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἐργάζεται πενήντα πέντε χρόνια, ἀλλὰ ἡ δύναμη χιλίων ἀνθρώπων πραγματοποιοῖ μέσα σὲ εἴκοσι μέρες ὅ,τι δὲ θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιήσει σ' ἓνα ἑκατομμύριο αἰῶνες ἡ δύναμη τῆς συνεχοῦς προσπάθειας ἐνὸς ἀνθρώπου. Μποροῦμε ἐπομένως νὰ ποῦμε, πῶς μιὰ τέ-

τοια βάση αποζημίωσης είναι δίκαιη; Θα πρέπει να το επαναλάβω, όχι, δεν μπορούμε. 'Ακόμα κι όταν έχεις αποζημιώσει τη δύναμη κάθε ανθρώπου ξεχωριστά, δεν έχεις αποζημιώσει τη συλλογική δύναμη. Κατά συνέπεια παραμένει ένα συλλογικό ιδιοκτητικό δικαίωμα, που δεν το έχεις αποκτήσει δίκαια και που επομένως απολαμβάνεις άδικα.

Παραδέχομαι πώς τα ήμερομισθια είκοσι μερών, πιθανόν να είναι αρκετά για να θρέψουν, να στεγάσουν και να ντύσουν όλους αυτούς τους εργάτες για είκοσι μέρες. 'Αλλά όταν δε θάχουν πιά δουλειά, μετά το τέλος αυτού του χρονικού διαστήματος, τι θ' απογίνουν αν, ενώ δούλευαν, παρέδιδαν τα προϊόντα τους στους ιδιοκτήτες, απ' τους οποίους επρόκειτο σύντομα να εγκαταλειφθούν; 'Ενώ ο ιδιοκτήτης, που είναι πιά σταθερά έδραιωμένος, χάρη σε όλα ό,τι έχουν κάνει οι εργάτες, ζει μέσα στη σιγουριά και δεν αισθάνεται πιά φόβο ότι θα στερηθεί τη δουλειά ή την τροφή, ή μόνη έλπίδα του εργάτη στηρίζεται στην καλή θέληση αυτού του ίδιου ιδιοκτήτη, στον οποίο έχει πουλήσει και δεσμεύσει την ελευθερία του. "Αν επομένως ο ιδιοκτήτης, καταφεύγοντας μακάρια στην άφρονα και τα νομικά του δικαιώματα, άρνηθεί να προσλάβει τον εργάτη, πώς θα ζήσει ο τελευταίος; "Έχει προετοιμάσει ένα θαυμάσιο κομμάτι γης, αλλά δε θα το σπείρει ποτέ. "Έχει χτίσει ένα άνετο και υπέροχο σπίτι, αλλά δε θα ζήσει ποτέ σ' αυτό. "Έχει παράγει τα πάντα, αλλά δε θ' απολαύσει τίποτα.

Διαμέσου της εργασίας, προχωρούμε προς την κατεύθυνση της ισότητας και κάθε βήμα που κάνουμε μάς φέρνει πιά κοντά της. "Αν ήταν ίσες ή δύναμη, ή εργατικότητα κι ή επιδεξιότητα των εργατών είναι φανερό πώς θάταν ίσες κι οι περιουσίες τους. Στην πραγματικότητα, αν ο εργάτης (όπως υποστηρίζεται κι όπως έχω ήδη δεχθεί) είναι ο ιδιοκτήτης της αξίας που δημιουργεί, προκύπτει ότι:

1. 'Ο εργάτης κερδίζει σε βάρος του άργόσχολου κάτοχου της ιδιοκτησίας.
2. 'Αφούλόκληρη ή παραγωγή είναι: αναγκαστικά συλλογική, ο εργάτης έχει το δικαίωμα να μοιραστεί τα προϊόντα και τα κέρδη σε αναλογία με την ποσότητα εργασίας που έχει προσφέρει.
3. 'Αφού έλο το συσσωρευμένο κεφάλαιο αποτελεί συλλογι-

κή ιδιοκτησία, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰναι ἀποκλειστικός του ιδιοκτῆτης.

Οἱ συνέπειες αὐτὲς εἶναι ἀναπόφευκτες κι εἶναι ἀρκετὲς ἀπὸ μόνες τους ν' ἀνατρέψουν ὀλόκληρη τὴν οἰκονομία μας καὶ νὰ μεταβάλλουν ἔντελῶς τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς νόμους μας.

(1840)

«Τί εἶναι ἰδιοκτησία», σελ. 215-18.

Εἴτε γίνονται ὅλα τὰ μέρη ἑνὸς ρολοιοῦ ἀπὸ ἓνα καὶ μόνο ἐργάτη, εἴτε ἀπὸ πενήντα διαφορετικούς ἐργάτες, αὐτὸ σὲ καμιά περίπτωση δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἀκεραιότητα τοῦ προϊόντος. Εἶναι σάν, ἀντὶ νὰ γίνονται ἀπὸ ἓνα ἄτομο σὲ διαδοχικὲς φάσεις, νὰ γίνονται τὰ διάφορα μέρη τοῦ ρολοιοῦ ἀπὸ ἓνα ἐργάτη μὲ πενήντα κεφάλια κι ἑκατὸ χέρια. Κατὰ συνέπεια ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας εἶναι συνώνυμος μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας κι ἡ συλλογικὴ δύναμη, ἡ συνεργατικὴ δράση, ἀποτελοῦν δυὸ ἀλληλοεξαρτώμενες πλευρὲς τοῦ ἴδιου νόμου. Τώρα, σύμφωνα μὲ τὸ πῶς τὸν ἐξετάζει κανεὶς, ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ π ρ ο ῖ ὄ ν τ ο ς , ἢ ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ ἐ ρ γ ά τ η , ὁ κανόνας τοῦ Ἄνταμ. Σμίθ, γεννάει διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Μερικά, ὅπως μὸλις ἀνάφερα, ἀποτελοῦν τὴν ἐπιστήμη τῆς παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλοῦτου κι ἄλλα τὴν ἐπιστήμη τῆς Ὀ ρ γ ά ν ω σ η ς , πού ἀποτελεῖ τὸ δεῦτερο κλάδο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. . .

Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας προϋποθέτει διαφοροποίηση ταλέντων κι αὐτὴ γεννάει τὴν ἀνταλλαγὴ. Ἡ συγκέντρωση τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν συνισταμένη ἑνὸς ἀριθμοῦ ἐργατῶν πού θεωροῦνται σὰ μιὰ ὄντοτητα.

Ἀπ' αὐτὸ τὸν κανόνα, πού παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς μαθηματικῆς σειρᾶς, ἔχουν βγεῖ τὰ ἀκόλουθα πορίσματα:

1. Διαμέσου τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, πού ἔχει γίνεῖ μιὰ συλλογικὴ δύναμη, ἡ σχέση ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες εἶναι φυσικά μιὰ σχέση συνεργασίας κι ἀμοιβαίας ἐξάρτησης.

2. Ἐπειδὴ εἶναι συνέταιροι καὶ συλλογικά υπεύθυνοι, ἐξαφανίζεται ἀνάμεσά τους ἡ ἀρχὴ κι ἀκόμα κι ἡ πιθανότητα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

3. Ἡ συλλογικὴ δύναμη ἑκατὸ ἐργατῶν εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπ' τὴ δύναμη ἑνὸς ἐργάτη πολλαπλασιασμένη ἐπὶ ἑκατό. Ἀφοῦ αὐτὴ ἡ δύναμη δὲν ὑπολογίζεται στὰ ἡμερομίσθια ἑκατὸ ξεχωριστῶν ἐργατῶν, ὑπάρχει ἓνα ὑπολογιστικὸ λάθος, ποῦ ἐπεμβαίνει σήμερα ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες καὶ στοὺς ἐργοδότες καὶ οἱ νόμοι τῶν ἐνώσεων θάπρεπε ν' ἀναδιατυπωθοῦν.

4. Οἱ πιὸ προικισμένοι ἄνθρωποι, τόσο ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἀνάπτυξής τους ὅσο καὶ ἀπ' τῆς ἀπὸ μέρους τους χρήσης τῶν χαρισμάτων τους, ἀποτελοῦν ἓνα μέρος τῆς συλλογικῆς δυνάμεως καὶ ὑπόκεινται στοὺς νόμους τῆς ἀλληλεγγύης μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ὅπως καὶ κείνοι, ποῦ ἐκτελοῦν τίς πιὸ ἀσήμαντες λειτουργίες. Ἐπιπρόσθετα, οἱ προηγούμενοι ὀφείλουν πολὺ περισσότερα στὴν κοινωνία ἀπ' ὅτι οἱ τελευταῖοι. Κατὰ συνέπεια μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πολὺ λιγότερη δικαιολογία γιὰ ἀξιώσεις ποῦ ἀφοροῦν ὑπέρμετρες ἀμοιβές.

5. Στὴν πραγματικότητα, τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν δίνονται ἀπλῶς ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τίς ὑπηρεσίες ποῦ προσφέρουν. Ἐπομένως, ἡ ἰσότης τῶν λειτουργιῶν ποῦ συσχετίζονται, θά πρέπει νάχει ὡς ἀποτελέσματα τὴ δημιουργία ἴσων συνθηκῶν γιὰ ὅλους τοὺς ἐργάτες, στὸ μέτρο τοῦλάχιστον ποῦ εἶναι αὐτὸ δυνατό δοσμένων τῶν φυσικῶν, πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀνωμαλιῶν ποῦ προσβάλλουν τὴν ἀνθρώπινη φυλή. Οἱ ἀνωμαλίες αὐτὲς θά πρέπει σταδιακὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν διαμέσου τῶν ἀρχῶν τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς συλλογικῆς δυνάμεως, τῆς θεωρίας τοῦ νόμου τῶν σειρῶν καὶ μεταρρυθμίσεων στὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν ὑγιεινὴ.

6. Ὅποιαδήποτε ἄλλη δόση γιὰ τὴ διανομὴ τῶν εργαλείων τῆς ἐργασίας καὶ τὸ μοίρασμα τῶν προϊόντων ἀποτελεῖ ἄνομο σφετερισμὸ.

Ἡ μόνη ἀπάντηση ποῦ ἔχει δοθεῖ στὶς διαφορὰς ἐκείνες φόρμουλες, ἡ ὁποία προσφέρει τὴ δόση γιὰ ἓνα νέο σύστημα νομολογίας, ἦταν γὰ ν' ἀπορρίψει τὴν ὑπόθεση. Αὐτὸ συμβαίνει, εἴτε ἐπειδὴ οἱ προνομιοῦχες τάξεις ἔχουν ἓνα πάγιο συμφέρον γιὰ νὰ διατηρήσουν τὸ S T A T U S Q U O , εἴτε ἐξαιτίας τῆς ἑλλείψεως ὁποιασδήποτε οργανωτικῆς θεωρίας, ποῦ θά ἔκανε δυνατὴ τὴ διόρθωση τῶν σφαλμάτων ποῦ ἐπισήμαναν οἱ χριστικοί. Γιὰ νὰ διορθώσει τὰ πράγματα, τὸ προλεταριάτο καλεῖται νὰ προσφέρει ἓνα

πρότυπο τάξης, δηλαδή, να δημιουργήσει αυτή ακριβώς την ίδια την Οικονομική επιστήμη.

(1843)

«Η δημιουργία της τάξης μέσα στην 'Ανθρωπότητα», σελ. 301-2.

Ἄς πάρουμε τὴν περίπτωση τοῦ ἀγρότη. Πρὶν ἀπ' τὸν ἐρχομὸ τοῦ χειμῶνα, ὀργώνει τὰ χωράφια καὶ σπέρνει στάρι καὶ σίκαλη. Τὴν ἀνοιξὴ φυτεύει καλαμπόκι, πατάτες, καννάδι καὶ γουλιὰ. Τὸ καλοκαίρι θερρίζει καὶ ἀλωνίζει, ἐνῶ τὸ φθινόπωρο εἶναι ἀπασχολημένος μὲ τὸν τρύγο. Ἐπειτα ἀποθηκεύει καὶ συντηρεῖ τὴ σοδειὰ του. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἔκανε ἀμέτρητες ἄλλες βοηθητικὲς δουλειές. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τίς διαδοχικὲς ἐργασίες ἀποτελεῖ ἕνα μέρος τῆς καλλιεργητικῆς διαδικασίας καὶ ἀπαιτεῖται ἕνας ὁλόκληρος χρόνος γιὰ νὰ δλοκληρωθεῖ καὶ ν' ἀποτιμηθεῖ ὁλόκληρη ἡ ἐργασία τοῦ ἀγρότη. . .

Ὅλα τὰ πιδ ἔφευρετικά, περίπλοκα καὶ πολὺπλοκα καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, ἐκτελοῦνται ἀναγκαστικὰ σὲ ἀπείρως μικρὰ στάδια. Ἄλλὰ στὰν συνδέονται μαζί, τὰ στάδια αὐτὰ συνενώνονται στὸ τέλος γιὰ νὰ σχηματίσουν μιὰ ὁλόκληρη, σύνθετη, σειρά. Τώρα, τὸ ν' ἀκίνητοποιήσουμε τὸν ἐργάτη μέσα σ' ἕνα ἄπειρα μικρὸ παραγωγικὸ χῶρο, ἀποτελεῖ αὐτὸ πὸ ἔχουν ὀνομάσει καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας. Ὑποστηρίζω ὅτι ἡ ἀκίνητοποίηση αὐτὴ εἶναι τὸ προῖον μιᾶς σύγχυσης καὶ ἀποτελεῖ μιὰ συνέπεια τῆς ὑπεραπλουστευμένης ἐφαρμογῆς τοῦ ἰδιοκτητικοῦ δικαιώματος, πὸ ὅλα ἀποβλέπουν στὴν κατάργησή του. . .

Πολὺ συχνά, συναντᾶει κανεὶς ἀνθρώπους πὸ διαθέτουν πραγματικὴ ἱκανότητα καὶ ὑψηλὰ ἀναπτυγμένο ταλέντο ὅποια, μὲ ἀντάλλαγμα τὸ ἴδιο ἡμερομίσθιο, προτιμοῦν νὰ κάνουν τίς πιδ ἀπλές καὶ πιδ μονότονες ἐργασίες, ἐπειδὴ θέλουν νὰ φυλάξουν τίς πνευματικὲς τους δυνάμεις γιὰ ἀπεριόριστες δημιουργικὲς δραστηριότητες, γιὰ τίς ὁποῖες δὲν περιμένουν νὰ πληρωθοῦν. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, πὸ δὲν εἶναι βλαβερὸς οὔτε γιὰ τὴν κοινωνία οὔτε γιὰ τὸ ἄτομο, ἂν κατευθύνεται καὶ συντονίζεται κατάλληλα, δὲν ἔχει κανένα μειονέκτημα. Πιθανὸν κάποια μέρα νὰ καταλήξει αὐτὸ ν' ἀποτελεῖ τὸν τρόπο πὸ θά

ζούμε δλοι. "Όταν ένας άνθρωπος έχει εξαντλήσει όλες του τις δυνατότητες στή νιότη, έχει εξερευνήσει τήν ειδικευμένη σφαίρα δραστηριότητάς του κι έχει κατορθώσει νά φθάσει στο επίπεδο νά διατάξει και νά κατευθύνει άλλους, άρέσκεται, όταν έρθει ο καιρός, νά κλείνεται στον έαυτό του και νά διαθέτει χρόνο για περισυλλογή. Τότε, δοσμένου ότι έχει εξασφαλίσει τό καθημερινό ήμερομίσθιο, ικανοποιημένος πού έχει άποδείξει τήν αξία του, αφήνει στους άλλους τήν εκτέλεση μεγαλόπνων σχεδίων και τήν κατάληψη σπουδαιών πόστων και παραδίδεται στή σκιρτήματα τής καρδιάς του, πού ή όμαλότητα τής υποδιαίρεσης τής εργασίας δέ χρησιμεύει παρά νά ένθαρρύνει.

(1843)

«Η δημιουργία τής τάξης μέσα στήν Άνθρωπότητα», σελ. 334-8.

Οικονομία και δικαιοσύνη

‘Ο πατέρας μου, ό όποιος ήταν ένας άπλος άνθρωπος, δέν μό-
ρεσε ποτέ νά χωνέψει πώς ή κοινωνία πού ζούσε ήταν βασισμένη
πάνω στον ανταγωνισμό, πώς ή ευημερία στην έποια απόβλεπει
κάθε βιομήχανος είναι έξίσου κλειμένη, όσο και τό προϊόν τής
έργασίας κι ότι κατά συνέπεια ή τιμή πωλήσεως ενός προϊόντος
δέν υπολογίζεται μέ βάση τό κόστος του, αλλά σύμφωνα μέ τις ά-
νάγκες του κοινού, τήν αγοραστική του δύναμη, τήν κατάσταση
του ανταγωνισμού κι έτσι επιτρέπει στο βιομήχανο ν’ αποκομίζει
υπέρογκα κέρδη. ‘Ο πατέρας μου συνήθιζε νά υπολογίζει τά έξοδά
του, νά προσθέτει άλλα τόσα γιά τήν προσωπική του άπασχόληση
και νά λέει: «Ή τιμή μου είναι αυτή κι αυτή». Δέν έδινε προσο-
χή σέ καμιά αντίρρηση κι έτσι δημιούργησε ό ίδιος τήν ίδια του
τήν καταστροφή. Πρωτόν ακόμα γίνω δώδεκα χρονών, όταν δού-
λευα σάν άποθηκάριος, άρχισα νά συλλογίζομαι τις διαχειρηστικές
μεθόδους του πατέρα μου και τις παρατηρήσεις πού έκαναν οι φί-
λοι του. Δίχως νά τό ξέρω, σκεπτόμουνα σχετικά μέ τήν π ρ ο σ -
φ ο ρ ά και τή ζ ή τ η σ η και τά κ α θ α ρ ά κ έ ρ δ η ,
σάν τόν Πασκάλ μέ τούς συλλογισμούς του γιά τις σ φ α ι ρ ε ς
και τις ρ ά β δ ο υ ς , πού αναφέρονται στή Γεωμετρία. (5) Γνώ-
ριζα πολύ καλά πώς ή μέθοδος του πατέρα μου ήταν τίμια και σω-
στή, αλλά παρόλα αυτά γνώριζα επίσης και τούς κινδύνους πού
συνεπαγόταν. Ή συνείδητή μου ένέκρινε τόν τρόπο πού ενεργούσε
ό πατέρας μου, αλλά ή επιθυμία γιά τήν ασφάλειά μας μέ ώθοϋ-
σε πρds τήν αντίθετη κατεύθυνση. Αυτό αποτελούσε κάτι σά γρίφο
γιά μένα, άφου ήταν αντίθετο μέ τό Χριστιανικό δόγμα κι ή έπίλυ-

σί του θά σήμαινε τήν καταστροφή τῶν θρησκευτικῶν μου πεποιθήσεων. . .

Τίποτα, ἀπάντησα, δέν ἔχει ἀποδείξει πῶς δέν μποροῦν νά ἐξισορροπηθοῦν οἱ ἀντιμαχόμενες θελήσεις καί συμφέροντα, ὥστε νά γεννήσουν τήν εἰρήνη, τή διαρκή εἰρήνη καί τόν πλοῦτο, σάν προϋπόθεση γιά τήν εὐημερία ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Δέν ὑπάρχει τίποτα πού ν' ἀποδεικνύει πῶς ἡ ἀνηθικότητα καί τὸ ἔγκλημα, πού θεωροῦνται ὅτι ἀποτελοῦν τήν αἰτία τῆς φτώχειας καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, δέν προκαλοῦνται στήν πραγματικότητα ἀπ' τή φτώχεια καί τόν ἀνταγωνισμό: τὸ Καθολικὸ δόγμα ἐμφανίζει τή φτώχεια καί τόν ἀνταγωνισμό, σάν τιμωρία γιά τήν ἀνηθικότητα καί τὸ ἔγκλημα. Ἐκείνο πού πρέπει νά κάνουμε εἶναι ν' ἀνακαλύψουμε κάποιο κανόνα ἁρμονίας, ἰσοζυγίας κι ἰσορροπίας.

(1858)

«Γιά τή Δικαιοσύνη μέσα στήν Ἐπανάσταση καί τήν Ἐκκλησία», σελ. 5-6.

Εἶναι παντοῦ κατάφυρο πῶς ἡ ἀνηθικότητα αὐξάνεται σέ ἀναλογία μέ τήν οικονομική πρόοδο, ἔτσι ὥστε ἡ κοινωνία φαίνεται νά θασίζειται πάνω στὸ μοιραῖο, ἀδιάρρηκτο δυϊσμό τοῦ π λ ο ὕ τ ο υ καί τῆς φ τ ὴ χ ε ι α ς , τῆς π ρ ο ὀ δ ο υ καί τῆς δ ι α φ θ ο ρ ᾶ ς . Ἄφοῦ οἱ οἰκονομολόγοι δείχνουν ἐπίσης πῶς κι ἡ ἴδια ἡ Δικαιοσύνη ἀποτελεῖ μιὰ οικονομική δύναμη, ὅτι ὅπου-δήποτε παραβιάζεται ἀπ' τή δουλικότητα, τὸ δεσποτισμό, τήν ἀνασφάλεια κλπ. ἡ παραγωγή ἐπηρεάζεται, ὁ πλοῦτος μειώνεται κι ἡ θαρβαρότητα αὐξάνεται, προκύπτει πῶς ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, δηλαδή ὁλόκληρη ἡ κοινωνία, ἀποτελεῖ ἓνα δίχτυο ἀπὸ ἀντιφάσεις. Αὐτὸ εἶναι κάτι πού ὁ Ρότσι δέν ἀντιλήφθηκε ἢ πού πιθανόν δέν τόλμησε νά δείξει. (6)

Θά βρεῖς μιὰ ἐκτεταμένη ἀνάλυση αὐτῆς τῆς ἀντινομίας στὸ ἔργο μου Σ ὕ σ τ η μ α Ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῶ ν Ἀ ν τ ι φ ᾶ σ ε ω ν . Ἄλλὰ ποιά εἶναι ἡ ἐπίσημη γνώμη τῶν εἰδικῶν γι' αὐτό;

Μερικοί, πού εἶναι ἐξτρεμιστές ὁπαδοὶ τοῦ Μάθους, μιᾶνε μέ θράσος ἐνάντια στή Δικαιοσύνη. Κύρια καί πρωταρχικά κι ἔναν-

τι όποιουδήποτε ανταλλάγματος, ζητάνε πλούτη, άπ' τά όποια έλπίζουν νά πάρουν τό μερίδιό τους. Άποδίδουν μικρή αξία στή ζωή, τήν έλευθερία και τήν εύφύτα τών μαζών. Με τό πρόσχημα ότι άποτελεί οίκονομικό νόμο και θέλημα τής μοίρας, θυσιάζουν άλύπητα τήν Άνθρωπότητα στόν Μαμμωνά. Νά τί ίχει διακρίνει τήν ο ι κ ο ν ο μ ο λ ο γ ι κ ή σχολή, στήν πάλη τής ενάντια στό σοσιαλισμό. Είθε αυτό νά περάσει στήν Ιστορία σάν έγκλημα και ντροπή τής.

Άλλοι ύποχωρούν πανικόβλητοι μπροστά στις έξελίξεις τής οίκονομικής επιστήμης κι άναπολούν μέ άπόγνωση τίς μέρες πού ή βιομηχανία ήταν άπλή κι ή ύφανση γινόταν στό σπίτι, τίς μέρες τού κοινοτικού φούρνου. Έτσι άποτραβιόνται στό παρελθόν.

Πιστεύω ότι κι έδω, έπίσης, ύπήρξα ό πρώτος, πού κατόρθωσε νά συλλάβει πλήρως τήν κατάσταση, ό όποιος τόλμησε νά πει πώς ή Δικαιοσύνη κι ή Οίκονομική επιστήμη δέν θάπρεπε νά άλληλοπεριορίζονται ή νά κάνουν επιπόλαιες παραχωρήσεις. Αυτό θάταν άπλώς καταστρεπτικό και για τίς δυό κι άχρηστο. Θάπρεπε νά ναι συστηματικά συνυφασμένες κι ή Δικαιοσύνη νά χρησιμεύει σά νόμος τής Οίκονομίας. Έτσι, άντι νά περιορίζουμε τίς οίκονομικές δυνάμεις, τών έποίων ή παραμορφωμένη ανάπτυξη μās σκοτώνει, θάπρεπε νά τίς κάνουμε νά άλληλοεξισορροπούνται μέ τή βοήθεια ένός έλάχιστα γνωστού κι άκόμα λιγότερο κατανοημένου καλά κανόνα: δηλαδή, ότι τά άντίθετα δέν πρέπει νά καταστρέφουν άλλά νά συμπληρώνουν τό ένα τό άλλο, έπειδή άκριβώς είναι άντίθετα.

Θάθελα νά όνομάσω τόν κανόνα αυτόν έφαρμογή τής Δικαιοσύνης στήν Πολιτική Οίκονομία, όπως άκριβώς ό Καρτέσιος όνόμασε τήν άνάλυσή του έφαρμογή τής άλγεβρας στή γεωμετρία. Αυτό, λέει ό Ρότσι, είναι ή νέα επιστήμη, ή πραγματική επιστήμη τής κοινωνίας.

(1865)

«Γιά τή Δικαιοσύνη μέσα στήν Έπανάσταση και τήν Έκκλησία»
II, σελ. 59-61.

Άφού ό νόμος τής φύσης καθώς έπίσης και τής Δικαιοσύνης είναι ή Ισότητα κι άφού οι σκοποί και τών δυό είναι ταυτόσημοι,

οί οικονομολόγοι κι οί πολιτικοί δέν εἶναι πιά ἀναγκασμένοι ν' ἀποφασίσουν ἀν θά πρέπει νά θυσιασθεῖ ἡ Οἰκονομία γιά χάρη τῆς Δικαιοσύνης ἢ ἡ Δικαιοσύνη γιά χάρη τῆς Οἰκονομίας. Θά πρέπει ν' ἀνακαλύψουν τόν καλύτερο τρόπο γιά νά ἐκμεταλλευστοῦν τίς φυσικές, πνευματικές κι οικονομικές δυνάμεις, πού ἀνακαλύπτει συνεχῶς ἡ ἀνθρώπινη εὐφυΐα γιά ν' ἀποκαταστήσει τήν κοινωνική ἰσορροπία, ἡ ὁποία πρὸς τὸ παρὸν ἔχει διαταραχθεῖ ἀπ' τὰ ἀπρόοπτα τοῦ κλίματος, τῆς πληθυσμιακῆς ἀνάπτυξης, τῆς ἐκπαίδευσης κι ὄλων τῶν παρόμοιων περιστατικῶν τῆς λεγόμενης ἀ ν ω τ έ ρ α ς β ί α ς .

Ἕνας ἄνθρωπος, λογουχάρη, εἶναι πιὸ σωματώδης καὶ πιὸ δυνατὸς ἀπὸ ἓναν ἄλλο. Κάποιος τὰ καταφέρνει καλὰ στὴ γεωργία, ἔνω ἓνας ἄλλος στὴ βιομηχανική δραστηριότητα ἢ τὰ ναυτιλιακὰ. Κάποιος εἶναι ἱκανὸς νά συλλάβει μὲ μιὰ ματιὰ ἓνα πλατὺ σύμπλεγμα γεγονότων κι ἰδεῶν. Ἕνας ἄλλος εἶναι ἀπαράμιλλος σὲ μιὰ πιὸ περιορισμένη σφαῖρα. Σὲ ὅλες αὐτὲς τίς περιπτώσεις, θά πρέπει νά γίνουν ὀρισμένες ἐπανορθώσεις, ὥστε νά λειτουργήσει μιὰ ἐξισωτική διαδικασία πού θά ὀδηγοῦσε στὴν ἀνθση ἑνὸς ἐλκυστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ μιᾶς φιλικῆς ἀμιλλας. Ὁ τρόπος πού διαμορφώνεται ὁ ἄνθρωπος κι ὁ τρόπος πού διαιρεῖται ἡ βιομηχανία, προσφέρει ἀπεριόριστες πηγές γιά τὸν ἔλεγχο τῶν ἐκδηλώσεων ἀνωτερότητας καὶ γιά τὴν σταθερὴ δημιουργία νέων μέσων γιά τὴν διατήρηση τῆς ἰσότητος ἀνάμεσα στὶς ἄγνωστες δυνάμεις τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Αὐτὴ ἐπομένως εἶναι ἡ ριζικὴ κι ἀνυπέροβλητη διαφορὰ πού χωρίζει τὴν Χριστιανικὴ καὶ τὴν Μαλθουσιανὴ Οἰκονομία, οἱ ὁποῖες εἶναι τόσο ὀλιστικὲς ὅσο καὶ μουσικιστικὲς, ἀπ' τὴν ἐπαναστατικὴ Οἰκονομία.

Ἡ πρώτη, πού στηρίζει τίς ἀποφάσεις της πάνω στὰ φαινόμενα τῆς τύχης καὶ τῆς ἀνωμαλίας, δὲ διστάζει νά διακηρύξει πὺς ἡ φύση ἔχει κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἄνισους. Ἐπειτα, δίχως νά ἐνδιαφερθεῖ νά συγκρίνει τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας πού κάνουν οἱ ἄνθρωποι ἢ νά ἐξετάσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τους, τῆ μόρφωσίν τους καὶ τίς συνέπειες τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς ἀπασχόλησης — καὶ φροντίζοντας νά μὴν ἐξετάσει πολὺ προσεκτικὰ τὸ μερίδιο κάθε ἀνθρώπου ἀπ' τὸ συλλογικὸ προϊόν, ὅτε νά συγκρίνει αὐτὸ πού

έκεινος παίρνει μὲ ἐκείνο πού προσφέρει — καταλήγει στο συμπέρασμα πὼς αὐτὴ ἡ λεγόμενη ἀνισότητα δικαιολογεῖ τὰ προνόμια τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τοῦ ἰδιοκτητικοῦ δικαιώματος.

Ἡ Ἐπανάσταση, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ξεκινάει ἀπ' τὸ συλλογισμό πὼς ἡ ἰσότητα ἀποτελεῖ φυσικὸ νόμο κι ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν πλαστεῖ ἴσοι ἀπὸ τὴ φύση. Ἄν ἀποδειχθεῖ στὴν πράξη ὅτι μερικοὶ εἶναι λιγότερο ἴσοι, αὐτὸ συμβαίνει γιὰτὶ δὲν ἤθελαν ἢ γιὰτὶ δὲν ἤξεραν πὼς νὰ κάνουν πλέρια χρῆση τῶν δυνατοτήτων τους. Ἡ Ἐπανάσταση θεωρεῖ πὼς ἡ ὑπόθεση ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνισοί, ἀποτελεῖ μιὰ ἀβάσιμη προσβολὴ πού διαφεύδεται καθημερινὰ ἀπ' τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διομηχανίας. Ἀφιερώνει ὅλη τῆς τὴν ἐνεργητικότητα προσπαθώντας ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἰσορροπία, πού ἔχει ἀνατραπεῖ ἀπ' τὴν προκατάληψη, μὲ τὴ βοήθεια τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ὀλοένα καὶ μεγαλύτερης ἰσότητας τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Νὰ γιὰτὶ διακηρῦσσει πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχου ν ἴσα δικαιώματα κι εἶναι ἴσοι ἀπέναντι στο νόμο. Ἄπ' τὴ μιὰ μεριά ἐπιθυμεῖ νὰ θεωροῦνται ὅαν ἐξίσου εὐγενικὲς κι ἀξιόλογες ὅλες οἱ ἐργασίες, ἐπαγγέλματα, λειτουργίες, τέχνες, ἐπιστῆμες κι εἰδικότητες. Ἄπ' τὴν ἄλλη, θέλει νὰ βρίσκουν ἴση μεταχείριση ὅλα τὰ μέρη σὲ κάθε δικαστικὴ ἀναμέτρηση κι ἀνταγωνισμό, ἐκτὸς ἂν ὑπάρχει διαφορά ἀξίας ἀνάμεσα στὰ προϊόντα καὶ τὶς ὑπηρεσίες. Κι ἔτσι, ἐπειδὴ ἡ ἴση δικαιοσύνη γιὰ ὅλους πιθανὸν νὰ διαδοθεῖ πλατιά στὴν κοινωνία σ' ἓνα αὐξανόμενο βαθμὸ, ἡ ἐπανάσταση ἐπιθυμεῖ ν' ἀπολαμβάνουν ἴσες εὐκαιρίες γι' ἀνάπτυξη καὶ δραστηριότητα ὅλοι οἱ πολῖτες.

(1858)

«Γιὰ τὴ Δικαιοσύνη μέσα στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλησία»
II, σελ. 69-70.

Πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιζήσει ὁποιαδήποτε ἀξία ἢ καλὴ πίστη σὲ μιὰ κοινωνία τῆς ὁποίας τὸ βασικὸ ἀξίωμα εἶναι ὅτι ἡ Οἰκονομία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν Δικαιοσύνη, ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτή, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς οἰκονομικῆς Δικαιοσύνης ἀποτελεῖ μιὰ οἰκονομικὴ οὐτοπία κι ὅτι κατὰ συνέπεια ἡ ὑφιστάμενη οἰκονομικὴ τάξη (ἔτσι ὑποστηρίζεται) δὲν βασίζεται πά-

να σέ καμιά λογική θεώρηση; Σέ μιὰ κοινωνία όπου οί άνθρωποι
μποροῦν νά ὑποσχεθοῦν ὁ ἕνας στόν ἄλλο ὁ,τιδήποτε θέλουν, ἀλλά
πού σάν ἀποτέλεσμα τῶν οἰκονομικῶν τους σχέσεων δέν ὀφείλουν
στήν πραγματικότητα ἀπολύτως τίποτα ὁ ἕνας στόν ἄλλο κι όπου
συνακόλουθα, ἀφοῦ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα νά ἐπιδιώκει
τὸ δικό του συμφέρον σέ βάρος τῶν ἄλλων, ὁ φίλος θά μπορεῖ νό-
μιμα, λογικά κι ἐπιστημονικά νά καταστρέφει τὸ φίλο, ἢ ὁ γυιὸς
νά ἐγκαταλείπει τοὺς γονεῖς του, ἢ ὁ ἐργάτης νά προδίδει τὸν ἐρ-
γοδότη του κλπ. Πῶς θά μπορούσε νά ὑπάρξει ὁποιοσδήποτε σε-
βασμὸς γιὰ τὴν ἰδιοκτησία σ' ἕνα τέτοιο σύστημα; Ποιά δύναμη
θά μπορούσε νά ὑπάρξει στὴ συνένωση ποιὸς σεβασμὸς ἀπέναντι
στὴν ἐξουσία, ποιὰ πίστη στὸ νόμο, ποιὰ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια;
(1865)

«Γιὰ τὴν Πολιτικὴ Ἰκανότητά τῶν Ἑργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 228.

Τί εἶναι τότε, πῶς συγκεκριμένα, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία; Τί
εἶναι ὁ σοσιαλισμὸς;

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι τὸ σύνολο τῶν παρατηρήσεων πού
ἔχουν γίνει μέχρι σήμερα σχετικὰ μὲ τὰ φαινόμενα τῆς παραγω-
γῆς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου, δηλαδή, σχετικὰ μὲ τίς πῶς γε-
νικῆς, αὐθόρμητες καί, κατὰ συνέπεια, πῶς αὐθεντικῆς μορφῆς τῆς
ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς.

Οἱ οἰκονομολόγοι ἔχουν ταξινομήσει αὐτὲς τίς παρατηρήσεις
ὄσο καλύτερα μποροῦν. Ἐχουν περιγράψει τὰ φαινόμενα καὶ παρα-
τηρήσει τίς ἀνωμαλίες καὶ τίς σχέσεις τους. Ἐχουν παρατηρήσει
σέ μιὰ σειρά περιπτώσεων τὴν παρουσία μιᾶς ὀρισμένης ἀναγκαι-
ότητας, πού τοὺς ἔχει κάνει νά μιᾶνε γιὰ τὸν ὄμιλον. Αὐτὸ
τὸ σύνολο τῶν γνώσεων, πού βασίζεται πάνω σ' αὐτὰ τὰ ὁποῖα θά
μπορούσε κανεὶς ν' ἀπκαλέσει τὰ πῶς ἀπλὰ φαινόμενα τῆς κοινω-
νίας, ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία. . .

Ὁ Σοσιαλισμὸς πού, ὅπως ὁ Θεὸς Βιονού, πάντοτε πεθαίνει
καὶ πάντοτε ξαναγεννιέται, ἔχει φθάσει στὸ διάστημα τῶν τελευ-
ταίων εἴκοσι περίπου χρόνων τίς 10.000 ἐνσαρκώσεις του, μὲ τὴ
μορφὴ πέντε ἢ ἑξή προφητῶν. Ὁ σοσιαλισμὸς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ

σημερινή συγκρότηση τῆς κοινωνίας καὶ συνακόλουθα ὄλων τῶν προηγουμένων κοινωνιῶν, εἶναι ἀνώμαλη.

Ἐποστηρίζει κι ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πολιτισμένη τάξη εἶναι ἐπιπλασθῆ, ἀντιφατικὴ κι ἀνεπαρκὴς κι ὅτι ἀπὸ μόνη τῆς γεννάει τὴν καταπίεση, τὴ φτώχεια καὶ τὸ ἔγκλημα. Κατηγορεῖ, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε διασύρει, ὀλοκλήρη τὴν περασμένη ζωὴ τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας καὶ προωθεῖ μὲ ὄλη του τὴ δύναμη τὴν ἀναμόρφωση τῶν συνηθειῶν καὶ θεσμῶν.

Ὁ σοσιαλισμὸς καταλήγει διακηρύσσοντας πὼς ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι ἐδραιωμένη πάνω σὲ μιὰ ψεύτικη ὑπόθεση κι ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα σύστημα σοφιστείας ποῦ ἐπινοήθηκε γιὰ νὰ προωθήσει τὴν ἐκμετάλλευση τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων ἀπ' τοὺς λιγότερους. Ἐφαρμόζοντας τὴν παροιμία «θὰ τοὺς γνωρίσεις ἀπ' τ' ἀποτελέσματά τους», ὀλοκληρώνει τὴν ἐπίδειξη τοῦ ἀνίσχυρου καὶ κενοῦ χαρακτῆρα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, παρουσιάζοντας τὸν πίνακα τῶν ἀνθρώπινων συμφορῶν, γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ σοσιαλισμὸς θεωρεῖ ὑπεύθυνη τὴν πολιτικὴ οἰκονομία.

Ἄλλὰ ἀν ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι ψεύτικη, θὰ πρέπει νὰναι τέτοια κι ἡ νομολογία, ἡ ὁποία σὲ ὄλες τὶς χῶρες ἀποτελεῖ τὴν ἐπιστῆμη τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων. Γιατὶ στηρίζεται στὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὸ δικό μου καὶ τὸ δικό σου καὶ προϋποθέτει τὴν ἀναγνώριση τῶν γεγονότων ποῦ περιγράφει καὶ ταξινομεῖ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Οἱ θεωρίες τοῦ Δημόσιου καὶ τοῦ Διεθνoῦς Δίκαιου, μαζί μὲ ὄλες τὶς πακιλίες τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης, θὰ πρέπει παρόμοια νὰναι ψεύτικες, ἀφοῦ βασίζονται πάνω στὸν κανόνα τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς θέλησης τῶν ἀτόμων.

Ὁ σοσιαλισμὸς ἀποδέχεται ὄλες αὐτὲς τὶς συνέπειες. Βλέπει τὴν πολιτικὴ οἰκονομία, ποῦ μερικοὶ θεωροῦν ὡς τὴ φυσιολογία τοῦ πλοῦτου, ἀπλῶς ὡς ὀργανωμένη κλοπὴ καὶ φτώχεια, ὅπως ἀκριβῶς βλέπει τὴν νομολογία, τὴν ὁποία οἱ δικηγόροι ἔχουν στολίσει μὲ τὸν τίτλο κωδικοποιημένη λογικὴ, ἀπλῶς ὡς μιὰ συλλογὴ νόμιμων κι ἐπίσημων τίτλων γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῆς ληστείας, δηλαδὴ, τῆς ιδιοκτησίας. Κατὰ τὴ γνώμη τῶν σοσιαλιστῶν οἱ δυὸ αὐτὲς λεγόμενες ἐπιστῆμες, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τὸ δίκαιο, ἐξεταζόμενες σὲ σχέση ἢ μὰ μὲ τὴν ἄλλη, συγκροτοῦν μιὰ ὀλοκληρωμένη θεωρία τῆς ἀδικίας καὶ τῆς διχόνοιας. Περνώντας ἀπ' τὴν

καταλυτική κριτική στην θετική υπόδειξη, ο σοσιαλισμός προτείνει την άρχη της συνεργασίας αντί για κείνη της ιδιοκτησίας κι αναλαμβάνει ν' ανοικοδομήσει την κοινωνική οικονομία (7) από πάνω πρὸς τὰ κάτω. Δηλαδή, ο σοσιαλισμός αναλαμβάνει ν' αναδημιουργήσει ένα νέο νόμο, ένα νέο πολιτικό σύστημα και θεσμούς κι ἦθη πού θά διαφέρουν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀπ' τὶς παλιές μορφές.

Κατὰ συνέπεια ὑπάρχει μὰ ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμὴ ἀνάμεσα στὸ σοσιαλισμὸ και τὴν πολιτικὴν οἰκονομία. Ὑπάρχει ἀνάμεσά τους ἀνοιχτὴ ἐχθρότητα.

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία κλίνει πρὸς τὸν καθαγιασμένο ἐγωισμὸ, πᾶνω ἀπὸ οἰτιδήποτε ἄλλο. . .

Σήμερα, ἡ σύγχρονη κριτικὴ ἔχει δείξει πῶς, σὲ μιὰ ἀντίθεση τέτοιας μορφῆς, ἡ ἀλήθεια δὲν πρόκειται νὰ βρεθεῖ μὲ τὸ ν' ἀποκλείσουμε τὸν ἕνα ἀπ' τοὺς δυὸ ἀντίθετους δρους, ἀλλὰ μόνο ἀν τοὺς συμφιλώσουμε. Εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, ἕνα γνωστὸ ἐπιστημονικὸ γεγονός πῶς ὅλοι οἱ ἀνταγωνισμοί, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ ἀν διαδραματίζονται στὴ φύση ἢ στὶς ἰδέες, βρίσκουν τὴ λύση τους σ' ἕνα πιδὸ γενικὸ δρο ἢ πολὺπλοκὴ φόρμουλα, πού συμβιδάζει τὶς ἀντίθετες πλευρὲς ἀφομοιώνοντάς τις, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι και τὶς δυὸ. Δὲ θά μπορούσαμε ἐπομένως ἐμεῖς, πού εἴμαστε ἄνθρωποι μὲ πρακτικὸ μυαλό, ἐνῶ περιμένουμε τὴ λύση πού θά προσφέρει δίχως ἀμφιβολία τὸ μέλλον, νὰ προετοιμαστοῦμε γι' αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀλλαγὴ, ἀγαλύνοντας τὶς ἀντίθετες δυνάμεις και ἐξετάζοντας τὶς θετικὲς και ἀρνητικὲς τοὺς ἰδιότητες; Ἐνα τέτοιο καθῆκον, ἐκτελεσμένο προσεκτικὰ και ἐπιστημονικὰ, ἀκόμα και ἀν δὲν ὀδηγεῖ κατευθεῖαν στὴ λύση, θά εἶχε τουλάχιστον τὸ ἀνεκτίμητο πλεονέκτημα ν' ἀποκαλύψει τὴ φύση τοῦ προβλήματος και κάνοντας αὐτό, νὰ μᾶς καλέσει σ' ἐπιφυλακὴ ἐναντία σὲ κάθε οὐτοπία.

(1846) «Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 67-72.

Ἄν και ἡ πραγματικὴ κοινωνικὴ ἐπιστῆμη ἐξακολουθεῖ νὰναι σήμερα περισσότερο μιὰ πειραματικὴ ἐπιστῆμη πού σκοπεύει στὸ μέλλον, παρὰ μιὰ γνώση τῆς πραγματικότητας ὅπως εἶναι, θά πρέπει ἐπίσης ν' ἀναγνωρίσουμε πῶς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ κλάδου μελέτης, μποροῦν ὅλα νὰ βρεθοῦν στὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Νομίζω

ἔτι ἐκφράζω τὸ γενικὸ ἀἴσθημα λέγοντας πῶς αὐτὴ ἡ γνώμη υἱοθετεῖται τῶρα ἀπ' τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐλάχιστοι ἄνθρωποι ὑπερασπίζουσι τὴ σημερινὴ κατάστασι πραγμάτων, ἀλλὰ ἡ ἀπέχθεια γιὰ τὶς αὐτοπτεῖες δὲν εἶναι λιγότερο διάχυτη καὶ γίνεται γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νὰ βρεθῆϊ σὲ κάποια φόρμουλα πού θὰ συμφιλιῶνε τοὺς δύο ὄρους:

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ καὶ ΠΡΟΟΔΟ.

(1846) «Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 86.

Ὁ σοσιαλισμὸς ἔχει δίκιο νὰ διαμαρτύρεται ἐνάντια στὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ νὰ λέει ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἓνα μηχανισμὸ δίχως σκέψη καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἔχει δίκιο ὅταν λέει πῶς ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἐξωπραγματικὴ αὐτοπτεῖα πού κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑλοποιηθῆϊ. Ἀλλὰ ἀφοῦ ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του ἀρνιέται κάτι, ὁ σοσιαλισμὸς τὴν προηγούμενη ἐμπειρία τῆς Ἀνθρωπότητος καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία τὴ λογικὴ τῆς Ἀνθρωπότητος, ἀποτελοῦν καὶ οἱ δύο ἀνεπαρκεῖς ἀναλύσεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη εἶναι τὸ πάντρεμα τῆς λογικῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν πρακτικῶν. Ἐνῶ οἱ προηγούμενοί μας δάσκαλοι δὲν εἶχαν συλλάβει παρὰ μόνον σπάνιες ἀναλαμπές αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, θ' ἀναλάβουμε ἡμεῖς, σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα, νὰ τὴν ἀτενίσουμε σ' ὅλο της τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἀνυπέρβλητην ἁρμονίαν!

(1846) «Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων», II, σελ. 391.

Μουτουελισμός

Ἄν δὲν εἶμαι θυσιζόμενος σὲ μεγάλη πλάνη, ὁ ἀναγνώστης θὰ πρέπει νάχει πειστεί τουλάχιστον γιὰ ἓνα πράγμα, δηλαδή: πὼς ἡ ἀλήθεια ἀναφορικά μὲ τὴν κοινωνία δὲ βρῖσκεται οὔτε στίς οὐτοπίες οὔτε στὴν τυφλὴ ρουτίνα. Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐπαστήμη τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ περιέχει τὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἀκριβῶς τὸ χάος, πρὶν ἀπ' τὴν δημιουργία, περιεῖχε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ φθάσουμε στὴν δρι-στικὴ ὀργάνωση, πού φαίνεται πὼς ἀποτελεῖ τὸ πεπρωμένο τῆς φυ-λῆς μας πάνω στὸν πλανήτη, τὸ μόνο πού ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ ταξινομήσουμε ὅλες μας τίς ἀντιφάσεις ἐμφανίζοντάς τις μὲ τὴ μορφή μιᾶς γενικῆς ἐξίσωσης.

Ἄλλὰ ποιὰ μορφή θὰ πάρει αὐτὴ ἡ ἐξίσωση; Ἀρχίζουμε ἤδη νὰ τὴ βλέπουμε ἀχνά. Θὰ πρέπει νὰ βασίζεται πάνω στὸ νόμο τῆς ἀνταλλαγῆς, σὲ μιὰ θεωρία τῆς Α Μ Ο Ι Β Α Ι Ο Τ Η Τ Α Σ , σ' ἓνα σύστημα ἐγγυήσεων πού ἐγκαταλείπει τοὺς παλιούς τύπους τῶν κοινωνιῶν μας, οἱ ὁποῖες βασίζονται στὴν πολιτικὴ καὶ τὸ ἐμ-πόριο, κι ικανοποιεῖ ὅλους τοὺς ὅρους τῆς ἀποτελεσματικότητας, τῆς προόδου καὶ τῆς δικαιοσύνης, πού ἐντόπισαν οἱ κριτικοί. Θάναί μιὰ κοινωνία πού δὲ βασίζεται στὴν παράδοση, ἀλλὰ στὴν πραγμα-τικότητα: μιὰ κοινωνία πού μετατρέπει τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργα-σίας σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ ὄργανο: μιὰ κοινωνία πού κάνει τοὺς ἀν-θρώπους νὰ πάψουν νάναί σκλάβοι τῶν μηχανῶν καὶ προβλέπει τίς κρίσεις πού θὰ προκαλέσουν αὐτές. Θὰ κάνει τὸν ἀνταγωνισμὸ ἐπι-φελῆ καὶ θὰ μεταμορφώσει τὸ μονοπώλιο σὲ μιὰ ἐγγύηση ἀσφάλειας γιὰ ὅλους. Διαμέσου τῆς ζωτικότητας τῶν ἀρχῶν της, ἀντί

νά ζητάει πίστωση ἀπ' τὸν καπιταλιστὴ καὶ προστασία ἀπ' τὸ κράτος, θὰ ὑποτάξει τόσο τὸ κεφάλαιο ὅσο καὶ τὸ Κράτος στὴν ἐργασία. Διαμέσου τῆς αὐθεντικῆς φύσης τῆς ἀνταλλαγῆς θὰ δημιουργήσει τὴν ἀληθινὴ ἀλληλεγγύη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Θ' ἀποδώσει στὴν κοινότητα τὸν πλοῦτο πού εἶχαν ἰδιοποιηθεῖ ἰδιώτες, δίχως ν' ἀναστείλλει τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία ἢ τὴν οἰκιακὴ λιτότητα. Θάναί μιὰ κοινωνία πού θὰ ἐξασφαλίζει, διαμέσου τῆς κίνησης τῶν ἐξόδων καὶ ἐσόδων τοῦ κεφαλαίου, τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἰσότητα τῶν πολιτῶν τῆς καί, διαμέσου ἑνὸς ἐκτεταμένου συστήματος δημόσιας ἐκπαίδευσης, θὰ ἐπιφέρει τὴν ἰσότητα στὶς λειτουργίες καὶ τίς κλίσεις, ἀνυψώνοντας σταθερὰ τὸ ἐπίπεδό τους διαμέσου τῆς δικαιοσύνης, εὐημερίας καὶ ἀρετῆς, θὰ πραγματοποιήσει μιὰ ἀνανέωση τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης καὶ θὰ ἐξασφαλίζει τὴν ἀρμονία καὶ τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὶς γενιές. Κοιτολογῆς, θάναί μιὰ κοινωνία ἢ ὅποια, ἀφοῦ βασίζεται τόσο πὲρ μιὰ ὀργανωμένη δομὴ ὅσο καὶ στὴ δυνατότητα ἀλλαγῆς, θάναί κάτι περισσότερο ἀπὸ προσωρινή· θὰ ἐγγυᾶται τὰ πάντα δίχως νὰ ὑπόσχεται τίποτα. . .

Ἡ θεωρία τοῦ μ ο υ τ ο υ ε λ ι σ μ ο ὦ, δηλαδὴ ἡ ἀνταλλαγὴ σὲ εἶδος, τῆς ὁποίας ἡ ἀπλούστερη μορφή εἶναι τὸ καταναλωτικὸ δάνειο (8) ἀναφορικὰ μὲ τὸ σύνολο, ἀποτελεῖ τὴ σύνθεση τῶν ἐννοιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας. Αὐτὴ ἡ σύνθεση εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο καὶ τὰ συστατικὰ τῆς μέρη, ἀφοῦ σημαίνει ἀσφαλῶς πῶς ἡ κοινωνία ἐπιστρέφει μέσα ἀπὸ ἕνα δαίδαλο ἐφευρέσεων καὶ συστημάτων, στὶς πρωτόγονες πρακτικὲς τῆς, σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς περισυλλογῆς πάνω στὴ θεμελιώδη πρόταση $A = A$, πού κράτησε 6.000 χρόνια.

(1846) «Σύστημα Οἰκονομικῶν Ἀντιφάσεων», I, σελ. 410-11.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ μπουτουελισμού ἐκφράστηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ κάθε φιλοσοφικὴ ἐπιτήδευση καὶ μ' ἕνα μεταρρυθμιστικὸ πνεῦμα, στὸ περίφημο ἀξίωμα πού ἔχουν ἐπαναλάβει ὅλοι οἱ σοφοὶ καὶ πού τὰ Συντάγματά μας, τοῦ Β' καὶ τοῦ Γ' Χρόνου, συμπεριλάβανε στὴ Δ ι α κ ή ρ υ ξ η τ ῶ ν Δ ι κ α ι ω μ ᾶ τ ω ν καὶ Ὑ π ο χ ρ ε ῖ ὡ σ ε ω ν τ ο ὦ Ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ καὶ τ ο ὦ Π ο λ ῖ τ η :

Μήν κάνεις στους άλλους δ,τι δέν θάθελες γά σοῦ κάνουν. Κά-
νε πάντοτε στους άλλους δ,τι θάθελες κι ἐκείνοι γά κάνουν σέ σέ-
να. . .

Ἀρχικά, πῶς και κάτω ἀπό ποιά ἐπίδραση συνεπῆρε τὸ μυα-
λὸ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἰδέα τοῦ μπουτουαλισμοῦ;

Ἐχομε ἤδη ἐξετάσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σχολή τοῦ
Λουξεμβούργου (9) βλέπει τῇ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ πολί-
τη μὲ τὴν κοινωνία και τὸ Κράτος. Σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἡ σχέση
αὐτὴ εἶναι σχέση ὑποταγῆς. Ἀπ' αὐτὴ προκύπτει μιὰ ἐξουσιαστική
και κομμουνιστική ὀργάνωση.

Ἀντιθετὴ μ' αὐτὴ τὴν ἰδέα διακυβέρνησης, εἶναι ἐκείνη τῶν ὑ-
περασπιστῶν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Σύμφωνα μ' αὐτούς, ἡ κοι-
νωνία δέν πρέπει γά θεωρεῖται ὡς ἓνα ἱεραρχικὸ σύστημα λειτουρ-
γιῶν κι ἐξουσιῶν, ἀλλὰ ὡς ἓνα σύστημα ἐλεύθερων δυνάμεων ποὺ
ἐξισορροποῦνται ἀνάμεσά τους, ἓνα σύστημα ποὺ ἐγγυᾶται τὰ ἴδια
δικαιώματα σ' ὅλα τὰ ἄτομα, δοσμένου ὅτι ἐκτελοῦν τὰ ἴδια καθήκον-
τα, ἓνα σύστημα σὺν ὁποῖο θ' ἀποκομίζουσι τὰ ἴδια ὠφέλη σὲ ἀντάλ-
λαγμα τῆς προσφοράς ἴδιων ὑπηρεσιῶν. Ἐπομένως αὐτὸ τὸ σύστημα
εἶναι βασικά ἐξισωτικὸ και φιλελεύθερο κι ἀποκλείει κάθε διάκριση
περιοσίς, βαθμοῦ, τάξης. Νά τώρα πῶς αὐτοὶ οἱ ἀντιαυταρχικοὶ ἢ
φιλελεύθεροὶ περατώνουσι τὰ ἐπιχειρήματά τους.

Ἵποστηρίζουσι ὅτι ἀφοῦ ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι ἡ πιὸ ἀνα-
πτυγμένη ἔκφραση, γιὰ γά μὴ ποῦμε ἐνσωμάτωση, τῆς παγκόσμιας
Δικαιοσύνης, ὁ ἀνθρώπος ὡς πολίτης ἀντλεῖ τὰ δικαιώματά του
ἀπ' τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς φύσης του. Παρόμοια, θ' ἀπαιτήσῃ ἀργό-
τερα τὴν εὐημερία, ἀμεσα, ἀπ' τὴν προσωπική του ἐργασία κι ἀπ'
τὴν καλὴ χρῆση τῶν ἰδιοτήτων του ποὺ θά κάνει, καθὼς ἐπίσης και
τὸν σεβασμὸ ἀπ' τὴν ἐλεύθερη ἐξάσκηση τῶν ταλέντων και τῶν
χαρισμάτων του. Λένε ἐπομένως πῶς τὸ Κράτος ἀποτελεῖ ἀπλῶς
τὸ προῖόν τῆς ἐντελῶς ἐλεύθερης συνένωσης, ποὺ σχηματίστηκε
ἀπὸ ἴσα, ἀνεξάρτητα ὑποκείμενα, ποὺ ὅλα τους εἶναι νομοθέτες.
Κατὰ συνέπεια τὸ Κράτος ἐκπροσωπεῖ μόνον ὁμαδικὰ συμφέροντα
κι ὁποιαδήποτε προστριβὴ ἀνάμεσα στὴν Ἐξουσία και τὸν πολίτη
δέν εἶναι στὴν πραγματικότητα παρὰ μόνον μιὰ προστριβὴ ἀνάμεσα
σὲ πολίτες. Συναχθούθα, τὸ μόνον προνόμιο στὴν κοινωνία εἶναι ἡ
ἐλευθερία, ἡ μόνον ἀνώτατη δύναμη, ὁ Νόμος. Ἡ ἐξουσία κι ἡ φι-

λανθρωπία, λένε, Έχουν φάει τὰ ψωμιά τους. Αυτό πού θέλουμε αντίθετα είναι ή δικαιοσύνη.

Άπ' αὐτούς τούς συλλογισμούς, πού, ἀντιτίθονται ριζικά σ' ἐκείνους τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Λουξεμβούργου, καταλήγουν νά ὑποστηρίξουν μιὰ δργάνωση πού θά βασίζεται πάνω στήν ὅσο τὸ δυνατό πιὸ πλατιά ἐφαρμογή τῆς μουτουελισακῆς ἀρχῆς. Ὁ νόμος του, λένε, είναι ὑπηρεσία ἀντὶ ὑπηρεσίας, προϊόν ἀντὶ προϊόντος, δάνειο ἀντὶ δανείου, ἀσφάλιση ἀντὶ ἀσφάλισης, πίστωση ἀντὶ πίστωσης, ἀσφάλεια ἀντὶ ἀσφάλειας, ἐγγύηση ἀντὶ ἐγγύησης. Εἶναι σὰ ν' ἀναποδογουρίζοταν ὁ πανάρχαιος νόμος τῆς ἀνταπόδωσης, ὁ φ θ α λ μ ὀ ν ἀ ν τὶ ὁ φ θ α λ μ ο ὤ , ὁ δ ὀ ν τ α ἀ ν τὶ ὁ δ ὀ ν τ ο ς , ζ ω ῆ ἀ ν τὶ ζ ω ῆ ς , καὶ νά μετατίθονταν ἀπ' τὸ ποινικὸ δίκαιο καὶ τὶς χυδαῖες πρακτικὲς τῆς βεντέττας στὸ οικονομικὸ δίκαιο, στὰ καθήκοντα τῆς ἐργασίας καὶ στήν εὐγενῆ φροντίδα τῆς ἐλεύθερης ἀδελφότητος. Πάνω σ' αὐτὸν στηρίζονται ὅλοι οἱ μουτουελιστικὸι θεσμοί: ἀμοιβαία ἀσφάλεια, ἀμοιβαία πίστωση, ἀμοιβαία βοήθεια, ἀμοιβαία ἐκπαίδευση, ἀμοιβαῖες ἐγγυήσεις ἀνταλλαγῶν καὶ ἐργασίας, γιὰ προϊόντα καλῆς ποιότητος καὶ λογικὰ τιμολογημένα κλπ. Νὰ τί ὑποστηρίζει πῶς θά χρησιμοποιοῦσῃ ἡ μουτουελιστικὴ ἀρχή, μὲ τὴ βοήθεια ὀρισμένων θεσμῶν, σὰ θεμέλιο τοῦ Κράτους, νόμο τοῦ Κράτους καὶ ἀκόμα θά προχωρήσῃ τόσο πολὺ ὥστε νά πῶ σὰν ἓνα εἶδος θρησκείας τοῦ Κράτους, πού θάνα: ἐξίσου εὐκολο (σὴν πράξῃ) ὅσο καὶ πλεονεκτικὸ. Δὲν ἀπαιτεῖ καμιά ἀστυνομία, καμιά καταπίεση ἢ περιορισμοὺς καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ποτὲ αἰτία ἀπογοήτευσης ἢ καταστροφῆς κανενός.

Σ' αὐτὸ τὸ σύστημα ὁ ἐργαζόμενος δὲν εἶναι πὰ δούλος τοῦ Κράτους, εἶναι ἓνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος, κύριος πραγματικὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ μὲ δική του πρωτοβουλία καὶ εἶναι προσωπικὰ ὑπεύθυνος. Ξέρεῖ ὅτι θ' ἀποκομίσει δίκαιη καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὰ προϊόντα καὶ τὶς ὑπηρεσίες του καὶ ὅτι οἱ συμπολίτες του θά τοῦ προσφέρουν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ πλήρεις ἐγγυήσεις γιὰ ὅλα τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ πού πιθανόν νά χρειάζεται. Τὸ Κράτος, ἡ κυβέρνησις, παύει πιά νάνα: κυρίαρχο. Ἡ ἐξουσία δὲν ἀποτελεῖ πιά τὴν ἀντίθεση τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ Κράτος, ἡ κυβέρνησις, ἡ ἐξουσία κλπ. δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μόνον ἐκφράσεις πού χαρακτηρίζουν τὴν ἐλευθερία μ' ἓνα διαφορετικὸ

τρόπο. Είναι γενικές φήρμιουλες δανεισιμένες από μιὰ ξεπερασμένη γλώσσα, ή οποία σέ όρισμένες περιπτώσεις συμβολίζει τò σύνολο, τήν ένωση, τήν ταυτότητα και τήν άλληλεγγύη τών άτομικών συμπερόντων.

Άπό δώ και πέρα δέ χρειάζεται να ρωτήσουμε (όπως απαιτείται στο άστικό σύστημα ή σ' εκείνο τής επιτροπής του Λουξεμβούργου), αν τò Κράτος, ή κυβέρνηση ή ή κοινότητα πρέπει να κυβερνοῦν τò άτομο ή να υποτάσσονται σ' αυτό, αν ο κυρίαρχος θεωρείται ανώτερος άπ' τόν πολίτη ή ο πολίτης ανώτερος άπ' τόν κυρίαρχο, ή αν ή έξουσία είναι ο κύριος ή ο ύ π η ρ έ τ η ς τής έλκυθερίας, γιατί όλα αυτά τά έρωτήματα δέν έχουν καμιά σημασία. Η κυβέρνηση, ή έξουσία, τò Κράτος, οι κοινότητες, οι εταιρείες, οι τάξεις, οι ένώσεις, οι πόλεις, οι οικογένειες, οι πολίτες — κοντολογής, ομάδες κι άτομα, συλλογικά σώματα και πρόσωπα, είναι όλοι ίσοι άπέναντι στο νόμο. Μόνο αυτός, μερικές φορές διαμέσου τής μεσολάβησης του ένός και μερικές φορές διαμέσου τής φροντίδας του άλλου, βασιλεύει, κρίνει και κυβερνάει: «ο κυρίαρχος είναι ο Νόμος».

(1865)

«Γιά τήν Πολιτική Ίκανότητα τών Έργαζόμενων Τάξεων»,
σελ. 120, 124-26.

Ο σκοπός τών βιομηχανικών και άγροτικών συνεταιρισμών, συμπεριλαμβανομένων τών εργατικών ένώσεων, όπου μπορούν να σχηματιστοῦν, δέν είναι να αντικαταστήσουν τις συλλογικές επιχειρήσεις με άτομικές, όπως ήλιθια διακήρυσσαν στα 1848. (10) Έγκειται στο να εξασφαλίσει σ' όλες τις μικρές και μεσαίες βιομηχανικές επιχειρήσεις καθώς επίσης και στους μικρο-ιδιοκτήτες, τά ωφέλη τών έφευρέσεων, μηχανών, βελτιώσεων κι έξελίξεων, που όζταν διαφορετικά άπρόσιτες στις μικρές εταιρείες και περιουσίες.

(1863-64)

«Τί είναι ή Ίδιοκτησία;», σελ. 183.

Τά προϊόντα μπορούν ν' ανταλλαγοῦν μόνο με προϊόντα. Κανένας δέν άμφισβη-

τεί σήμερα αυτό το αξίωμα της πολιτικής οικονομίας. Σοσιαλιστές κι οικονομολόγοι μαζί το δέχονται D E J U R E και D E F A C T O κι αυτό προσφέρει ένα κοινό έδαφος όπου μπορεί νά συμβιβαστούν αντίθετες θεωρίες κι όπου γνάμμες συναντιώνται γιά νά σχηματίσουν ένα δόγμα.

Ἡ ἀνταλλαγή εἶναι εἴτε ἄμεση εἴτε ἔμμεση.

Ὁ καρεκλοποιός στό Παρίσι χρειάζεται ένα βαρέλι κρασί τήν ἴδια ὥρα πού ἔνας κρασέμπορος στό Μπορντώ χρειάζεται καρέκλες. Οἱ δύο παραγωγοί μποροῦν ν' ἀνταλλάξουν τ' ἀντίστοιχα προϊόντα τους στέλνοντάς τα ὁ ἕνας στόν ἄλλο. Αὐτή εἶναι ἄμεση ἀνταλλαγή.

Ἄς ὑποθέσουμε ὁμως, ὅπως συμβαίνει συνήθως, ὅτι ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δύο ἀνθρώπους, πού συμμετέχουν στήν ἀνταλλαγή, δέ χρειάζεται τὸ προϊόν τοῦ ἄλλου. Ὁ κρασέμπορος τοῦ Μπορντώ, λογουχάρη, ἀντι γιά καρέκλες χρειάζεται κάμποσο, τότε ἡ ἀνταλλαγή δέν εἶναι πιά δυνατή. Ὁ Παριζιάνος θά πληρώσει γιά τὸ κρασί του μέ χρήματα κι ὁ κάτοικος τοῦ Μπορντώ θά χρησιμοποιήσει αὐτά τὰ χρήματα γιά ν' ἀποκτήσει τὸ ὄλικὸ πού τοῦ χρειάζεται γιά νά τοῦ στείλουν ἀπ' τὴ Μυλούζη. Αὐτή εἶναι ἔμμεση ἀνταλλαγή.

Τώρα, αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγή, πού εἶναι ἀναγκαστικὰ ἔμμεση ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης κάποιου κοινοῦ πιστωτικοῦ δεσμοῦ, θά λειτουργοῦσε ἄμεσα καὶ χωρὶς μεσάζοντες, ἂν ἦταν δυνατό ὄλοι ἐκεῖνοι πού ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀνταλλάξουν ἀγαθὰ σὲ μιὰ χώρα — ὄλοι ἐκεῖνοι πού χρειάζονται νά πουλήσουν καὶ ν' ἀγοράσουν — νά γνωρίζονται μεταξύ τους. Ἄς φανταστοῦμε, λογουχάρη, πὼς ὁ Παριζιάνος, ὁ κάτοικος τῆς Μυλούζης κι ὁ κάτοικος τοῦ Μπορντώ ξέρουν τήν ἴδια στιγμή ὅτι ὁ καθένας τους χρειάζεται κάτι· ὁ πρῶτος ένα βαρέλι κρασί, ὁ δεῦτερος καρέκλες κι ὁ τρίτος ένα κομμάτι κάμποσο. Εἶναι φανερό ὅτι αὐτὴ τὴν περίπτωσιν τὰ εἶδη μποροῦν ν' ἀνταλλαγῶν, δίχως νά χρειάζεται νά χρησιμοποιηθοῦν χρήματα. Ὁ Παριζιάνος θά στείλει τίς καρέκλες του στό βιομήχανο τῆς Μυλούζης, ὁ ὁποῖος θά στείλει τότε τὸ κάμποτό του στόν παραγωγὸ τοῦ Μπορντώ κι αὐτὸς μέ τὴ σειρά του θά στείλει τὸ κρασί του στό Παρίσι. Βάλτε στὴ θέση αὐτῶν τῶν τριῶν, ἑκατὸ χιλιάδες ἀνθρώπους, πού νά συμμετέχουν στὶς ἀνταλλαγές καὶ θά ἐξακολουθήσει νά συμβαίνει τὸ ἴδιο, ἡ ἀνταλλαγή θά συνεχίσει νάναί ἄμεση.

Τί πρέπει λοιπόν να κάνουμε ώστε να επιτρέψουμε τη διεξαγωγή άμεσης ανταλλαγής — όχι άπλως ανάμεσα σε τρεις, τέσσερεις, έξη, δέκα ή εκατό ανθρώπους, άλλ' ανάμεσα σε εκατό χιλιάδες ή ανάμεσα σ' όλους τους παραγωγούς και καταναλωτές του κόσμου;

Κάτι πολύ άπλό. Θα πρέπει να συγκεντροποιήσουμε όλες τις έμπορικές συναλλαγές διαμέσου μιας τράπεζας που θα δέχεται όλες τις συναλλαγματικές, έπιταγές και χρεωστικά γραμμάτια, που αντιπροσωπεύουν τιμολόγια των εμπόρων. Έπειτα θα πρέπει να γενικεύσουμε ή να μετατρέψουμε αυτές τις υποχρεώσεις σε αποδείξεις που θα ίσοδυναμούν μ' αυτές και που θα καλύπτονται συνακόλουθα άπ' τά προϊόντα ή τις πραγματικές αξίες που αντιπροσωπεύουν αυτές οι υποχρεώσεις.

Οι τραπεζικές αποδείξεις που θα δημιουργηθούν μ' αυτό τον τρόπο θάχουν όλες τις ιδιότητες των πιο ύγιων λογαριασμών.

Δέ θα υπόκεινται σε υποτίμηση, άφου θα παραδίδονται μόνο έναντι πραγματικών αξιών και καθιερωμένων συναλλαγματικών. Κατά συνέπεια δέ θα βασίζονται πάνω στα κατασκευαζόμενα προϊόντα, αλλά σ' εκείνα που πουλιούνται και παραδίδονται και για τά όποια, έπομένως, μπορεί ν' άπαιτηθεί ή έξώφληση.

Δέν θα υπάρξει κανένα πρόβλημα ύπερβολικά αύξημένης κυκλοφορίας, άφου ή άπόδειξη θα παραδίδεται μόνο έναντι άγνωρισμένων συναλλαγματικών, δηλαδή, όταν υπάρχει μά γνήσια και σίγουρη ύπόσχεση για έξώφληση.

Κανένας δέ θ' άρνόταν να τις δεχθεί άφου σαν άποτέλεσμα της συγκεντροποίησης όλων των ανταλλαγών κι έπειδή όλοι οι πολίτες θα πατρνάριζαν την τράπεζα, οι άποδείξεις αυτές θ' αντιπροσώπευαν για κάθε άτομο μά αξία ίση μ' εκείνη που σύντομα θάπρεπε να πληρώσει σε τραπεζιτικές άποδείξεις.

(1848-49) «Η λύση του Κοινωνικού προβλήματος», σελ. 182-84

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ (10)

. . . Η Λαϊκή Τράπεζα έντελώς άπλά ένσωματώνει τις χρηματιστικές κι οικονομικές πλευρές της άρχης της σύγχρονης δημοκρατίας, που είναι ή Λαϊκή κυριαρχία και του δημοκρατικού συνθήμα-

τος, Ἐλευθερία, Ἰσότητα, Ἀδελφότητα.

Δηλώνω ὅτι: ὅταν ἐπέκρινα τὴν ἰδιοκτησία, ἢ ἀκριβέστερα τὸ σύμπλεγμα θεσμῶν, τῶν ἐπείων ἢ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ θεμέλιο λίθο, δὲν εἶχα τὴν πρόθεση νὰ προσβάλλω τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, ὅπως τ' ἀναγνωρίζουν οἱ ὑφιστάμενοι νόμοι, οὔτε ν' ἀμφισβητήσω τὴ νομιμότητα κεκτημένων, οὔτε νὰ προκαλέσω τὴν αὐθαίρετη διανομὴ τῶν ἀγαθῶν, οὔτε νὰ ἐμποδίσω τὴν ἐλεύθερη καὶ κανονικὴ ἀπόκτηση ἰδιοκτησίας διὰ μέσου τῆς πώλησης καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς, οὔτε ν' ἀπαγορεύσω ἢ νὰ καταστειλλῶ μὲ βασιλικὸ διάταγμα, τὸ νοίκι τῆς γῆς καὶ τὸν τόκο πού συνεπάγεται ὁ δανεισμὸς κεφαλαίων.

Πιστεύω πὺς ὅλες αὐτὲς οἱ μορφὲς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, θὰ πρεπε νὰ παραμείνουν ἐλεύθερες καὶ στὴν ἐκλογή τοῦ καθενός. Δὲν ἐπιτρέπω καμιά ἄλλη τροποποίηση, περιορισμὸ ἢ ἀπαγόρευση, ἐκτὸς ἀπὸ κείνες πού ἀποτελοῦν τὸ φυσικὸ, ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῆς καθολικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμασβουότητος καὶ τοῦ νόμου τῆς σύνθεσης πού ἔχω ἐγὼ προτείνει...

(1848-49) «Ἡ λύση τοῦ Κανωνικοῦ Προβλήματος», σελ. 259-61

Ἄναρχία

Ποιά μορφή κυβέρνησης θά θεωρούσαμε καλύτερη; «Πῶς μπορεῖς νά ρωτᾷς;» πιθγνὸν ν' ἀπαντοῦσε κάποιος ἀπ' τοὺς πιδ νεκροὺς ἀναγνῶστες μου. «Εἶσαι Δημοκρατικός». Δημοκρατικός, ναί, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ λέξη δὲν ἔχει κανένα συγκεκριμένο νόημα. Δ η μ ο κ ρ α τ ι α , σημαίνει τὸ δημόσιο πράγμα. Τώρα ὅποιος ἐπιθυμεῖ τὸ γενικὸ καλὸ, κάτω ἀπ' ὅποιαδήποτε μορφή κυβέρνησης, μπορεῖ νά ὀνομάζεται δημοκρατικός. Κ: οἱ βασιλιάδες λοιπὸν εἶναι δημοκρατικοί! «Τότε λοιπὸν, δὲν εἶσαι δημοκρατικός;» Ὅχι. «Τί; δὲν μπορεῖ νᾶσαι μοναρχικός!» Ὅχι. «Συνταγματικός;» Θεὸς φυλάξει! «Τότε πρέπει νᾶσαι μὲ τὴν ἀριστοκρατία». Οὔτε κατὰ διάνοια! «Θέλεις μιὰ μικτὴν κυβέρνηση;» Ἀκόμα λιγότερο. «Μὰ τί εἶσαι τελοσπάντων;» Εἶμαι ἀναρχικός.

«Καταλαβαίνω, ἀσχεῖς εἰρωνεῖα σὲ ἕαρος τῆς κυβέρνησης». Οὔτε κατὰ διάνοια. Σοῦ ἔχω μόλις δώσει τὴν καλοζυγισμένην καὶ σοβαρὴν ὁμολογίαν πίστεως μου. Παρόλο πού εἶμαι σθεναρὸς ὑποστηρικτὴς τῆς τάξεως εἶμαι μὲ τὴν πιδ πλήρη ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀναρχικός.

(1840)

«Τί εἶναι ἡ Ἰδιοκτησία;», σελ. 335.

Σὲ κάθε δοσμένη κοινωνία, ἡ ἐξουσία πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος πάνω σὲ ἄνθρωπο, εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη μὲ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τοῦ ὁποῦ ἔχει φτάσει ἐκείνη ἡ κοινωνία. Ἡ παθανὴ διάρχεια αὐτῆς τῆς ἐξουσίας μπορεῖ ἴσως νά ὑπολογιστεῖ μὲ βάση τὴν περισσότερο ἢ λιγώτερο πλατιά διάδοση τῆς ἐπιθυμίας γιὰ ἀληθινὴν κυβέρνησιν, πού εἶναι ἡ κυβέρνησις ἡ ὁποία βασίζεται πάνω στὴν ἐπι-

στήμη. Όπως ακριβώς το δικαίωμα της βίας και το δικαίωμα της πονηρίας περιορίζονται απ' τα δλοένα αυξανόμενα θρια της δικαιοσύνης και θα εκλείψουν τελικά μόλις παγιωθεί ή ισότητα, έτσι κι η κυριαρχία της θέλησης παραχωρεί τη θέση της στην κυριαρχία της λογικής και πρέπει τελικά να εξαφανιστεί μέσα σε μιὰ μορφή επιστημονικού σοσιαλισμού. Η ιδιοκτησία και τα προνόμια εκφυλίζονται από τότε που άρχισε ο κόσμος. Όπως ακριβώς ο άνθρωπος αναζητάει τη δικαιοσύνη στην ισότητα έτσι κι η κοινωνία αναζητάει την τάξη στην άναρχία.

Ἄ ν α ρ χ ί α , πού σημαίνει: Ἐλλειψη ἡγεμόνα ἢ κυριάρχου. Αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή κυβέρνησης πού κάθε μέρα πλησιάζουμε περισσότερο. Ἐξαιτίας τῆς θαθειά ριζωμένης συνήθειας νὰ θεωροῦν ἕναν ἄνθρωπο σὰν εκπρόσωπο τῆς τάξης και νὰ παίρνουν τὴ θέλησή του σὰ νόμο, οἱ ἄνθρωποι μᾶς θεωροῦν σὰν τὸ ἄκρο ἄνωτο τῆς ἀταξίας κι ἐνσάρκωση τοῦ χάους. Ὑπάρχει μιὰ ἱστορία γιὰ ἕνα Παριζιάνο ἀστό, στὸ 17ο αἰώνα, ὁ ὁποῖος ἄκουσε πῶς στὴ Βενετία δὲν εἶχαν βασιλιά. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορούσε νὰ συνέλθει ἀπ' τὴν κατὰπληξή του και νόμισε πῶς θὰ πέθαινε ἀπ' τὰ γέλια σταν ἄκουσε γιὰ πρώτη φορὰ ἕνα τέτοιο γελοῖο πράγμα. Ὁλοὶ μας πάσχουμε ἀπ' αὐτὴ τὴν προκατάληψη. Ὁλοὶ μας θέλουμε ἕνα ἀρχηγὸ ἢ ἀρχηγούς. Ἐχω στὴ διάθεσή μου αὐτὴ τὴ στιγμή μιὰ μπροσουρα, πού ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ ἕνα φλογερὸ κομμουνιστὴ, ὁ ὁποῖος ὄνειρεύεται σὰ δεῦτερος Μαρὰ, τὴ δικτατορία. Οἱ πιὸ προχωρημένοι ἀνάμεσά μας εἶναι κείνοι πού θέλουν τὸ μεγαλύτερο δυνατὸ ἀριθμὸ κυριάρχων. Ἡ πιὸ φλογερὴ τους ἐπιθυμία εἶναι νὰ διατηρηθεῖ ἡ βασιλικὴ δύναμη μέσα στὴν ἔθνικὴ Φρουρά. Δίχως ἀμφεβολία, κάποιο πρόσωπο πού φθονεῖ τὴ λαϊκὴ πολιτοφυλακὴ, θὰ πεῖ σύντομα: «Ὁλοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι βασιλιάδες». Ἀλλὰ ἡ ἀπάντησή μου σ' αὐτὸ θάνα: «Κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι βασιλιάς». Ἐῖμαστε δλοὶ, εἶτε μᾶς ἀρέσει αὐτὸ εἶτε ὄχι, σύντροφοι». Ὁλα τὰ θέματα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς θὰ πρέπει νὰ ρυθμιστοῦν στὸ φῶς τῶν στατιστικῶν στοιχείων τῶν νομῶν. Ὁλα τὰ θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς εἶναι ζήτημα τῆς διεθνούς στατιστικῆς. Ἡ επιστήμη τῆς κυβέρνησης ἀνήκει: δικαιοματικά σὲ κάποιον ἀπ' τοὺς κλάδους τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, τῆς ὁποίας ὁ μόνιμος γραμματέας πρέπει ἀναγκαστικά νὰ γίνεῖ Πρωθυπουργός. Ἀφοῦ οἱ πολῖτες μποροῦν νὰ σποβάλλουν ἕνα ὑπόμνημα στὴν Ἀκαδημία, ὄλα οἱ πολῖτες εἶναι νομο-

θέτες. 'Αλλ' ἀφοῦ ἡ γνώμη ἐνὸς προσώπου δὲν ἔχει καμιά βαρύτητα ἂν δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἡ θέληση κανένος ἀνθρώπου δὲ μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὴ λογικὴ κι ἐπομένως κανέναν δὲν εἶναι βασιλιάς...

Τί εἶναι τότε οἱ ἄνθρωποι ἂν δὲν εἶναι κυρίαρχοι κι ἂν δὲν ἀποτελοῦν τὴν πηγὴ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας; Οἱ ἄνθρωποι εἶναι οἱ κηδεμόνες τοῦ νόμου. Οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Κάθε πολίτης μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ ἢ σωστά, ἀλλὰ ἡ πεποίθησή του δὲ δεσμεύει κανέναν ἄλλο παρὰ μόνο τὸν ἑαυτό του. "Ἄν πρόκειται νὰ γίνῃ νόμος ἡ ἀλήθεια πού προσθεύει, τότε θὰ πρέπει ν' ἀναγνωρίζεται ἀπ' ὅλους οἱ νόμος. Τί εἶναι ὁμως ἡ ἀναγνώριση ἐνὸς νόμου; Εἶναι ἡ ἐπαλήθευση ἐνὸς μαθηματικοῦ ἢ μεταφυσικοῦ ὑπολογισμοῦ. Εἶναι ἡ ἐπανάληψη ἐνὸς πειράματος, ἡ παρατήρηση ἐνὸς φαινομένου ἢ ἡ καταγραφή ἐνὸς γεγονότος. Μόνο δολοκλήρο τὸ ἔθνος ἔχει δικαίωμα νὰ πεῖ «ἀποφασίζουμε καὶ διατάσσουμε».

(1840)

«Τί εἶναι ἡ 'Ἰδιοκτησία», σελ. 339-40.

*Ἐγγραφα σὰ 1840 τὴν ἀκόλουθη ὁμολογία τοῦ πολιτικοῦ μου παστεῦω, πού ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ τόσο γιὰ τὴ λακωνικότητα ὅσο καὶ γιὰ τὴ δύναμή της: **Εἶμαί ἀναρχικός**, διακηρύσσοντας μ' αὐτὴ τὴ λέξη τὴν ἄρνηση — ἢ καλύτερα — τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξουσίας. Δηλαδή, ὅπως ἔδειξα ἀργότερα, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας ὅπως κι ἡ ἔννοια μᾶς ἀνώτερης ὑπαρχῆς, δὲν εἶναι παρὰ μὰ ἀναλυτικὴ ἀντίληψη τῆ ὁποία εἶναι ἀνίσχυρη νὰ προσφέρει ἕνα σύνταγμα στὴν κοινωνία, ἄσχετα μὲ τὴν πηγὴ τῆς ἐξουσίας καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχεῖται. Ἰποκατάστησα τὴν ἐξουσία καὶ τὴν πολιτικὴ στὴν ἔννοια τῶν **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ** — μιὰ θετικὴ, συνθετικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἱκανὴ ἀπὸ μόνῃ της νὰ ὀδηγήσῃ σὲ μιὰ ὀρθολογικὴ, πρακτικὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς τάξης. Ἐπαπλέον, κἀνοντας αὐτὸ, υἱοθετοῦσα ἀπλῶς τὴ θέση τοῦ Σαὶν Σαμόν, ἡ ὁποία τόσο περιέργως ἔχει διαστρεβλωθεῖ ἀπ' τοὺς ὁπαδοὺς του κι ἀμφισβητεῖται σήμερὰ ἀπ' τὸν Μ. Ἐνφαντὲν (12) γιὰ λόγους τακακῆς πού δὲν μπορῶ νὰ ἐξηγήσω. Ἡ θέση αὐτὴ συνίσταται στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι, στὸ φῶς τῆς ἱστορίας κι ἀπ' τὸν ἀσυμβίβαστο χαρακτή-

ρα τῶν ἔθνων τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς προόδου, ἡ κοινωνία βρίσκειται στὴ διαδοχικὴ συμπλήρωση τοῦ κυβερνητικοῦ κύκλου γὰρ τελευταία φορά, ὅτι ἡ κοινὴ λογικὴ ἔχει πειστεῖ πῶς ἡ πολιτικὴ εἶναι ἀνίσχυρη νὰ βελτιώσῃ: τὴ μοίρα τῶν μαζῶν, ὅτι οἱ ἔθνοιες τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμει ἀντικαθίστανται στὸ μυαλὸ τοῦ λαοῦ, ὅπως καὶ στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, ἀπ' τὴς ἔθνοιες τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ ὅτι τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ ὑποκατάσταση τοῦ πολιτικοῦ μηχανοῦ στὴς οἰκονομικὰς ὀργανώσεις κλπ. κλπ.

(1853)

«Ἡ Φιλοσοφία τῆς Προόδου», σελ. 74.

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει τὴν ANAPXIA, ἢ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του — ἢ ὅπως τὴ λέγει οἱ Ἕλληνας, αὐτοκράτωρ — ὅτι ἓν παραδείγμα ἐλεύθερου καθεστώτος. Ἀπὸ τὴ ἔκφρασις «ἀναρχικὴ κυβέρνησις» ἀποτελεῖ μὴ ἀντίφρασις, τὸ ἴδιον τὸ σύστημα φαίνεται νὰ εἶναι ἀδύνατον καὶ ἡ ἰδέα παράλογη. Ὁμοίως, ἐκεῖνη πού χρειάζεται νὰ ἐπακριθεῖ εἶναι μόνον ἡ γλῶσσα. Ἡ ἔθνοια τῆς ἀναρχίας στὴν πολιτικὴν εἶναι ἐξίσου ὀρθολογικὴ καὶ θετικὴ ὅσο καὶ ὅποιαδήποτε ἄλλη. Σημαίνει πῶς μόνον οἱ οἰκονομικὰς λειτουργίαι καταλάθουν τὴν θέσιν τῶν πολιτικῶν λειτουργῶν, τότε οἱ ἐμπορικὰς συναλλαγὰς καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ θὰ δημιουργήσονται ἀπὸ μόνους τοὺς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Κάτω ἀπ' αὐτὰς τὴς συνθήκας κάθε ἀνθρώπος μπορεῖ ν' ἀποκαλεῖται ἀφεντικὸν τοῦ ἑαυτοῦ του, πράγμα πού εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀπ' τὴ συνταγματικὴν μοναρχίαν.

(1863)

«Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 278.

Μὲ τὴ λέξιν (Ἀναρχία) ἤθελα νὰ ὑποδηλώσω τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς πολιτικῆς προόδου. Ἡ Ἀναρχία εἶναι, ἀν ἴσως μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τὸ τεποθετήσω μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μὴ μορφή κυβέρνησις ἢ συντάγματος, στὴν ὁποία ἡ συλλογικὴ καὶ ἡ ἀτομικὴ συνείδησις, διαμορφωμέναι μέσῳ τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ νόμου, εἶναι ἱκαναὲς ἀπὸ μόνους τοὺς νὰ διατηρήσονται τὴν τάξιν καὶ νὰ ἐγγυηθοῦν ὅλες τὴς ἐλευθερίαι. Σ' αὐτῇ, σὰ συνέπειαν, οἱ θεσμοὶ τῆς ἀστυνομίας, οἱ προληπτικὰς καὶ κατασταλατικὰς μέθοδοι, ἡ γραφειοκρατία, ἡ φορολογία κλπ. περιορίζονται: στὸ μίνιμουμ. Σ' αὐτὴν, εἰδικώτερα, ἐξαφανί-

ζονται: οί μορφές τῆς μοναρχίας καὶ τῆς ἐντατακτικῆς συγκεντροποίησης γιὰ ν' ἀνακατασταθοῦν ἀπὸ δημοσπονδιακοὺς θεσμοὺς καὶ ἕνα πρότυπο ζωῆς βασισμένον πάνω στὴν κομμούναν. "Ὅταν ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ θάχουν γίνει: ἕνα καὶ τὸ αὐτό, δταν τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα θάχουν ἐπιλυθεῖ μ' ἕνα τέτοιο τρόπο πού νάνα ταυτόσημα τὰ ἀτομικὰ καὶ τὰ συλλογικὰ συμφέροντα, τότε — ἔχοντας ἐξαφανιστεῖ κάθε καταναγκασμὸς — εἶναι φανερό πῶς θά βρεθοῦμε σὲ μιὰ κατάσταση ἀπόλυτης ἐλευθερίας ἢ ἀναρχίας. Οἱ νόμοι τῆς κοινωνίας θά λειτουργοῦν ἀπὸ μόνοι τους διαμέσου τοῦ γενικοῦ αὐθορμητισμοῦ καὶ δὲ θά χρειάζεται: νὰ ἐπιβάλλονται ἢ νὰ ἐλέγχονται.

(1864)

«Στὸν κύριο Χ», Γ, 14, σελ. 32.

Ἡ κοινότητα ζητάει ἰσοτιμία καὶ νόμο. Ἡ ἰδιοκτησία, πού γεννήθηκε ἀπ' τὴν αὐτονομία τῆς λογικῆς καὶ τὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἀξία, θέλει πάνω ἀπ' ὅλα ἀνεξαρτησία καὶ ἀναλογικότητα.

Ἄλλὰ ἡ κοινότητα, μπερδεύοντας τὴν ὁμοιομορφία μὲ τὸ νόμο καὶ τὴν ἰσοπέδωση μὲ τὴν ἰσότητα, γίνεται τυραννικὴ καὶ ἀδικη. Ἡ ἰδιοκτησία, διαμέσου τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς καὶ τὴν ἀπὸ μέρους τῆς καταπάτησης τῶν δικαιωμάτων, γίνεται σύντομα καταπιεστικὴ καὶ ἐργάζεται ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας.

Ὅ,τι προτίθενται νὰ κάνουν ἡ κοινότητα καὶ ἡ ἰδιοκτησία εἶναι καλὸ, ἀλλὰ δ,τι καὶ οἱ δυὸ στὴν πραγματικότητα γοννοῦν εἶναι κακὸ. Γιατί νάνα ἔτσι τὰ πράγματα; Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ κάθε μιὰ ἐπιδιώκει τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ ἡ κάθε μιὰ παραβλέπει δυὸ στοιχεῖα μέσα στὴν κοινωνία. Ἡ κοινότητα ἀπορρίπτει τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀναλογικότητα, ἐνῶ ἡ ἰδιοκτησία δὲν ἐκπληρώνει τίς προϋποθέσεις τῆς ἰσότητας καὶ τοῦ νόμου.

"Ἄν φανταστοῦμε τώρα μιὰ κοινωνία πού νὰ βασίζεται πάνω σ' αὐτὲς τίς τέσσερις ἀρχές — ἰσότητα, νόμο, ἀνεξαρτησία καὶ ἀναλογικότητα, θ' ἀνακαλύψουμε δ,τι:

1. Ἄφοῦ ἰσότητα σημαίνει μόνο ἰσοτιμία στίς συνθήκες, δηλαδὴ στὰ μέτρα, δχι ἰσότητα στὴν ἐυτυμία, αὐτὴ πρέπει νὰ ὑπάγεται στὴν εὐθύνη τοῦ ἐργάτη,

δταν τὰ μέσα εἶναι ἴσα — ἡ ἰσότητα δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ καμιά ἀποψη παραβίαση τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ δικαίου.

2. Ὁ Νόμος, ὄντας βασισμένος πάνω στὴν ἐπιστῆμη γεγονότων ποῦ παρατηρήθηκαν καὶ κατὰ συνέπεια πάνω στὴν ἴδια τὴν ἀναγκαιότητα, δὲν βλάπτει σὲ καμιά περίπτωση τὴν ἀνεξαρτησία.

3. Ἡ προσωπικὴ ἀνεξαρτησία, τῶν ἀτόμων ἢ τῆς αὐτονομίας τῆς ἀτομικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν διαφορῶν στοῦ ταλέντου καὶ τὴν ἱκανότητα δὲν ἀποτελεῖ κίνδυνο, δοσμένου δι: παραμένει μέσα στὰ πλαίσια τοῦ νόμου.

4. Ἡ ἀναλογικότητα, ἀφοῦ γίνεται ἀνεκτὴ μόνο στοῦ βασίλειο τῆς σκέψεως καὶ τῆς αἴσθησης καὶ ὄχι: στὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ, δίχως νὰ παραβιαστεῖ ἡ δικαιοσύνη ἢ ἡ κοινωνικὴ ἰσότητα.

Θ' ἀποκαλέσω αὐτὴ τὴν τρίτη μορφή κοινωνίας, ποῦ ἀποτελεῖ μιά σύνθεση τῆς κανόντικης καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Στις ἐπιθέσεις μου ἐνάντια στὴν ἰδιοκτησία ἀπ' τὸ 1840 καὶ μετὰ δὲν παρέλειψα νὰ διακηρυχθῶ στ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας, τόσο ἐνάντια στοῦν Κρατικὸ Ἐλεγχὸ ὅσο καὶ ἐνάντια στοῦν κομμουνισμό. Κατεχόμενα πάντα ἀπὸ ἓνα ἰδιαίτερο φόβο γιὰ τὴ στρατολόγηση. Ἀπὸ τὴν ἀρχή, δταν διακήρυξα πῶς εἶμαι ἀναρχικός, ἀποστρεφόμενα τὸν συγκεντρωτικὸ, μοναρχικὸ δεσποτισμὸ. Στὰ 1848 διακήρυξα τὴν ἀντίθεσή μου ἀπέναντι: στοῦν Κρατικὸ Ἐλεγχὸ, ποῦ υἱοθετοῦσε ἡ ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς Λουξεμβούργου. Ἐπαίνεσα τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση, γιὰ τὴν ἐπιφυλακτικότητα ποῦ ἔδειξε ἀσχολούμενη μὲ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἀπὸ τότε ἔχω διακηρύξει πολλές φορές πῶς ἡ μετριόπαθειά της, ποῦ ἔχει τόσο συχνὰ ἐπικρατεῖ, ἦταν κατὰ τὴ γνώμη μου ἀπόλυτα ἀξιεπαίνη. Ἡ ἐχθρότητά μου ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας δὲν ἔχει μὲ κανένα τρόπο μειωθεῖ. Οἱ ἱστορικὲς μελέτες, στίς ὁποῖες ἐπιδίδομαι στοῦν ἐλεύθερο χρόνο μου κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια, μ' ἔχουν πείσει πῶς αὐτὴ εἶναι ἡ κατὰρα τῆς κοινωνίας. Χώρα ἀπὸ μιά χούφτα φανατικῶν, οἱ ἐργάτες στὴ Γαλλία δὲν ἦταν κομμουνιστές, οὔτε στὰ 1848, οὔτε στὰ '89, οὔτε στὰ '93 ἢ '96. Ἡ ἀποτυχία τῶν κομμουνιστικῶν τους πειραμάτων,

ἔφερε τοὺς πρώτους οὐτοπιστές σὲ ἀπόγνωση... καὶ στὴ Γαλλία αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ παρανόηση τῆς ἔννοιας τῆς ἰσότητος.

Ἐλευθερία εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κάνει χρῆσιν τῶν ἱκανοτήτων του καὶ νὰ ἐνεργεῖ ὅπως τοῦ ἀρέσει. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι αὐτὸ δὲ συμπεριλαμβάνει τὸ δικαίωμα τῆς κατάχρησης. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ κάνουμε ἓνα διαχωρισμὸ ἀνάμεσα σὲ δύο μορφές κατάχρησης. Στὴν πρώτη περίπτωση μόνον ὁ καταχραστής εἶναι κείνος πού ὑφίσταται τὶς συνέπειες, στὴ δεύτερη, καταπατοῦνται τὰ δικαιώματα κάποιου ἄλλου προσώπου, π.χ. τὸ δικαίωμά του στὴν ἐλευθερία καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κάνει ἐλεύθερη χρῆσιν τῆς γῆς ἢ ὕλικῶν. Στὸ βαθμὸ πού τὸ πρόσωπο πού προσβάλλεται εἶναι ταυτόχρονα κι ἐκεῖνο πού βαρύνεται γιὰ τὴν κατάχρηση, ἡ κοινωνία δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ ἐπέμβει, ἀν θὰ τὸ ἔκανε, θάταν κι ἡ ἴδια ἔνοχη γιὰ μιὰ κατάχρηση. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ πολίτης πρέπει νὰ κυβερνιέται μόνον, ἀπ' τὴ λογικὴ του. Θάταν ἀνάξιος καὶ θὰ τοῦ ἔλειπε ὁ αὐτοσεβασμὸς, ἀν θὰ δεχόταν ὅποιαδήποτε ἀπόφαση πού δὲ θὰ προερχόταν ἀπ' τὴ δική του ἐλεύθερη βούληση. Θὰ προχωρήσω περισσότερο καὶ θὰ προσθέσω πὼς ἡ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ μ' ἓνα τέτοιο τρόπο πού νὰ κάνει ἀδύνατες, σ' ἓνα αὐξανόμενο βαθμῷ, τὶς καταχρήσεις αὐτοῦ τοῦ δευτέρου εἶδους, ἔτσι ὥστε νὰ ὑπάρχει ὀλοένα καὶ μικρότερη ἀνάγκη νὰ ἐπεμβαίνει γιὰ νὰ τὶς καταστέλλει. Ἄν δὲ γίνῃ ἔτσι — ἀν ἡ κοινωνία πλησιάζει ὀλοένα καὶ περισσότερο πρὸς τὸν κομμουνισμὸ ἀντὶ πρὸς τὴν ἀναρχία, ἢ τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του — τότε ἡ ἴδια ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις θ' ἀποτελεῖ κατάχρησιν τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου.

1863-4 «Ἡ Θεωρία τῆς ἰδιοκτησίας» σ. 28-29

Ἄντι νὰ υἱοθετοῦμε τὴν ἀπολυταρχικὴ ἀποψὴ πὼς ἡ κυβέρνησις ἀποτελεῖ τὸ ὄργανον καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς κοινωνίας, ἢ, τὴ δογματικὴ ἀποψὴ ὅτι ἀποτελεῖ ὄργανον γιὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς τάξεως, ἢ καλύτερα γιὰ τὴν ἀστυνόμευσιν, ἢ τὴ ριζοσπαστικὴ ἀποψὴ ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα μέσον γιὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἢ προσπαθήσουμε νὰ τὴ δοῦμε ἀπλᾶ σὰν ἓνα φαινόμενον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σὰν τὴν ἐξωτερικὴ ἐνσάρκωσιν τῶν δικαιωμάτων μας, τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς ἀπ' τὶς ἱκανότητές μας.

Παός ξέρει, ίσως ν' ανακαλύψουμε πώς οι διάφορες μορφές κυβέρνησης, πού γι' αυτές έθνη και πολίτες κόβουν ο ένας τὸ λαϊμὸ τοῦ ἄλλου ἐδῶ και ἐξήγτα αἰῶνες, δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ φαντασμαγορία πού θρίσκειται μέσα στὸ μυαλό μας κι ὅτι τὸ πρῶτο καθήκον τῆς ἐλεύθερα ἐξασκούμενης λογικῆς εἶναι νὰ τις καταχωνιάσει στὸ μουσεῖο και τῆ βιβλιοθήκη...

Αὐτὸ πού ζητάει ὁ πολίτης σὲ μιὰ κυβέρνηση, εἴτε τὴν ὀνομάζει Βασιλία, Αὐτοκράτορα ἢ Πρόεδρος, εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, κι αὐτὸ εἶναι: ἡ **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**.

Δὲν ὑπάρχει κανένας Θεὸς ἐκτὸς ἀπ' τὴν 'Ἀνθρωπότητα' τὸ περιεχόμενο τῆς θεολογίας εἶναι ἀσήμαντο. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ Κυβέρνηση ἐκτὸς ἀπ' τὴν 'Ελευθερία': τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς δὲν ἔχει καμιὰ ἀξία.

Ἡ καλύτερη μορφή κυβέρνησης, ὅπως κι ἡ πῶς τέλεια θρησκεία, κυριολεκτικὰ μιλώντας, εἶναι μιὰ ἀντιφατικὴ ἰδέα. Τὸ πρόβλημα εἶναι ν' ανακαλύψουμε πὼς μπορούμε ν' ἀποκτήσουμε ὄχι τὴν καλύτερη κυβέρνηση ἀλλὰ τὴ μεγαλύτερη ἐλευθερία. Ἡ μόνη πραγματικὴ ἐξουσία και πολιτικὴ εἶναι μιὰ ἐλευθερία ἴση και ταυτόσημη μὲ τὴν τάξη. Σὲ τί συνίσταται αὐτὴ ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία, πού εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν τάξη; Θὰ μάθουμε τὴν ἀπάντηση ἀπ' τὴν ἀνάλυση τῶν διάφορων μορφῶν πού παίρνει ἡ ἐξουσία. Κατὰ τ' ἄλλα, δὲν δεχόμαστε τὴν κυβέρνηση ἀνθρώπου ἀπ' ἄνθρωπο περισσότερο ἀπ' ὅτι δεχόμαστε τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο...

Ὅπως ἡ βιομηχανικὴ ἐλευθερία, ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία θὰ εἶναι γιὰ μᾶς τὸ ἀποτέλεσμα ἀμαβαίων ἐγγυήσεων. Μόνον ἀν ἐγγυηθοῦμε ὁ ἕνας τὴν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου, θὰ μπορούμε νὰ κάνουμε δίχως αὐτὴ τὴν κυβέρνηση, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι νὰ μιμηθεῖ τὸ δημοκρατικὸ σύνθημα: **Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α, Ἰ σ ό τ η τ α, Ἄ δ ε λ φ ό τ η τ α**, ἀφήνοντας στὴ δικὴ μας εὐφυΐα τὸ καθήκον νὰ τὸ πραγματοποιήσει.

(1849) «Ἀπομνημονεύματα ἐνὸς Ἐπαναστάτη» σ. 62-62, 64.

Τί εἶναι τὸ **Κ ο ι γ ω ν ι κ ὸ Σ υ μ β ὀ λ α ι ο**; Μήπως εἶναι: μιὰ συμφωνία ἀνάμεσα στὸν πολίτη και τὴν κυβέρνηση; Ὅχι, γιὰτὶ αὐτὸ θὰ σήμαινε πὼς παραμένουμε παγιδευμένοι μέσα στὴν

ιδέα ιδέα. Τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιον εἶναι μιὰ συμφωνία ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ἀπ' τὴν ὁποία πρέπει νὰ ξεπροβάλλει αὐτὸ πού ὀνομάζουμε κοινωνία. Ἐδῶ ἡ ἔννοια τῆς ἀ ν τ α λ λ α κ τ ι κ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς, πού ἐπιβλήθηκε ἀπ' τὸ πρωτόγονο γεγονός τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ καθορίστηκε ἀπ' τὸ Ρωμαϊκὸ δίκαιο, ἀντικαθίσταται ἀπὸ κείνη τῆς δ ι α ν ε μ η τ ι κ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς, ἡ ὁποία ἔχει ἀπορριφθεῖ ἀνέγγλιτα ἀπ' τοὺς Δημοκρατικοὺς ἐπικριτῆς. Μεταφράστε τοὺς νομικοὺς ὄρους σ υ μ β ὀ λ α ι ο κ αὶ ἀ ν τ α λ λ α κ τ ι κ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς στὴν τρέχουσα γλῶσσα κι ἔχετε τὸ ΕΜΠΟΡΙΟ. Δηλαδή, τὴν πράξη, στὴν πῶ ἐξελιγμένη τῆς μορφῆς, μὲ τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι, πού αὐτο-χαρακτηρίζονται βασικά σὰν παραγωγοί, παραιτοῦνται ἀπὸ κάθε ἀπαίτηση νὰ κυβερνάει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο.

Ἄ ν τ α λ λ α κ τ ι κ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς, ἔ ξ ο υ σ ί α δ ι α μ έ σ ο υ σ υ μ β ο λ α ί ο υ, ἢ μὲ ἄλλα λόγια, ἔ ξ ο υ σ ί α δ ι α μ έ σ ο υ τ ῶ ν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῶ ν κ αὶ τ ῆ ς β ι ο μ η χ α ν ί α ς, αὐτὰ δὲ εἶναι διαφορετικὰ συνώνυμα πού ἐκφράζουν τὴν ιδέα, ἡ ἐμφάνιση τῆς ὁποίας πρέπει νὰ καταργῆται τὰ παλιὰ συστήματα τῆς δ ι α ν ε μ η τ ι κ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς, τ ῆ ς ἔ ξ ο υ σ ί α ς δ ι α μ έ σ ο υ ν ὀ μ ω ν ἢ γιὰ νὰ γίνω πιδ συγκεκριμένως, τὸ φεουδαλικὸ κυβερνητικὸ ἢ στρατιωτικὸ καθεστῶς. Τὸ μέλλον τῆς Ἀνθρωπότητος κρίνεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴν..

Ἡ ἔννοια τοῦ συμβολαίου ἀποκλείει τὴν ἔννοια τῆς κυβέρνησης. Ὁ κύριος Λεντροῦ - Ρολλέν, ὁ ὁποῖος εἶναι νομομαθὴς καὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἤθελα νὰ ἐπισύρω τὴν προσοχὴ στοῦ γεγονότος αὐτό, θὰ πρέπει ἤδη νὰ τὸ γνωρίζει. Τὸ συμβόλαιον, ἡ ἀνταλλακτικὴ συμφωνία, χαρακτηρίζεται ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι: αὐξάνει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία κι εὐημερία. Ἡ ἀνάδειξη ὁποιασδήποτε ἐξουσίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀναγκαστικὰ τὴ μειώνει. Αὐτὸ εἶναι φανερὸ ἀν σκεφτεῖ κανεὶς πῶς ἕνα συμβόλαιον εἶναι: μιὰ πράξη μὲ τὴν ὁποία δυὸ ἢ περισσότερα ἄτομα συμφωνοῦν νὰ ὀργανώσουν, ἀνταμετᾶξί τους, μέσα σ' ὀρισμένα ὄρια καὶ γιὰ ἕνα ὀρισμένο χρόνον, τὴ βιομηχανικὴ δύναμη πού ὀνομάζουμε ἀνταλλαγὴ. Κατὰ συνέπεια ἀναλαμβάνουν ἀμοιβαῖες ὀποχρεώσεις καὶ ἀνταλλάσσουν ἀμοιβαῖες ἐγγυήσεις γιὰ ἕνα ὀρισμένο ἀριθμὸ ὀπηρεσιῶν, προϊόντων, ὀφελγημάτων καθηκόντων κλπ. κι ἔτσι εἶναι σὲ θέση ν' ἀποκτήσουν καὶ νὰ προσφέρουν, ξέροντας πῶς εἶναι ἀπὸ

κάθε άλλη άποψη έντελώς ανεξάρτητα, τόσο άναφορικά μ' αὐτά που καταναλώνουν όσο και γι' αὐτά που παράγουν.

Ἐνάμεσα στά συμβαλλόμενα μέρη ύπαισέρχεται άναγκαστικά ένα πραγματικό και προσωπικό συμφέρον. Ἡ λέξη συμβόλαιο ύποδηλώνει ότι ένας άνθρωπος διαπραγματεύεται έχοντας τήν πρόθεση νά κατοχυρώσει: τήν έλευθερία του και ταυτόχρονα τό εισόδημά του, δίχως νά ύπάρξει καμιά πιθανότητα νά ζημιωθεί. Ἐνάμεσα σέ κυβερνώντες και κυβερνώμενους, αντίθετα — ύποιοδήποτε κι αν είναι τό σύστημα τής εκπροσώπησης ή τής έξουσιοδότησης τής κυβερνητικής έξουσίας — ένα μέρος τής έλευθερίας και τής περιουσίας τοῦ πολίτη άπαλλοτρώνεται. Τί πλεονεκτήματα άποκτάει στή θέση τους; Αὐτό τό έχουμε ήδη εξηγήσει.

Ἐνα συμβόλαιο είναι έπομένως ούσαστικά άμφοτεροδάρς. Δέν έπαλλάει στά συμβαλλόμενα μέρη καμιά άλλη ύποχρέωση εκτός από κείνες που προέρχονται άπ' τήν προσωπική, τους ύπόσχεση ή άμοιβαία έξυπνέτηγη. Δέν ύπόκειται σέ καμιά έξωτερική έξουσία. Είναι ο μοναδικός νόμος που δεσμεύει τά δυο μέρη. Περιμένει νά εκπληρωθεί μόνο μέ τή δική τους ύποκίνηση.

Ἐν αὐτό είναι τό «συμβόλαιο» μέ τήν πιό πλατιά του έννοια κι όπως έφαρμόζεται καθημερινά, πώς μπορούμε νά περιγράψουμε τό Κοινωνικό Συμβόλαιο, που ύποτίθεται ότι προορίζεται νά εκώσει όλα τά μέλη ενός Κράτους σ' ένα κοινό συμφέρον;

Τό Κοινωνικό Συμβόλαιο είναι: ή άνώτατη πράξη μέ τήν όποία κάθε πολίτης ύπόσχεται στήν κοινωνία τήν άγάπη του, τήν έξυπνάδα του, τήν εργασία του, τίς ύπηρεσίες του, τά προϊόντα του και τ' αγαθά του μέ άντάλλαγμα τήν άφοσίωση, τίς ιδέες, τίς εργασίες, τά προϊόντα, τίς ύπηρεσίες και τ' αγαθά τών συμπολιτῶν του. Τό τί μπορεί ν' άξιώσει κάθε άνθρωπος, καθορίζεται πάντοτε από κείνο που συνεισφέρει, όσο προσφέρει τή συνεισφορά του, άλλο τόσο θά πάρει τήν άνταμοιβή του.

Ἐπομένως τό κοινωνικό συμβόλαιο πρέπει νά περιλαμβάνει δλόκληρο τό σώμα τών πολιτῶν, τά συμφέροντά τους και τίς σχέσεις τους. Ἐν έστω κι ένας άνθρωπος άποκλείονταν άπ' τό συμβόλαιο, αν παραλείπονταν έστω κι ένα πρόβλημα, που οί πολίτες, οί όποιοι είναι

Έξυπνοι, εργατικοί κι ευχίσθητοι, καλούνταν να επιλύσουν, το συμβόλαιο, θάταν περισσότερο ή λιγώτερο μεροληπτικό κι αποκλειστικό. Δε θά μπορούσε να ονομάζεται κοινωνικό...

Έπιπλέον, το κοινωνικό συμβόλαιο, πού αναλύεται εδώ, σε καμιά περίπτωση, δέν είναι παρόμοιο με το συμβόλαιο με την κοινωνία. Με βάση το τελευταίο... το συμβαλλόμενο μέρος απαλλοτριώνει ένα μέρος απ' την ελευθερία του κι υποτάσσεται σε μιá αλληλεγγύη, πού έχει μιá φορτική και συχνά ριψοκίνδυνη μορφή, ή οποία στηρίζεται στην κάπως άμφίβολα έδαφική έλπίδα κέρδους. Το κοινωνικό συμβόλαιο έχει την ίδια φύση με το ανταλλακτικό συμβόλαιο. "Όχι μόνο αφήνει ελεύθερο το συμβαλλόμενο μέρος αλλά και μεγαλώνει: επίσης την ελευθερία του. "Όχι μόνο τού αφήνει δια του τά υπάρχοντα, αλλά και μεγαλώνει επίσης πραγματικά την περιουσία του. Δε βάζει κανένα όριο αναφορικά με την εργασία του, ασχολείται μόνο με την ανταλλαγή. Κανένα απ' αυτά τά πράγματα δέν ισχύει στο συμβόλαιο με την κοινωνία, στην πραγματικότητα, δια είναι έντελώς αντίθετα μ' αυτό.

(1851) Γενική Ίδέα τής Έπανάστασης στο 19ο αιώνα (σελ. 187-89)

Την έννοια τής κυβέρνησης διαδέχεται ή έννοια τού Συμβολαίου. Η πορεία τής Ιστορίας οδηγεί αναπόφευκτα την ανθρωπότητα να υιοθετήσει νέες πρακτικές. Η οικονομική κριτική έχει ήδη υπογραμμίσει: δια κάτω απ' το νέο σύστημα οι πολιτικοί θεσμοί θά πρέπει να εξαφανιστούν μέσα στη βιομηχανική οργάνωση. "Άς συμπεράνουμε επομένως άφοβα ότι το επαναστατικό σύνθημα δέν μπορεί πιά νά είναι "Ά μ ε σ η Ν ο μ ο θ ε σ ί α, "Ά μ ε σ η Κ υ β ε ρ ν η σ η, "Α π λ ο π ο ι η μ έ ν η Κ υ β ε ρ ν η σ η. Πρέπει νά είναι ΟΧΙ ΑΛΛΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ.

Δέν πρέπει να υπάρχει μοναρχία, άριστοκρατία, ακόμα και δημοκρατία, στο μέτρο πού αυτή συνεπάγεται: μιá κυβέρνηση, ή οποία ενεργεί στ' όνομα τού λαού κι ισχυρίζεται ότι είναι ο λαός. Καμιά έξουσία, καμιά κυβέρνηση, έστω κι αν είναι λαϊκή κυβέρνηση, να τί είναι: ή Έπανάσταση.

(1851) Γενική Ίδέα τής Έπανάστασης στο 19ο αιώνα σ. 199.

Ἐχομε ἤδη ἐξηγήσει πὼς θὰ θέλαμε νὰ ὑποκαταστήσουμε τὴν κυβέρνησιν στὴ βιομηχανικὴ ὀργάνωσιν.

Ἄντι γιὰ νόμους θῆχαμε συμβόλαια. Κανένας νόμος δὲ θὰ ψηφίζοταν, εἴτε μὲ τὴν ψήφον τῆς πλειοψηφίας, εἴτε ἀνώνυμα. Κάθε πολίτης, κάθε κομμῶνα ἢ συνεταιρισμὸς θὰ θέσπαζαν τοὺς δικούς τους νόμους.

Ἄντι γιὰ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, θὰ εἶχαμε οικονομικὰς δυνάμεις.

Ἄντι γιὰ τοὺς παλιούς ταξικούς διαχωρισμούς ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς, ἀριστοκράτες καὶ κανοὺς θνητούς, ἀστικὴ τάξιν καὶ προλεταριάτον, θῆχαμε κατηγορίας καὶ τάξεις ποὺ θ' ἀναφέρονται σὲ διαφορὰς λειτουργίας: γεωργία, βιομηχανία, ἐμπόριον κλπ.

Ἄντι γιὰ κρατικὰς δυνάμεις θῆχαμε συλλογικὰς δυνάμεις.

Ἄντι γιὰ ἀδρανεῖς στρατοὺς θῆχαμε βιομηχανικὰς ἐταιρείας.

Ἄντι γιὰ τὴν ἀστυνομίαν θὰ εἶχαμε ἓνα συλλογικὸν συμφέρον.

Ἄντι γιὰ τὸν πολιτικὸν συγκεντρωτισμὸν θὰ εἶχαμε οἰκονομικὸν συγκεντρωτισμὸν.

Τί θὰ χρειαζόμεσθε τὴν κυβέρνησιν ὅταν θῆχομε φθάσει σὲ μιὰ κατάστασιν ἀρμονίας; Μήπως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα μ' ἔλα τῆς τὰ ὑποκαταστήματα δὲν μᾶς προσφέρει συγκεντροποίησην καὶ ἐνότητα; Μήπως οἱ συμφωνίες ποὺ ἔγιναν ἀνάμεσα στοὺς κολήγους γιὰ τὴν ἀποζημίωσιν καὶ ἀναδιανομὴν τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων δὲν δημιουργοῦν ἐνότητα; Μήπως οἱ ἐταιρείαι τῶν ἔργων ποὺ δημιουργήθησαν γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν δὲ δημιουργοῦν ἐπίσης ἐνότητα μ' ἓνα διαφορετικὸν τρόπον; Καὶ μήπως δὲν εἶναι ἐπίσης τὸ σύνταγμα τῆς ἀξίας, τὸ συμβόλαιον τῶν συμβολαίων, ὅπως τὸ ἔχομε ὀνομάσει, ἡ ἀνώτερη καὶ πᾶν ἄκρωτη μορφή ἐνότητας;.

Γι' αὐτὸ μὴ μὲ ρωτᾶτε ἄλλο γιὰ τὸ τί θὰ εἶχαμε ἀντὶ γιὰ τὴν κυβέρνησιν, ὅσοι τί θὰ γίνῃ ἡ κοινωνία ὅταν δὲ θὰ ὑπάρχουν πιά κυβερνήσεις. Βεβαιῶνω πὼς στὸ μέλλον θᾶναι εὐκολώτερον νὰ συλλάβῃ: κανεὶς μιὰ κοινωνίαν δίχως κυβέρνησιν, ἀπ' τὸ νὰ συλλάβῃ: μιὰ κοινωνίαν μὲ κυβέρνησιν.

(1851) Γενικὴ Ἰδέα τῆς Ἐπανάστασης στὸ 19ο αἰῶνα, σελ. 302-3

Ἡ ἐπανάστασις δὲν ἔχει πραγματικὰ καταστειλῆ τὴν ἀπόκρυφον, μυστακιστικὴν δυνάμιν ποὺ ὀνομάσθηκε ἐξουσία, ἀλλὰ τὴν ὁποία

ἔμεις προτιμοῦμε νὰ ὀνομάζουμε Κράτος. Δὲν ἔχει ὑποδιδάσει τὴν κοινωνία ἀπλῶς σ' ἓνα σύνολο ἀτόμων, πού ἔρχονται σὲ συμφωνία καὶ συνάπτουν ἀνάμεσά τους συμβόλαια καὶ διαμέσου τῶν ἐλεύθερων συναλλαγῶν τους δεσμεύονται ἀπὸ ἓνα κοινὸ δεσμό, ὅπως μᾶς ἔκανε νὰ πιστέψουμε τὸ Κ ο ν ο ν ι κ ὸ Σ υ μ β ὀ λ α ι ο τὸ Ρουσσώ. "Ὅχι, ἡ ἔννοια τῆς Κυβέρνησης, Ἐξουσίας ἢ Κράτους, ἢ ὅπως ἀλλιῶς θάθελε κάποιος νὰ τὴν ὀνομάσει, ἔχει παραμείνει ἄθικτη κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος καὶ εἶναι ἰσχυρότερη ὅσο ποτὲ ἄλλοτε. Ἐκεῖνο πού ἔλλαξε ἢ Ἐπανάσταση εἶναι ἡ θέση πού παραχωρεῖται: στήν Ἐλευθερία, ἡ νέα τῆς πολιτειακῆ καὶ πολιτικῆ κατάστασης.

"Ἄς σημειώσουμε, ἐπιπλέον, ὅτι τὸ Κράτος, ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνεται ἡ Ἐπανάσταση, δὲν εἶναι κάτι ἐντελῶς ἀφηρημένο, ἓνα εἶδος νομικοῦ πλάσματος, ὅπως ἔχουν ὑποθέσει: ὁ Ρουσσώ καὶ ἄλλοι. Ἀποτελεῖ μιά τόσο θετικὴ πραγματικότητά ὅσο καὶ ἡ Ἰδέα ἢ κοινωνία καὶ ὅσο τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ συλλογικὴ δύναμη πού πηγάζει ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη ὁμαδοποίηση ἀπ' τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων. ἀπ' τὴν ταυτότητα τῶν συμφερόντων τους, ἀπ' τὴν κοινὴ τους δράση καὶ ἀπ' τὸ δυναμισμό τῶν γνωμῶν καὶ τῶν παθῶν τους. Τὸ Κράτος δὲν ὑπάρχει φυσικὰ δίχως τοὺς πολίτες. Ἡ ὑπαρξὴ του δὲν εἶναι προγενέστερη οὔτε ἀνώτερη ἀπ' τὴ δική τους. Ἰπάρχει μᾶλλον χάρις στὸ γεγονός ὅτι αὐτοὶ ὑπάρχουν ξέχωρα ἀπὸ κάθε ἄτομο καὶ ἀπ' τὸ σύνολο, ἐξαιτίας τῶν ἰδικῶν ἱκανοτήτων καὶ ἰδιοτήτων του. Οὔτε εἶναι ἡ ἐλευθερία μιά πλασματικὴ δύναμη πού συνίσταται ἀπλῶς στήν ἱκανότητα ἐκλογῆς ἀνάμεσα στὴ δράση καὶ τὴν ἀδράνεια. Ἀποτελεῖ μιά θετικὴ ἱκανότητα, μ ο ν α δ ι κ ῆ, ἡ ὁποία εἶναι γιὰ τὸ ἄτομο, πού εἶναι ἓνα σύνολο ἀπὸ διάφορα πάθη καὶ ἱκανότητες. ὅτι εἶναι τὸ Κράτος γιὰ τὸ συλλογικὸ σῶμα τῶν πολιτῶν —δηλαδή, ἡ μεγαλύτερη δύναμη τῆς ἀνθρώπινης ἐπιδίωξης καὶ ἀνάπτυξης.

Νὰ γιατί ὁ σκοπὸς τοῦ Κράτους καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ ἀτόμου δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἴδιο πράγμα, γιατί τὰ κρατικὰ συμφέροντα δὲν εἶναι τὰ ἴδια μὲ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὰ ἦταν ταυτόσημα γιὰ τὴν πλειονότητα ἢ ἀκόμα καὶ γιὰ δόλοκληρο τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν καὶ γιατί οἱ πράξεις τῆς κυβέρνησης εἶναι διαφορετικὲς ἀπ'

φορά ανάμεσα στο άτομο και τη κοινότητα, έτσι υπάρχει και μιά διαφορά ανάμεσα στις ικανότητες, ιδιότητες και συμφέροντα του πολίτη και σ' εκείνες του Κράτους. Ένα καλό παράδειγμα γ' αυτό που μιά προσφέρει ο κανόνας, που εξέθεσα, ότι οι νόμοι της ανταλλαγής δεν ισχύουν το ίδιο, για το άτομο, όπως ισχύουν για το Κράτος.

Στο σύστημα που βασίζεται στο Θεϊκό Δικαίωμα, ή λογική του Κράτους ήταν δεμένη με τη δυναστική, αριστοκρατική ή παπαδίσταχη λογική κι επομένως δεν ανταποκρινόταν πάντοτε στην αρχή της δικαιοσύνης. Νά γιατί το σύγχρονο δίκαιο έχει εξοστρακίσει την αβάσιμη αρχή του «σκοπού του Κράτους». Παρόμοια τὰ συμφέροντα του Κράτους ήταν δεμένα με τὰ συμφέροντα της δυναστείας ή τάξης κι επομένως δεν ήταν κι αυτά πάντοτε σύμφωνα με τη Δικαιοσύνη. Νά γιατί όλες οι κοινωνίες, που έχουν μετασχηματιστεί με Έπανάσταση, τείνουν πρὸς τὴν κατεύθυνση μιάς δημοκρατικής κυβέρνησης.

Κάτω ἀπ' τὸ νέο καθεστῶς, ἀντίθετα, ἡ λογική του Κράτους θά πρέπει σὲ κάθε περίπτωση νὰ προσαρμόζεται στὸ πνεῦμα τῆς Δικαιοσύνης, τὸ ὁποῖο ἐκφράζει πραγματικὰ ποιὸ εἶναι τὸ δίκαιο. Αὐτοὶ οἱ λόγοι εἶναι θετικὰ γενικοὶ καὶ συνθετικοὶ καὶ κατὰ συνέπεια διαφέρουν ἀπ' τοὺς λόγους τοῦ πολίτη, που εἶναι πάντοτε περισσότερο ἢ λιγώτερο εἰδικοί κι ἀτομικοί. Παρόμοια, τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους ἔχουν ἀπλλαχθεῖ ἀπὸ κάθε ἀριστοκρατικὴ καὶ δυναστικὴ ἀξίωση.

Τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους εἶναι πάνω ἀπ' όλα, ἀνώτερα συμφέροντα τοῦ νόμου κι αὐτὸ συνεπάγεται ὅτι ἔχουν διαφορετικὸ χαρακτήρα ἀπ' τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα.

Ὁ συγγραφέας τοῦ Κοινωνικοῦ Συμβόλου οὐ μπόρει κάλλιστα νὰ ἰσχυρίζεται κι οἱ ὅπαδοι του μποροῦν κάλλιστα νὰ ἐπαναλαμβάνουν, ὅτι ὁ πραγματικὸς κυρίαρχος εἶναι ὁ πολίτης, ὅτι ὁ βασιλιάς που ἀποτελεῖ ἕνα ὄργανο τοῦ Κράτους, εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ συνέπεια ὅτι τὸ Κράτος ἀνήκει στοὺς πολίτες. Ἴσως νᾶχε δίκιο νὰ τὸ λέει σὲ μιά ἐποχὴ που χρειάζεταν νὰ διεκδικηθοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη καὶ που ἡ ἐλευθερία θά ἔπρεπε νὰ πάρει τὴ θέση τοῦ δεσποτισμοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἐπανάσταση δὲν ἀντιμετωπίζει: ἀλλὰ

ἐμπόδια, τουλάχιστον κανένα ἀπ' τὸ παλιὸ καθεστῶς. Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε εἶναι νὰ καταλάβουμε πλέρια τίς ἰδέες της καὶ νὰ τίς ἐφαρμόσουμε. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, ἡ γλῶσσα τοῦ Ρουσσῶ δὲν εἶναι πιά σωστή· θὰ ἔφθανε ἀκέραια καὶ στὸ σημεῖο νὰ τὴ χαρακτηρίσω ὡς ψεύτικη καὶ ἐπικίνδυνη.

(1861) Φορολογικὴ Θεωρία σ. 64-66

Φεντεραλισμός

Όλες οι πολιτικές συνθήκες κι όλες οι μορφές κυβέρνησης συμπεριλαμβανομένου και του φεντεραλισμού, μπορούν να συνοψιστούν στην ακόλουθη φόρμουλα: *έξισορρόπηση της έξουσίας απ' την ελευθερία* και το αντίστροφο. Αυτό έχει σά συνέπεια το ότι οι κατηγορίες *μοναρχία, αριστοκρατία, δημοκρατία* κλπ., που χρησιμοποιήθηκαν απ' την εποχή του 'Αριστοτέλη από τόσους συγγραφείς για να ταξινομήσουν τις κυβερνήσεις για να κάνουν ένα διαχωρισμό ανάμεσα στις διάφορες μορφές κρατών και να κάνουν μιά διάκριση ανάμεσα στα έθνη, μπορούν όλες, εκτός απ' το δημοσπονδιακό σύστημα, ν' αποδειχθούν υποθετικά κατασκευάσματα που βασίζονται μόνο στην έμπειρία, που ελάχιστα μπορούν ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της λογικής και της δικαιοσύνης...

'Απ' αυτές τις δυο θεμελιακές έννοιες (τήν έξουσία και την ελευθερία) μπορούν να προκύψουν, *εκ των προτέρων*, δύο διαφορετικές μορφές κυβέρνησης, ανάλογα με το σέ ποιά απ' τις δυο δίνεται προτεραιότητα, δηλαδή, ή Κυβέρνηση που βασίζεται στην 'Εξουσία κι ή Κυβέρνηση που βασίζεται στην ελευθερία.

'Επιπλέον, αφού ή κοινωνία αποτελείται από άτομα κι αφού ή σχέση του ατόμου μπορεί να έννοηθεί με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους, στο μέτρο, που αφορά την πολιτική, υπάρχουν σάν αποτέλεσμα τέσσερις μορφές κυβέρνησης, δυο για κάθε σύστημα.

1. 'Η Κυβέρνηση που βασίζεται στην 'Εξουσία.

Α. Ἡ κυβέρνησις ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου, δηλαδὴ, ἢ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ἢ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑ.

α. Ἡ κυβέρνησις ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἢ ΟΛΟΚΡΑΤΙΑ ἢ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ.

Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ συστήματος καὶ στίς δύο μορφάς του, εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει κατανομή τῆς ἐξουσίας.

2. Ἡ Κυβέρνησις ποὺ βασίζεται ἐπὶ τὴν Ἐλευθερίαν

Β. Ἡ κυβέρνησις ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ κάθε ἀνθρώπου, δηλαδὴ, ἢ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

β. Ἡ κυβέρνησις κάθε ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ, ἢ ἀναρχία ἢ αὐτοκυβέρνησις.

Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ συστήματος καὶ στίς δύο μορφάς του, εἶναι ἡ κατανομή τῆς ἐξουσίας.

Ἄφου οἱ δύο ἀρχές, ἡ Ἐξουσία καὶ ἡ Ἐλευθερία, ποὺ κρύβονται εἰς τὴν ἀπὸ κάθε μορφῆς, ὀργανωμένης κοινωνίας, εἶναι ἀπ' τὴν μὴ μὲν ἀντίθετες ἢ μὴ μὲ τὴν ἄλλη, σὲ μὴ διαρκῆ κατάστασις διαμάχης καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά δὲν μποροῦν οὔτε νὰ περιορίσουν ἢ μὴ τὴν ἄλλη, εἶναι ἀπαραίτητο κάποιον εἶδος συμβιβασμοῦ, ἀνάμεσά τους. Ὅποιοδήποτε σύστημα καὶ ἂν εὐνοοῦμε, ἀνεξάρτητα ἂν εἶναι μοναρχικόν, δημοκρατικόν, κομμουνιστικόν ἢ ἀναρχικόν, ἢ διάρκειαν τῆς ζωῆς του θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὸ βαθμὸν ποὺ ἔχει πάρει ὑπόψιν, αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντίθεσης.

Λογούχαρξ... σὲ μὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησις δὲν ὠφελεῖ νὰ προσπαθεῖ κανεὶς, ἄσχετα πόσο σοφὰ ἢ συνετὰ, νὰ καθορίσει τὰ δικαιώματα καὶ τίς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν, τὰ καθήκοντα τῶν δημοσίων λειτουργῶν ἢ νὰ προσπαθεῖ νὰ προβλέψει κάθε τι ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προκύψει. κάθε τυχὸν ἐξαίρεσις καὶ ἀνωμαλία: ἢ γοκμότητα τοῦ ἀπρόβλεπτου ξεπερνᾶει κατὰ πολὺ κάθε πρόβλεψιν ἀπὸ μέρους τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἡ αὐξήσις τῆς νομοθεσίας προσφέρει μόνον ἕδραφον γιὰ μεγαλύτερη ἀμφισβήτησις. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἀπὸ μέρους ἐκείνων ποὺ κατέχουν τὴν ἐξουσίαν τόσο πρωτοβουλία ὅσο καὶ δυνάμεις συνδιαλλαγῆς, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν μόνον ἂν βασί-

ζονται στην εξουσία. Ἀπογομνῶστε τὴ Δημοκρατία καὶ τὴν Ἐλευθερία ἀπ' τὸ ὑπέρτατο κῶρος τῆς Ἐξουσίας καὶ τὸ Κράτος θὰ καταρρεύσει ἀμέσως. Εἶναι ὁμως φανερό ὅτι, ἂν εἶναι ἔτσι, δὲν ἐνεργοῦμε πᾶς μέσα στὴ σφαῖρα τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων, ἐκτὸς ἂν κανεὶς ἰσχυριστεῖ ὅτι: σὲ περιπτώσεις ἀμφισβήτησης οἱ πολῖτες ἔχουν εἰδικὰ συμφωνήσει νὰ ὑποτάσσονται στὴν ἀπόφαση ἐνὸς ἀπ' αὐτούς, δηλαδὴ σ' ἓνα δικαστὴ πού ἔχει ὀριστεῖ ἐκ τῶν προτέρων. Ἄλλὰ ἂν τὸ κάνουμε αὐτό, ἰσημαίνει ὅτι σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀπορρίπτουμε τὴν ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας γὰ χάρις ἐνὸς ὑποκατάστατου πού μοιάζει μὲ μοναρχία.

Ὅσο πολὺ κι ἂν αὐξάνει ἡ δημοκρατία τὸν ἀριθμὸ τῶν νομικῶν ἐγγυήσεων καὶ μεθόδων ἐλέγχου, αὐξάνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν δημοσιῶν ὑπαλλήλων τῆς, ὅσο κι ἂν περιβάλλει τὰ διοικητικά τῆς στέλξη μὲ τύπους κι ὅσο συχνά κι ἂν καλεῖ τοὺς πολῖτες νὰ ψηφίσουν οἱ δημόσια ὑπάλληλοι τῆς θὰ συνεχίσουν νάνα ἄνθρωποι: περιβεβλημένοι μὲ ἐξουσία καὶ πάει λέγοντας. Κι: ἂν ἓνας ἢ περισσότεροι ὑπάλληλοι ἐπρόκειτο νάνα: ὑπεύθυνοι γιὰ τὸν ἐλεγχὸ ὅλων τῶν ὑποθέσεων, αὐτὴ ἢ κεφαλὴ τῆς κυβέρνησης, ἀνεξάρτητα ἂν εἶναι ἓνα ἄτομο ἢ μιὰ ὁμάδα, θάταν οὐσιαστικά αὐτὸ πού ὁ ἴδιος ὁ Ρουσσώ ἀποκαλοῦσε κ υ ρ ῖ α ρ χ ο . , κάτι πού ἐλάχιστα θὰ διέφερε ἀπὸ ἓνα βασιλιά.

Παρόμοιες παρατηρήσεις μποροῦν νὰ γίνουν ἀναφορικά μὲ τὸν κομμουνισμὸ καὶ τὴν ἀναρχία. Ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἓνα παράδειγμα μιᾶς τέλειαις κοινότητις, κι εἶναι ἀπίθανο, σ' ὑποιοδῆποτε βαθμὸ πολιτισμοῦ, ἠθικῆς καὶ σοφίας κι ἂν φθάσουν οἱ ἄνθρωποι, νὰ ἐξαφανιστεῖ ἐντελῶς κάθε ἔχνος κυβέρνησης κι ἐξουσίας. Ἄλλὰ ἐνῶ ἡ κοινότητα εἶναι τὸ ὄνειρο τῶν περισσότερων σοσιαλιστῶν, ἡ ἀναρχία ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικὸ τῆς σχολῆς τῆς οἰκονομολογικῆς σκέψης, πού ἀποβλέπει μὲ τόλμη στὴν κατάργηση κάθε μορφῆς κυβέρνησης καὶ στὴ συγχρότηση τῆς κανωνίας ἀποκλειστικὰ πάνω στὴ βάση τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐργασίας.

Δὲν θὰ παρουσιάσω ἄλλα παραδείγματα. Αὐτὸ πού μόλις εἶπα εἶναι ἀρκετὸ γὰ νὰ δείξει τὴν ἀλήθεια τοῦ ἐπιχειρήματός μου, δηλαδὴ, πῶς ἡ Μοναρχία, ἡ Δημοκρατία, ὁ Κομμουνισμὸς κι ἡ Ἀναρ-

χία είναι όλες άνίκανες από μόνες τους νά ύλοποιήσουν τά ιδανικά τους κ: Έτα περιορίζονται στό νά συμπληρώνουν ή μιá τήν άλλη, διαμέσου άμοιβαίων δανεισμών.

(1863)

«Η Όμοσπονδιακή Άρχή», σελ. 288, 290-1.

Άφού ή κυβέρνηση, πού βασίζεται στην έλευθερία και τó συμβόλαιο, κερδίζει καθημερινά έδαφος σέ θάρος τής κυβέρνησης πού βασίζεται στην έξουσία, θά πρέπει νά συγκεντρώσουμε την προσοχή μας στην έννοια τού συμβόλαιου, γιατί αυτή είναι ή ιδέα πού κυριαρχεί στην πολιτική. . .

Τό πολιτικό συμβόλαιο ανταποκρίνεται άπόλυτα στην άξιόπρέπεια και την ήθική, μόνο μέ την προϋπόθεση ότι είναι άρχικά σ υ ν - α λ λ α γ μ α τ : κ ό (σημ. μετ. άμφοτεροβαρές) και ά ν τ α λ - λ α κ τ ι κ ό (σημ. μετ. όταν τά ανταλλασσόμενα είδη ή ύπηρεσίες θεωρούνται ίσοδύναμα) και κατά δεύτερο λόγο, ότι οι σκοποι του βρίσκονται μέσα σέ όρισμένα όρια — δυό προϋποθέσεις πού ύποτίθεται: ότι αποτελούν μέρος τού δημοκρατικού συστήματος, αλλά πού συνήθως, πιδ συχνά, αποτελούν ένα νομικό πλάσμα. Σέ μιá αντιπροσωπευτική και συγκεντρωτική δημοκρατία, σέ μιá συνταγματική μοναρχία, ελασμένη σέ κάποιο περιορισμό τής ιδιοκτησίας ή άκόμα ειδικώτερα σέ μιá κομμουνιστική δημοκρατία, όπως εκείνη τού Πλάτωνα, μπορεί νά πεί κανείς πώς τó συμβόλαιο πού δένει τόν πολίτη μέ τó Κράτος είναι ισότιμο κ: άμοιβαίο; Μπορεί νά πεί κανείς ότι ένα συμβόλαιο πού στερεί τόν πολίτη από τó μισό ή τó ένα τρίτο απ' την κυριαρχία του και τó ένα τέταρτο από τó προϊόν του, διατηρείται μέσα σέ δίκαια όρια; Όπως ή πείρα πάρα πολύ συχνά επιβεβαιώνει, θάταν πιδ άλγθινό νά πεί κανείς πώς τó συμβόλαιο σ' όλα αυτά τά συστήματα είναι άπροκατάλυτα άδικο και έπαχθές, άφού σ' ένα μεγάλο βαθμό δέν προσφέρει καμιá άποζημίωση. Είναι επίσης άθέταο, άφού τά ωφέλη τά όποια ύπόσχεται, πού όπωσδήποτε είναι άνεπαρκή, δέν είναι καν έγγυημένα.

Άν τó πολιτικό συμβόλαιο πρόκειται νά εκπληρώνει την προϋπόθεση νάναι συναλλαγματικό κ: ανταλλακτικό, όπως άπαιτεί ή ιδέα τής δημοκρατίας, κ: αν πρόκειται νά διατηρείται μέσα σέ λογικά όρια και νάναι ωφέλιμο και χρήσιμο γιά τόν καθένα, ό πολίτης, όταν

συνάπτει τὸ συμβόλαιον, πρέπει πρῶτα νὰ παίρνει ἀπὸ τὸ Κράτος ὄσα κι ὁ ἴδιος προσφέρει. Κατὰ δεύτερον λόγο, θὰ πρέπει νὰ διατηρεῖ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πού αὐτὰ χρειάζονται γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενον πὸ ἀποτελεῖ τὸ σκοπὸ τοῦ συμβόλαιου καὶ πού τὸ Κράτος καλεῖται νὰ ἐγγυηθεῖ. "Ἄν ρυθμίζεται κι ἐρμηνεύεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπον, τὸ πολιτικὸν συμβόλαιον ἀποτελεῖ ἐκεῖνον πὸ ἐγὼ θὰ ὀρίζω ὡς ὁμοσπονδία.

Ὁμοσπονδία, ἀπὸ τὸ λατινικόν, φέντους γεν. φέντερης δηλαδὴ, σύμφωνον, συμβόλαιον, συνθήκη, σύμβαση, συμμαχία κλπ. εἶναι μιὰ συμφωνία μὲ τὴν ὁποία ἕνας ἢ περισσότεροι ἄρχηγοὶ μιᾶς οἰκογενείας, μιᾶς ἢ περισσότερες κομμουνῆς, μιᾶς ἢ περισσότερες ὁμάδες κομμουνῶν ἢ κρατῶν, δεσμεύονται μὲ ἀμοιβαῖες κι ἰσότητες συμφωνίας γιὰ ἕναν ἢ περισσότερους καθορισμένους σκοποὺς, πού ἢ εὐθύνη τους βαρύνει εἰδικὰ κι ἀποκλειστικὰ τὰ μέλη τῆς ὁμοσπονδίας.

"Ἄς γυρίσουμε σ' αὐτὸ τὸν ὀρισμὸν.

Ἡ οὐσία κι ἡ φύσις τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συμβόλαιου εἶναι ὅτι στὸ σύστημα αὐτὸ τὰ συμβαλλόμενα μέρη, ἄρχηγοὶ οἰκογενειῶν, καντονιῶν, ἐπαρχιῶν ἢ κρατῶν, δεσμεύονται ὄχι μόνον συναλλαγματικὰ καὶ ἀνταλλακτικὰ, ἀλλὰ συνάπτοντας τὴν συμφωνίαν, ἐξασφαλίζουν γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους, σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδον, περισσότερα δικαιώματα, ἐλευθερίαν, ἐξουσίαν κι ἰδιοκτησίαν ἀπ' ὄσα παραχωροῦν...

Κάθε συμφωνία, ὀνόμα κι μιὰ συναλλαγματικὴ κι ἀνταλλακτικὴ, πού ἀπαιτεῖ τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ προσπάθειαν τῶν συνεργατῶν, τοὺς στερεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν τους καὶ τοὺς ἀναγκάζει ν' ἀφοσιωθοῦν ἀποκλειστικὰ στὴν ἔνωσιν αὐτὸ εἶναι ὑπερβολικὸν καὶ μισητὸν τόσο γιὰ τοὺς πολῖτες ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

(1863) «Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 315, 317-19.

Γιὰ ν' ἀνακεφαλαιώσουμε, τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα εἶναι τὸ ἀκρίβως ἀντίθετον τῆς ἱεραρχίας ἢ συγκεντρωτικῆς διοικήσεως καὶ κυβέρνησεως. Ἡ ἱεραρχία ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα πού εἶναι κοινόν, σ' ἕνα ἴσο βαθμὸν, στὴν αὐτοκρατορικὴν δημοκρατίαν, τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν καὶ τὶς κοινοβουλευτικὰς δημοκρατίας. Ὁ βασικὸς διακριτικὸς νόμος μιᾶς ὁμοσπονδίας εἶναι ὅτι, καθὼς

προσχωρῶν στή Συνομοσπονδία, ὅλο καὶ περισσότερα κράτη, οἱ δυνάμεις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἀρχίζουν νὰ ἐξειδικεύονται σ' ἕνα αὐξανόμενο βαθμὸ καὶ νὰ περιορίζονται σὲ ἀριθμὸ, μέγεθος καὶ σὲ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, ἔνταση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σὲ μιὰ συγκεντρωτικὴ κυβέρνησι, σὲ ἀναλογία μὲ κάθε αὐξήσι τοῦ ἐδάφους ἢ τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δύναμις τῆς ἀνώτατης ἐξουσίας αὐξάνει, ἐπεκτείνεται καὶ γίνεται πιδ ἄμεσι, φέρνοντας τίς ὑποθέσεις τῶν ἐπαρχιῶν, κοινοτήτων, συνεταιρισμῶν καὶ ἰδιωτῶν κάτω ἀπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχον τοῦ κυριάρχου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, ὄχι μόνο στὸ κοινοτικὸ καὶ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο, ἀλλ' ἀκόμα καὶ στὸ ἀτομικὸ καὶ ἡθικὸ ἐπίπεδο, καταπιέζεται ἐντελῶς.

(1863)

«Ἡ Ὅμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 32.

Σὲ μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία, ὁ ρόλος τοῦ Κράτους ἢ τῆς Κυβέρνησις εἶναι βασικὰ ἕνας ρόλος νομοθετικὸς, εἰσηγητικὸς, δημιουργικὸς, πρακτικὸς καὶ ὀργανωτικὸς. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἕνας ρόλος ὅσο τὸ δυνατό λιγώτερο ἐκτελεστικὸς. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψή, ὁ ὅρος ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ποὺ περιγράφει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κυριάρχης δυνάμεις, ὑπῆρξε πολὺ παραπλανητικὸς. Τὸ Κράτος δὲν ἀναλαμβάνει δημόσια ἔργα, γιὰτὶ αὐτὸ θὰ τὸ ταῦτιζε μὲ τοὺς ἐργολάβους ποὺ ἀναλαμβάνουσι δημόσιες συμβάσεις. Ἐτε θεσπίζει νόμους, εἴτε ἐνεργεῖ ἢ προβλέπει, τὸ Κράτος εἶναι ὁ ὑποκινητὴς καὶ ὁ ὑπέρτατος καθοδηγητὴς κάθε ἐξέλιξης. Ἄν καμιά φορά παίρνει μέρος τὸ ἴδιο στὸ ἔργο, αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ κινήσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ δώσει κάποιον παράδειγμα. Μόλις δημιουργηθῇ μιὰ νέα ὑπηρεσία, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ τελευταία θάχει μορφοποιηθῇ καὶ ὀργανωθῇ, τὸ Κράτος ἀποσύρεται.

Ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ὀμοσπονδιακὴ κυβέρνησι θάχει ἀναμορφώσει τὸ πολιτικὸ σύστημα, θὰ ἐπιχειρήσῃ τότε ἀναγκαστικὰ μιὰ σειρά ὀικονομικῶν μεταρρυθμίσεων. Παραθέτω μιὰ σύντομη ἔνδειξι τῆς φύσις αὐτῶν τῶν μεταρρυθμίσεων.

Ὅπως ἀκρῶς δυὸ ἢ περισσότερα ἀνεξάρτητα κράτη, μποροῦν γιὰ πολιτικοὺς λόγους νὰ σχηματίσουν μιὰ ὀμοσπονδία γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ σύνορά τους ἢ νὰ προστατεύσουν τίς ἐλευθερίες τους, ἔτσι μποροῦν νὰ σχηματισθοῦν καὶ ὀμοσπονδίες γιὰ ὀικονομι-

κούς λόγους, γιά νά διασφαλίσουν τήν προστασία τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιομηχανίας. Ἄλλα εἶδη ὁμοσπονδιῶν μποροῦν νά σχηματιστοῦν γιά τήν κατασκευή καί συντήρηση συστημάτων ἐπικοινωνίας, ὁπως δρόμοι, κανάλια καί σιδηρόδρομοι ἢ γιά τήν ὀργάνωση τῆς πίστεως καί τῆς ἀσφάλισης κλπ. Σκοπός αὐτῶν τῶν ἰδιωτικῶν ὁμοσπονδιῶν θάνα: ἡ προστασία τῶν πολιτῶν τῶν Κρατῶν-μελῶν ἀπ' τήν ἐκμετάλλευση, πού ἀσκεῖται ἀπό μέρους τῶν καπιταλιστῶν καί τραπεζιτῶν στήν πατρίδα ἢ στό ἐξωτερικό. Ἡ ἐνωσή τους, σέ ἀντίθεση μέ τόν χρηματιστικό φεουδαλισμό πού κυριαρχεῖ σήμερα, ἀποτελεῖ ἐκεῖνο πού σήμερα θά ὀνομάζα ἀ γ ρ ο τ ι κ ο - β ι ο μ η χ α ν ι κ ῆ ὁ μ ο σ π ο ν δ ί α .

(1863)

«Ἡ Ὅμοσπονδιακή Ἀρχή», σελ. 357.

Ὅταν μεταφραστεῖ στό χῶρο τῆς πολιτικῆς, αὐτό πού ὡς τώρα ἔχουμε ὀρίσει ὡς μουτουελισμό ἢ ἐγγυητισμό, ὀνομάζεται ὁμοσπονδία καὶ σύστημα. Ὁλόκληρη ἡ πολιτική καί ὀικονομική ἐπανάσταση συνοφίζεται σ' αὐτό τὸ ἀπλό συνώνυμο.

(1865)

«Γιά τήν Πολιτική Ἰκανότητα τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων», σελ. 198.

Ἡ Εὐρώπη θάταν ὑπερβολικά μεγάλη γιά νά σχηματίσει μιὰ μόνο συνομοσπονδία. Θάπρεπε νά ὑπάρξει μιὰ συνομοσπονδία τῶν συνομοσπονδιῶν. Νά γιατί ἔχω ὑποδείξει στά πιδ πρόσφατα δημοσιεύματά μου, πῶς τὸ πρῶτο μεταρρυθμιστικό μέτρο πού θά πρέπει νά θεσπισεῖ στό δημόσιο δίκαιο εἶναι ἡ ἐπαναστάση τῶν Συνομοσπονδιῶν τῆς Ἰταλίας, Ἑλλάδας, τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σκανδιναβίας καί τῶν χωρῶν τοῦ Δούναβη, ὡς προοίμιο τῆς ἀποκέντρωσης τῶν μεγάλων Κρατῶν, τήν ὁποία θ' ἀκολουθοῦσε ἕνας γενικός ἀφοπλισμός. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τίς συνθῆκες, ὅλα τὰ ἔθνη θ' ἀποκοῦσαν ξανά τήν ἐλευθερία τους καί θά γίνονταν μιὰ πραγματικότητα ἡ ἔννοια τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων στήν Εὐρώπη.

Αὐτὸ δραματίστηκαν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς καί πολι-

τικοί, αλλά Έχει παραμείνει αδύνατο στο μέτρο πού οι μεγάλες δυνάμεις είναι συγκεντρωτικά Κράτη.

Δέν πρέπει νά προκαλεί κατάπληξη τὸ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς Ὁμοσπονδίας χάθηκε, μέσα στὴν ἀκτινοβολία τῶν μεγάλων Κρατῶν, ἀφοῦ εἶναι ἀπ' τῆ φύση τῆς εἰρηνικῆς καὶ ἡπια καὶ παίζει ἓνα ρόλο αὐτο-ὑποτίμησης στὸ πολιτικὸ προσκήνιο.

(1863)

«Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Ἀρχή», σελ. 335-6

Ἄς πάρουμε λοιπὸν σὰ δοσιμένη τὴν ἀκόλουθη ἀρχή, ἡ ὁποία βασίζεται τόσο στὴν πραγματικότητα ὅσο καὶ στὴ λογική: ἡ δύναμη τῆς ἐνότητας σὲ ὁποιοδήποτε ὄργανισμὸ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη μὲ τὸ μέγεθός της. Κατὰ συνέπεια, σὲ κάθε συλλογικὴ ὄντοτητα ἡ ὄργανικὴ δύναμη χάνει σὲ ἔνταση ὅ,τι κερδίζει σὲ μέγεθος καὶ ἀντίστροφα. . .

Ἄς ἐφαρμόσουμε τώρα αὐτὸ τὸ νόμο στὴν πολιτικὴ. Τὸ Κράτος εἶναι βασικὰ ἓνα, ἀδιαίρετο καὶ ἀπαραβίαστο. Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ πληθυσμὸς καὶ ἡ ἐπικράτειά του, τόσο ποῖο ἀδύναμη πρέπει νά γίνεται ἡ κυβερνητικὴ ἐνότητά του. Διαφορετικά, θά γίνει τυραννικὸ καὶ τελικὰ θά καταρεύσει ὀλοκληρωτικά. Ἀκόμα καὶ ἂν ἔχουν ἰδρυθεῖ πλάϊ του παρακλάδια ἢ ἀποικίες, ἀργὰ ἢ γρήγορα αὐτὰ τὰ παρακλάδια καὶ οἱ ἀποικίες θά μετατραποῦν σὲ νέα Κράτη, πού θά διατηρήσουν μόνον ὀμοσπονδιακοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ πατρικὸ Κράτος ἢ ἴσως καὶ κανένα ἀπολύτως δεσμὸ.

Ἡ ἴδια ἡ Φύση μᾶς προσφέρει τὸ παράδειγμα. Ὅταν ὁ καρπὸς εἶναι ὄριμος ἀποσπᾶται καὶ σχηματίζει ἓνα νέο ὄργανισμὸ. Ὅταν ὁ νέος φτάσει στὴν ὄριμότητα ἐγκαταλείπει τὸν πατέρα του καὶ τὴ μητέρα του, ὅπως μᾶς λέει τὸ βιβλίον τῆς Γένεσης καὶ προσκολλάται στὴ γυναίκα του. Ὅταν τὸ νέο Κράτος εἶναι σὲ θέση νά συντηρήσει τὸν ἑαυτὸ του διακηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησία του. Ποῖὸ δικαίωμα ἔχει τὸ πατρικὸ Κράτος νά τὸ θεωρεῖ σὰν ὑποτελὴ ἢ σὰν κάτι πού πρέπει ν' ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης καὶ νομῆς;

(1863-64)

«Φιλοσοφία τῆς Ἀθλιότητος», σελ. 229-30.

Ἡ Διαλεκτικὴ

Ἐπισημαίνεται ὅτι οἱ ἰδέες εἶναι συναιώνιες μὲ τὴν παγκόσμια λογικὴ. Ἐμφανίζονται σὰ διαδοχικὲς μόνο στὴν ἱστορία, ὅταν ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἔρχονται στὸ προσκήνιο καὶ ἀναλαμβάνουν τὴ διεύθυνση τῶν πραγμάτων. Ἡ λειτουργία μὲ τὴν ὁποία ἀναιρεῖται στὴ λογικὴ μιὰ ἰδέα, ὀνομάζεται ἀρνησιμὸς καὶ ἐκείνη μὲ τὴν ὁποία ἐπιβεβαιώνεται κάποια ἄλλη ἰδέα, θέσιμὸς.

«Γενικὴ Ἰδέα τῆς Ἐπανάστασης στὸ 19ο αἰῶνα», σελ. 186
(1851)

Οἱ ἀρχὲς ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴ τῆς ἱστορίας. Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία θεωρεῖ σὰν αὐταπόδεικτο πῶς ὅλα ἔχουν τὴ δική τους ἰδέα. καὶ κατὰ συνέπεια τὶς δικές τους ἀρχὲς καὶ νόμους, πῶς κάθε γεγονός ἔχει καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἰδέα του καὶ πῶς ὅλα στὸν κόσμον ἀποτελοῦν τὴν ἔκφραση μιᾶς ἰδέας. Αὐτὸ ἰσχύει ἐξίσου γιὰ μιὰ πέτρα ποῦ πέφτει ὅσο καὶ γιὰ τὸ λουλούδι καὶ τὴν πεταλούδα. Οἱ ἰδέες ἀναταράσσουν τὸ χάος καὶ τὸ καθιστοῦν γόνιμο. Οἱ ἰδέες καθοδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα μέσα ἀπὸ ἐπαναστάσεις καὶ καταστροφές.

(1861)

«Πόλεμος καὶ Εἰρήνη», σελ. 9-10.

Σκοπὸς τῆς λογικῆς εἶναι νὰ συγκεντρώσει προοπτικὰ ἰδέες ποῦ, ἀπὸ ἀποψη οὐσίας, αἰτίας, καταγωγῆς ἢ μορφῆς, εἶναι ἐντε-

λῶς ἀνόμοιες καὶ νὰ τίς τακτοποιήσει σὲ μιὰ μόνο σειρά ἴσων ἢ ταυ-
τόσημων ὄρων.

Διαλεκτικὴ σειρά θάναί τὸ ὄνομα πού εἶνω σ' αὐτὴ τῇ σειρά, τὸ προῖόν τῆς λογικῆς, πού μπορεῖ νὰ συγκρίνει ὄ-
ρους πού θάταν διαφορετικά ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ συγκριθοῦν.
Διαλεκτικῶν Σειρῶν εἶναι τ' ὄνομα πού θά δώ-
σω στὴν εἰδική θεωρία ἣ ὁποία διδάσκει πῶς νὰ τὴν ἐφαρμόσου-
με...

Στὴ σειρά τῆς ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ὑπάρχει μιὰ οὐσία,
κάτι πού ἀντιστέκεται, πού ἀγωνίζεται νὰ παραμείνει ἀμετάβλητο
καὶ πού θά καταστρεφόταν μᾶλλον παρά νὰ ὑποστῇ ὁποιαδήποτε με-
ταμόρφωση ἢ τὴν παραμικρὴ ἀλλαγὴ. Εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀ-
πλὸ βάρος, χρῶμα, κίνηση, σχῆμα ἢ ἀλληλουχία. Στὴν πραγματι-
κότητα εἶναι κάτι πού ξεπερνάει τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης κατα-
νόησης.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στὴν Ἀνθρωπότητα»,
σελ. 193, 286.

Ἡ ἱστορία κι ἡ ἰδέα τῆς προόδου

Ἡ Ἱστορία .

Ἡ Ἱστορία, ὅπως κι ἡ φιλοσοφία, δὲν εἶναι ἐπιστήμη. Δὲν εἶναι εἰδικευμένη, δὲν ἔχει κανένα ἀντικείμενο, μέθοδο ἢ ἀποκλειστικά δική της ἀλληλουχία. Ἱστορία εἶναι ἡ διαδοχὴ διαφόρων καταστάσεων, μέσα ἀπ' τὶς ὁποῖες περνᾶνε ἡ ἀνθρώπινη εὐφυΐα καὶ κοινωνία, πρωτοῦ νὰ φτάσει ἡ πρώτη στῆν καθαρὴ ἐπιστήμη κι ἡ τελευταία στῆν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς ἐπιστήμης. Ἀποτελεῖ ἕνα πανόραμα δημιουργικῆς δραστηριότητος στῆ διαδικασία ἀνάπτυξῆς της. Ἕνα μπερδεμένο πρότυπο γεγονότων ποὺ συγχωνεύονται κι ἐπηρεάζουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Παρουσιάζει μὴ ἀλληλουχία περισσότερο ἢ λιγώτερο κανονικῶν εἰκόνων, ὡς ὅτου τελικά, κάθε ἰδέα βρεῖ τὴ θέση της καὶ κάθε συστατικὸ στοιχεῖο τῆς κοινωνίας ἔχει τύχει ἐπεξεργασίας καὶ ταξινόμησης, τὸ δράμα τῆς ἐπανάστασης ἔχει τελειώσει κι ἡ ἱστορία γίνεῖ ἀπλῶς τὸ ἀρχεῖο τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν καὶ τῆς βιομηχανικῆς προόδου. Τότε οἱ δραστηριότητες τῶν ἀνθρώπων γενεῶν θάβναι σὰν τοὺς στοχασμοὺς ἐνὸς ἐρημίτη. Ὁ Πολιτισμὸς θάχει φορέσει τὸ μανδύα τῆς αἰωνιότητος.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στῆν Ἀνθρωπότητα»,
σελ. 357-58.

Ἀφοῦ τὰ γεγονότα χρειάζονται γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὴ βεβαιότητα τῆς ἐπιστήμης τῶν Οἰκονομικῶν, ἡ μελέτη μας πάνω στῆν Ἱστορία θὰ πρέπει νὰ βασίζεται πάνω στῆν ἐργασία. . .

Ἄλλὰ δταν θάχουμε ἐξετάσει τὴν ἐπίδραση τῆς ἐργασίας πάνω στὴν κοινωνία, ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ πλοῦτου, θὰ πρέπει ἐπίσης ν' ἀνιχνεύσουμε τὶς ὀργανικὲς τῆς ἐκδηλώσεις στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ τὶς διαφορὲς μορφὲς κυβερνήσεως. Θὰ πρέπει ν' ἀνακαλύψουμε ἀν τὰ γεγονότα, εἰδωμένα ἀπ' αὐτὴ τὴ νέα σκοπιὰ, ἀναιροῦν ἢ ἐπιβεβαιώνουν τὰ θεωρητικὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα ἔχουμε καταλήξει· ἀν τὸ κοινωνικὸ σύστημα κι ὅλα ὅσα αὐτὸ καλύπτει, θρησκευτικὲς πρακτικὲς, πόλεμος, ἐμπόριο, ἐπιστῆμη, τέχνη, κλπ. καθορίζονται στὴν πραγματικότητα κι ἐδραιώνονται ἀπ' τὸ σύστημα νόμων ἢ ὀργάνωση, ὅπως τὴν ἔχουμε περιγράψει, ἢ μήπως βρίσκονται σὲ ἀντίφαση μὲ αὐτό. Στὸ φῶς αὐτῆς τῆς μελέτης θὰ σχεδιάσουμε μιὰ τοπογραφία τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ θὰ δοῦμε πόσο πολὺ ἔχει προοδεύσει ὁ πολιτισμὸς μέχρι σήμερα, χάρη στὴ δικὴ του ἐνεργητικότητα καὶ τοὺς π ρ ο ν ο η τ ι κ ο ὺ ς του νόμου. Ἡ κοινωνία δημιουργεῖ συνεχῶς τὴν τάξην. Ἀπ' τὴν ἀφετηρία τῆς ἀκόμα χάραξε ἕνα ἀλάκι πού δὲν μπερούμε νὰ ἐγκαταλείψουμε δίχως νὰχουμε δυσάρεστες συνέπειες. Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίσουμε τὴν κατεύθυνσὴ του καὶ τὸ τέρμα του ἀν πρόκειται νὰ συνεχίσουμε μ' ἐπιτυχία τὸ ἔργο πού ξεκινήσαμε κάτω ἀπ' τὴν ἴδια τὴν καθοδήγηση τοῦ Θεοῦ...

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξεως στὴν Ἀνθρωπότητα»,
σελ. 369 - 70.

Ἵπάρχουν δυὸ μέθοδοι μελέτης τῆς ἱστορίας. Ἡ μιὰ εἶναι ἐκείνη πού θὰ ὀνομάσω π ρ ο ν ο η τ ι κ ῆ μέθοδο κι ἡ ἄλλη εἶναι ἡ φ ι λ ο σ ο φ ι κ ῆ μέθοδος.

Ἡ πρώτη συνίσταται στὸ ν' ἀποδοθεῖ ἡ αἰτία τῶν γεγονότων εἶτε πὲ μιὰ ἀνώτερη θέληση ἢ ὁποῖα κατευθύνει ἀπὸ ψηλά τὴν πορεία τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ στὸ Θεό, ἢ σὲ μιὰ ἀνθρώπινη θέληση ἢ ὁποῖα γιὰ μιὰ στιγμή βρίσκεται σὲ μιὰ τέτοια θέση, ὅπως ὁ Θεός, πού νὰ μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὴν πορεία τῶν γεγονότων διαμέσου τῆς ἐξάσκησης τῆς ἐλεύθερης βούλησός της. Αὐτὴ ἡ μέθοδος δὲν ἀποκλείει ἐντελῶς κάθε σχέδιο ἢ συστηματικὴ προμελέτη στὴν ἱστορία, ἀλλὰ τὸ σχέδιο δὲν συνεπάγεται καμιά ἀναγκαιότητα καί,

θά μπορούσε ν' άποσυρθεί οποιαδήποτε στιγμή άνάλογα με τή διάθεση του γράφοντα. Έξαρτιέται άποκλειστικά άπ' τίσ άποφάσεις των προσώπων κι άπ' τήν κυρίαρχη θέληση του Θεού...

Είμαι φανερό ότι βασικά αυτό είναι τό ίδιο πράγμα με τή θεωρία τής πιθανότητας. Ό πιστός μπορεί νά τήν όνομάσει ΠΡΟΝΟΙΑ κι ό σκεπτικιστής ΤΥΧΗ, αλλά άποτελεί ένα και τό αυτό πράγμα...

Ένώ ή φιλοσοφική μέθοδος αναγνωρίζει πώς δέν ύπάρχει τίποτα τό άναπόφευχτο σέ όρισμένα γεγονότα κι ότι αυτά μπορεί νά ποικιλουν άτέλειωτα, σύφωνα με τίσ άτομικές θελήσεις πού τά προκαλούν νά συμβούν, μολοντοστο ύποστηρίζει πώς δια τά γεγονότα βασίζονται πάνω σέ γενικούς νόμους πού είναι ξιμφυτοι στή φύση και τόν άνθρωπο. Αυτοί οι νόμοι άποτελούν τό αιώνιο, αναλόιωτο νόημα τής Ιστορίας, ένω τά συγκεκριμένα γεγονότα πού εκφράζουν αυτούς τους νόμους, όπως οι γραφικοί χαρακτήρες πού εκφράζουν τόν προφορικό λόγο, ή, όπως οι λέξεις πού εκφράζουν τίσ ιδέες, άποτελούν τό αυθαίρετο πρόσωπο τής Ιστορίας. Θα μπορούσαν νά μεταβληθούν άμέτρητες φορές, δίχως νά επηρεαστεί καθόλου τό ξιμμο νόημα πού περικλείουν.

Έπομένως, ή άπάντησή μου στήν αντίρρηση πού έχει προβληθεί, είναι πώς ή Προσωρινή Κυβέρνηση θά μπορούσε νά έχει συγκροτηθεί άπό διαφορετικούς ανθρώπους. Ό Λουί Μπλάν δέ χρειάζεται νάταν μέλος τής. Ό Μπαρμπύ κι ό Μπλανκι δέ χρειάζεται νάχουν προσθέσει τίσ επιπλοκές τής ανταγωνιστικής τους επίδρασης σέ μιá ήδη πολύπλοκη κατάσταση. Η πλειοψηφία τής Έθνικής Συνέλευσης θά μπορούσε νάταν πιό δημοκρατική. Υποστηρίζω ότι αυτά και πολλά άλλα πράγματα ήταν δυνατά κι ή κατάσταση θά μπορούσε ν' άποδειχτεί πολύ διαφορετική. Νά τί έννοώ χρησιμοποιώντας τ' όνομα τυχαία, ψ ε ύ τ ι κ η πλευρά τής Ιστορίας.

Άλλά δοσμένης τής επαναστατικής άλληλουχίας στήν όποία έχει έμπλακει ό σύγχρονος κόσμος, μιá άλληλουχία πού κι ή ίδια είναι άποτέλεσμα των έρων πού επβάλλει ή ανθρώπινη εύφυία και δοσμένης μιás προκατάληψης πού όλοι άπορρίπτουν και ταυτόχρονα δέχονται, δηλαδή, στήν Έθνική Συνέλευση ενάπόκειται νά ύποκινήσει και νά κατευθύνει τή μεταρρύθμιση, ύποστηρί-

ζω ότι τὰ γεγονότα πού θά πρέπει νά προκύψουν ἀπ' αὐτό, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ ἂν εἶναι αἰτία ἢ δυσάρεστα, δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελοῦν παρά μόνο τὴν ἔκφραση τῆς πάλης πού ἀναπόφευκτα θά διαδραματιστεῖ ἀνάμεσα στὴ παράδοση καὶ τὴν ἐπανάσταση...

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ φιλοσοφικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, τὰ βασικὰ γεγονότα τακτοποιοῦνται σὲ μιὰ αἰτιατικὴ ἀκολουθία καὶ συνάγονται τὸ ἓνα ἀπ' τὸ ἄλλο μὲ μιὰ ἐπαγωγικὴ ἀκρίβεια πού εἶναι δυνατὴ μόνο στίς ἀκριβεῖς ἐπιστῆμες. Κι ἀφοῦ ἡ λογικὴ μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει τὴ φιλοσοφία πίσω ἀπ' τὴν ἀκολουθία, ἡ ἀνθρώπινη σοφία εἶναι ἱκανὴ νά κατευθύνει τὴν πορεία τῆς. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τῆς πρόνοιας, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἱστορία εἶναι ἀπλῶς ἓνας χονδροειδῆς κυκεώνας πού στερεῖται κάθε ἀρχῆ, λογικῆ καὶ σκοπῶ. Ἀποτελεῖ ἓνα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς πρόληψης καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ, μιὰ προσβολὴ γιὰ τὴν εὐφυΐα καὶ τὴ συνείδηση.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἑνὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 147-49.

Ἡ Π ρ ό ο δ ο ς .

Ἡ Τάξη διατηρεῖται ἀνάμεσα στὰ πλάσματα πού δὲν ὀργανώνονται ἢ στεροῦνται τὴν εὐφυΐα, ἀπὸ ἀσυνείδητες, τυφλές, ἀλάθητες δυνάμεις καὶ σύμφωνα μὲ νόμους τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦν. Στὰ εὐφυῆ ὄντα, αὐτὸ γίνεται διαμέσου δυνάμεων πού γίνονται αἰσθητὲς καὶ πού, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο, ὑπόκεινται στὴν ἀλλαγὴ σύμφωνα μὲ νόμους πού αὐτὰ τὰ ὄντα θά πρέπει ἀναγκαστικὰ ν' ἀνακαλύψουν.

Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ ἄγρια ζῶα ὑπακούουν στοὺς νόμους πού τὰ κυβερνοῦν, δίχως νὰ τὸ ξέρουν, ἐνῶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ρυθμίζεται μόνο σὰν ἀποτέλεσμα γνῶσης καὶ περισκεψῆς καὶ, ἂν μπορῶ νὰ τὸ τοποθετήσω μ' αὐτὸν τὸ τρόπο, μόνον ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐπεξεργάζεται τοὺς δικούς του νόμους.

Τώρα, δὲν ἀποκοτοῦμε τὴν κατανόηση τῶν νόμων μας μέσα σὲ μιὰ στιγμή καὶ μ' ἐνστικτώδικο τρόπο, ἀλλὰ διαμέσου συστηματικῆς σκέψης, ἔρευνας καὶ μεθόδου.

Σὰν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξαν τρία μεγάλα στάδια στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης γνῶσης: τὸ Θρησκευτικὸ, τὸ Φιλοσοφικὸ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ. . .

Με τή λέξη ΠΡΟΟΔΟΣ έννοῶ τήν άνοδική κίνηση τοῦ πνεύ-
ματος διαμέσου τῶν τριῶν διαδοχικῶν σταδίων, τῆς Θρησκείας, Φι-
λοσοφίας καί Μεταφυσικῆς, ἢ μεθόδων, πρὸς τήν Ἐπιστήμη.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στήν Ἀνθρωπότητα»,
σελ. 36 - 37, 39.

Ὅσο πῶς κοντά στά άγρια ζῶα θρίσκειται ὁ άνθρωπος, τόσο πῶς
πολύ θυθισμένος εἶναι μέσα σ' ἐκείνη τήν άθλια κατάσταση, τήν ὁ-
ποία οἱ φιλόσοφοι τοῦ περασμένου αἰῶνα ὀνόμασαν φυσική κατά-
σταση τόσο περισσότερο άναγκάζεται νά βασιστεῖ στή χρῆση τῶν
δικῶν του χεριῶν καί, ὡς άποτέλεσμα, τόσο λιγώτερο ἐκπληρώνει
τίς δυνατότητές του καί τόσο λιγώτερο ἐργάζεται. Ἡ κοινωνική
πρόδος ἐκτιμᾶται άπ' τή σκοπιὰ τῆς ανάπτυξης τῆς βιομηχανίας
καί τῆς τελειοποίησης τῶν ἐργαλείων. Ἐνας άνθρωπος πού δέν
μπορεῖ ἢ δέν ξέρει πῶς νά ἐργαστεῖ μέ ἐργαλεῖα, εἶναι μιὰ άνωμα-
λία ἢ ένας ἀλλόκοτος. Δέν μπορεῖ ν' ἀποκαλεῖται άνθρωπος.

(1843) «Ἡ Δημιουργία τῆς Τάξης στήν Ἀνθρωπότητα»,
σελ. 279-98

Π Π

Πραγματικά, ἡ λογική τῶν σοσιαλιστῶν προκαλεῖ μεγάλο
θαυμασμό.

Ὁ άνθρωπος εἶναι καλός, λένε, ἀλλά γιά νά ὑποχρεωθεῖ ν' ά-
ποφύγει τὸ κακό θά πρέπει νά μή δεῖ κανένα πλεονέκτημα σ' αὐτό.
Ὁ άνθρωπος εἶναι καλός, ἀλλά θά πρέπει νά δεῖ κάποιο πλεονέκτη-
μα στό καλό γιά νά τὸ ἐφαρμόσει. Γιατί ἂν τὸ συμφέρον τῶν παθῶν
του τὸν ὠθεῖ στό κακό, θά ἐφαρμόσει τὸ κακό κι ἂν τὸ ἴδιο αὐτὸ
συμφέρον τὸν ἀφήνει ἄδιάφορο ἄπέναντα στό καλό, δέν θά τὸ ἐφαρ-
μόσει. Ἡ κοινωνία δέν ἔχει κανένα δικαίωμα νά τὸν κατακρίνει
ἐπειδὴ ὑπάκουσε στίς ἐπιθυμίες του, γιατί ἡ κοινωνία θάπρεπε νά
τὸν ἔχει καθοδηγήσει μέ τή βοήθεια τῶν ἐπιθυμιῶν του. Τί πλοῦσια
προικισμένη κι ἐκλεπτυσμένη φύση εἶχε ὁ Νέρωνας. Σκότωσε τὴ
μητέρα του γιατί ἡ γυναίκα τὸν ἐνοχλοῦσε κι ἔκαψε τὴ Ρώμη ὥστε
νά μπορέσει νά ἀπολαύσει τὴ δική του παράσταση τῆς καταστρο-
φῆς τῆς Τροίας! Τί καλλιτεχνική ψυχὴ εἶχε ὁ Ἡλιογάβαλος, ὁ ὁ-
ποῖος ὀργάνωσε τὴν πορνεία! Τί ὀρμητικὸς χαρακτήρας ἦταν ὁ Τι-

βέριος! 'Αλλά και τί φοβερή κοινωνία ήταν εκείνη που διέφθειρε αὐτὲς τὲς θεῖες ψυχές και πού μολοντοῦτο γέννησε τὸν Τάκιτο και τὸ Μάρκο Αὐρήλιο. . . .

Ἡ ἠθικὴ τελειοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως κι ἡ ὕλική του εὐ-
ημερία, περνάει μέσα ἀπὸ μιὰ ἀλληλουχία ἀμφιταλαντεύσεων ἀνά-
μεσα στὸ καλὸ και τὸ κακό, σ τ ὀ π λ ε ο ν ἔ κ τ η μ α κ α ι
τ ὀ μ ε ι ο ν ἔ κ τ η μ α.

Ναί, ὁ ἀνθρώπος κάνει προόδους πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς δι-
καιουσύνης κι ἐπομένως, και τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πρόδος
ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐφυΐας μας και δὲν ἀ-
ποδεικνύει τίποτα γιὰ τὴν καλὴ μας φύση. 'Απέχοντας πολὺ ἀπ' τὸ
νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ λατρεύουμε τὰ πάθη μας, καταστρέφει πραγ-
ματικὰ τὴν ὑπεροχὴ τους. Ἡ δολιότητά μας ἀλλάζει τὴ μορφή της
σὲ κάθε ἐποχὴ. Οἱ φεουδάρχες τοῦ Μεσαίωνα λήστευαν τὸν ταξιδιώ-
τη στὸ κεντρικὸ δρόμο και μετὰ τοῦ πρόσφεραν φιλοξενία στὰ κά-
στρα τους. Οἱ φεουδάρχες τοῦ ἐμπορίου εἶναι λιγώτερο κτηνώδεις
'Εκμεταλλεύονται τὸ προλεταριάτο και μετὰ χτίζουσι νοσοκομεία
γι' αὐτό. Ποιὸς θὰ τολμοῦσε νὰ πει ποιὸς ἀπ' αὐτοὺς δικαιούται τὸ
φοῖνικα τῆς χάριτος;

(1846) «Ἡ Φιλοσοφία τῆς 'Αθλιότητος», I, σελ. 360, 362.

Θεμελίωσα τὰ συμπεράσματά μου πάνω στὸ βασικὸ κανόνα
πὼς ἂν ὀποιαδήποτε ἀρχή, δταν ὀδηγεῖται στὸ λογικὸ της συμπερά-
σμα, καταλήγει σὲ μιὰ ἀντίφαση, τότε θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς
ψεύτικη και ν' ἀπορριφθεῖ. 'Επιπλέον, ἂν ὀποιοσδήποτε θεσμὸς ἔχει
θεμελιωθεῖ πάνω σὲ μιὰ τέτοια ἀρχή, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς
ἀστήρικτος κι οὐτοπικός.

'Ὀπλισμένοι μ' αὐτὸ τὸ κριτήριον, διάλεξα ὡς ἀντικείμενον πει-
ραματισμοῦ μου, τὸν πιὸ παλιό, πιὸ σεβαστό, πιὸ διαδομένο και λι-
γώτερον ἀμφισβητούμενον θεσμὸ τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ, τὴν Ἰδιο-
κτησία. "Ὀλοι ξέρουν τί συνέβηκε. Μετὰ ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη, ἐκ-
τεταμένη και πάνω ἀπ' ὀλα ἀμερόληπτη ἀνάλυση, μὲ τὸν ἴδιον τρό-
πον πὸς ἓνας μαθηματικὸς ἐπεξεργάζεται τις ἐξισώσεις του, κατέ-
ληξα στὸ περιεργὸν συμπέρασμα πὼς ἡ Ἰδιοκτησία εἶναι, ἀπ' ὀποια
σκοπιὰ κι ἂν τὴν ἐξετάσεις, και σὲ ὀποιοδήποτε κανόνα κι ἂν ἀνα-

φερθεῖς — μιὰ ἀντιφατική ἔννοια! Ἄφου ἡ ἀρνήση τῆς ἰδιοκτησίας σημαίνει ἀρνήση τῆς ἐξουσίας, ἔβγαλα ἀμέσως ἀπ' τὸν ὀρισμὸ μου τὸ ὄχι λιγώτερο παράδοξο συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀληθινή μορφὴ κυβέρνησης εἶναι ἡ ἀ ν α ρ χ ι α . Τέλος, ἀνακάλυψα μὲ μιὰ μαθηματική ἀπόδειξη πὼς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ καμιά βελτίωση στὴν κοινωνικὴ οἰκονομία, διαμέσου τῆς δυνάμεως τῆς πρωτόγονης συγκρότησης τῆς κοινωνίας καθαυτῆς, ἀλλὰ ὅτι θὰ πρέπει νὰ υποδοθῆθῃ καὶ νὰ ἐπιθυμεῖται συναδητὰ ἀπὸ ὅλους. Ἔτσι ἀναγνώρισα ὅτι ἔρχεται μιὰ στιγμή μέσα στὴ ζωὴ ὅλων τῶν κοινωνιῶν πού ἡ πρόοδος, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀρχικὰ μιὰ ἀσυνείδητη διαδικασίαν, ἀπαιτεῖ τὴν ἐπέμβαση τῆς ἐλεύθερα ἐξασκούμενης λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπ' αὐτὸ ἔβγαλα τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ αὐθόρμητη κινήτρια δύναμη πού ὀνομάζουμε Πρόνοια δὲν προσφέρει τὴν ἀπάντησιν σὲ ὅλα. Ἀπὸ κείνη τῇ στιγμή, παρόλο πού δὲν ἔγιναν ἐκεῖνο πού μᾶλλον ἀφιλοσόφητα ὀνομάζεται ἀθεϊσμός, ἔπαψα νὰ λατρεύω τὸ Θεό...

Ὅμως ἡ κριτικὴ δὲν πρέπει μόνον νὰ ἀρνεῖται, πρέπει ἐπίσης νὰ προσφέρει θετικὰς ὑποδείξεις καὶ νὰ ἐποικοδομεῖ. Διαφορετικά, ὁ σοσιαλισμὸς θὰ παρέμενε ἀπλῶς ἓνα θέμα περιέργειας, πρόκλησης πανικοῦ στὴν μπουρζουαζία καὶ ἐντελῶς ἀχρηστο γιὰ τὸ λαό...

Ἡ μέθοδος πού χρησιμοποίησα γιὰ νὰ οἰκοδομήσω (Σημ. τ. Μεταφρ. π:θανὸν ὁ Προυντὸν νὰ ἤθελε νὰ γράφῃ «καταστρέψω») ἦταν ἀχρηστη ὅταν ἔφτασε ἡ στιγμή τῆς οἰκοδόμησης. Ἡ διαδικασία μὲ τὴν ὁποία τὸ πνεῦμα ἐπιβεβαιώνει δὲν εἶναι ἴδια μὲ κείνη μὲ τὴν ὁποία ἀρκέται. Πρωτοῦ νὰ μπορέσω νὰ οἰκοδομήσω κάτι ἔπρεπε νὰ θρῶ μιὰ διέξοδο ἀπ' τὴν ἀντίφαση καὶ νὰ δημιουργήσω μιὰ ἐπαναστατικὴ μέθοδο ἐπινόησης, δηλαδὴ, μιὰ φιλοσοφία πού δὲ θᾶταν ἀρνητικὴ, ἀλλὰ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἔκφραση τοῦ Αὐγουστοῦ Κόμπτ, θ ε τ ι κ ῆ . Μόνον ἡ κοινωνία, τὸ συλλογικὸ σῶμα, εἶναι κείνη πού μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἐνστικτὸ τῆς καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ στὸν ἑαυτὸ τῆς νὰ ἐξασκήσῃ τὴ δική του ἐλεύθερη θέληση, δίχως νὰ φοβᾶται πὼς θὰ πέσει σὲ ἀπόλυτη καὶ ἀμειωμένη πλάνη. Ἡ δική τῆς ἀνώτερη λογικὴ, πού σιγὰ σιγὰ γίνεται φανερὴ στὶς ἐνέργειες τῶν μαζῶν καὶ στὴ σκέψιν τῶν ἀτόμων, πάντοτε βλέπει ν' ἀκολουθεῖ τὴ σωστὴ πορεία. Ὁ φιλόσοφος, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, δὲν μπορεῖ ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν διαμέσου τῆς ἐνόρασης καὶ ν' αὐτὸ πού προτίθεται νὰ διευθύνῃ εἶναι ἡ ἴδια ἡ κοινωνία, δια-

τρέχει τὸν κίνδυνο νὰ ὑποκαταστήσει τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς Τάξεως μὲ τις δικές του, ἀναπόφευκτα λαθεμένες ἀντιλήψεις, καὶ νὰ σῦρει τὴν κοινωνία σὲ μίαν ἄδυσσο.

Χρειάζεται ἓνα ὁδηγὸ καὶ τί καλύτερο θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἀπ' τὸ νόμο τῆς ἀνάπτυξης, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἴδια τὴ λογικὴ τῆς ἀνθρωπότητας; Κρατώντας τὸ νῆμα τῶν ἰδεῶν στὸ ἓνα χέρι καὶ τὸ νῆμα τῆς ἱστορίας στὸ ἄλλο, φαντάστηκα πὼς θὰ μπορούσα νὰ εἰσχωρήσω στὸ πιὸ βαθύ νόημα τῆς κοινωνίας. Θὰ γινόμενα ἓνας προφήτης δίχως νὰ πάψω νάμαι ἓνας φιλόσοφος.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 173-4, 176-7.

Στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία τὸ ἔνστικτο καὶ ἡ λογικὴ ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ τὸ ἓνα παράλληλα μὲ τ' ἄλλο, ἀνυψώνονται καὶ τὰ δυὸ στὸ πιὸ ἀνώτερο ἐπίπεδό τους. Ἡ Ἀνθρωπότητα καὶ ἡ Θεότητα συνενώνονται, μέσα στὸ Κοινωνικὸ Σῶμα, ἀλλὰ πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι ἀνταγωνιστικές. Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἔνστικτου ἀποτελοῦν τὸ θεϊκὸ ἢ θεόσταλο κανόνα, ἐνῶ οἱ ἐκδηλώσεις τῆς φιλοσοφίας ἀποτελοῦν τὸν κανόνα τῆς ἐλευθερίας. Οἱ θρησκείες, οἱ αὐτοκρατορίες, ἡ ποίηση καὶ τ' ἀναμνηστικὰ μνημεῖα, δημιουργοῦνται ἀπ' τὸν κοινωνικὸ αὐθορμητισμὸ, τὸν ἀναθεωρεῖ καὶ ἀναζωογονεῖ ἡ λογικὴ.

Ἄλλὰ στὴν κοινωνία, ὅπως καὶ στὸ ἄτομο, ἡ λογικὴ καὶ ἡ σκέψη θριαμβεύουν πάντοτε πάνω στὸ ἔνστικτο καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ. Αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ εἴδους μας καὶ σ' αὐτὸ ὀφείλεται τὸ γεγονός ὅτι προοδεύουμε. Συνάγεται ὅτι ἡ Φύση μέσα μας φαίνεται νὰ ὀπισθοχωρεῖ, ἐνῶ ἡ Λογικὴ ἔρχεται στὸ προσκήνιο, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Θεὸς ἀποσύρεται καὶ ἡ Ἀνθρωπότητα προχωρεῖ.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνὸς Ἐπαναστάτη», σελ. 182-3.

Τὸ ἴδιο πράγμα μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἔρωτα ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἐργασία, ἰδιοκτησία, ἀνταλλαγὴ καὶ ὀτιδήποτε ὑπάρχει στὴν κοινωνία. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ξεπροβάλλει ἀπ' τὴ φυσικὴ κατάσταση, τότε εἶναι ποὺ γεννιέται ἡ ἀντιληψὴ τῆς Δικαιοσύνης καὶ δημιουργεῖται ἡ πάλη. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἀπλῶς ὅτι ἡ φυ-

σική κατάσταση είναι για τόν άνθρωπο μιὰ άφύσικη κατάσταση κι όλες οι άλλες διακηρύξεις του Ζάν Ζάκ Ρουσσώ πάνω σ' αυτό τό θέμα είναι παράλογες. Παρόμοια, όταν ό άνθρωπος ξεπροβάλλει άπ' τή φυσική κατάσταση κι άρ' ζει νά ζει στην κοινωνία, διαχωρίζεται άπ' τήν κλοπή, νομιμοποιείται ή άνταλλαγή κι άπελευθερώνεται άπ' τήν κερδοσκοπία κι ή εργασία οργανώνεται γύρω άπ' τόν καταμερισμό και τήν ομάδα.

(1858)

«Γιά τή Δικαιοσύνη μέσα στην 'Επανάσταση και τήν 'Εκκλησία»,
σελ. 16.

Μήν περιμένετε άπό μένα νά σας προσφέρω ένα σύστημα. Τό σύστημά μου είναι ή Πρόοδος, δηλαδή, ή ανάγκη νά εργαζόμαστε συνεχώς για ν' ανακαλύψουμε τό άγνωστο ενώ τό παρελθόν έχει έξαντληθεί... Τόν επόμενο χρόνο, αυτή ή πλευρά του έργου μας, πού είναι πιό σημαντική άπ' οποιαδήποτε άλλη, θ' άποκαλυφθεί μ' ένα τέτοιο τρόπο ώστε νά συνταράξει τό μυαλό των ανθρώπων. Θά καταλάβουν τότε πώς ή έ λ ε ύ θ ε ρ η π ί σ τ ω σ η κι άλλες φόρμουλες είναι για μäs άπλώς τά πρώτα βήματα απομάκρυνσης άπ' τό παρελθόν, πώς τό μέλλον, σ' όλη του τήν πληρότητα, παραμένει σκοτεινό και πώς σχεδόν δέ θά μπορούσαμε νά κάνουμε τίποτα περισσότερο άπ' τό νά τό φανταστούμε με τή μορφή ενός περισσότερο ή λιγώτερο μυθικού συμβόλου, τό οποίο έμεις ονομάζουμε 'Αναρχία κι άλλοι 'Α δ ε λ φ ό τ η τ α .

Τότε επίσης θά ξεκαθαριστεί ποιές αίρέσεις και συστήματα είναι έντελώς άσήμαντες, γιατί ό άληθινός επαναστάτης εργάζεται μόνο σταδιακά και γιατί τό πεπρωμένο του ανθρώπου άποτελεί ένα κενό χώρο, ένα χάσμα στό δρόμο του. Μόνο τά παιδιά διασκεδάζουν με συστηματικές προοπτικές. Ό άπλός λαός είναι άκριβώς έτσι, είναι άνίκανος νά καταλάβει ότι ό άνθρωπος, σαν τόν περιπλανώμενο 'Ιουδαίο, πρέπει πάντοτε νά προχωράει. 'Αναζητάει τή γαλήνη στον Καμπέ, τό Φουριέ κλπ. κάτω άπ' τή σκιά των Κοινοτήτων και των 'Ενώσεων. Οι άπλοι άνθρωποι, όπως κι οι αντιδραστικοί, έπιθυμούν κάτι τό δριστικό. 'Αλλά, επαναλαμβάνω, δέν υπάρχει τίπο-

τα τὸ δριστικὸ κι ἂν ἀκόμα ἡ ἱστορία εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς διδάξει, οἷ-
δηποτε γιὰ τὴν καμπύλη πού αὐτὴ τῆ στιγμὴ περιγράφουμε, μο-
λοντοῦτο παραμένουμε σχεδὸν ἐντελῶς ἀδαεῖς ἀναφορικὰ μὲ τὸ μέλ-
λον. Δὲν μπορούμε νὰ δοῦμε πέρα ἀπ' τὴν ἀντίθεση πού μᾶς ὑπο-
δεικνύει τὸ παρόν.

Αὐτὴ ἡ θεωρία τῆς Πρόδου ἔχει ἀναπτύχτει σὲ βάθος κι ἀπο-
κλείει κάθε ἀπόλυτη ἔννοια καὶ κάθε ἀποκαλούμενη καθοριστικὴ
ὑπόθεση. Θὰ πρέπει ν' ἀποτελέσει, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν στα-
θερὴ ἀλλὰ μολοντοῦτο εὐμετάβλητη βάση τοῦ μέλλοντος. Θὰ προ-
στατῆει τὴν κοινωνία τόσο ἀπ' τὴ νωθρότητα τοῦ συντηρητισμοῦ
ὅσο κι ἀπὸ λαθεμένα ἐπαναστατικὰ ἐγχειρήματα.

(Δεκέμβρης 1851)

C 4, σελ. 157-58.

Οἱ περισσότεροι μορφωμένοι ἄνθρωποι, καθὼς ἐπίσης κι οἱ ἀ-
δαεῖς, ἀντιλαμβάνονται συνήθως τὴν Πρόδο οὐδὲ νὰ σημαίνει κάτι
ὠφελιμιστικὸ κι ὕλικό. Τῆ θεωροῦν, οὐδὲ νὰ λέμε, πὼς ἀποτελεῖ
τὴ συσσώρευση τῶν ἀνακαλύψεων, τὸ πολλαπλασιασμὸ τῶν μηχαν-
ῶν, τὴν ᾄθηση στὴ γεωκὴ εὐημερίᾳ, στὴν καλύτερη περίπτωσι,
τὴ διάδοσι τῆς ἐκπαίδευσης καὶ βελτίωσι τῶν μεθόδων τῆς Κοι-
τολογίης, ἀντιπροσωπεύει αὐξηση τοῦ ὕλικου κι ἠθικοῦ πλοῦτου καὶ
τὴ δυνατότητα νὰ μοιραστῆι τίς ἀπολαύσεις τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ
πνεύματος ἕνας ὀλοένα αὐξανόμενος ἀριθμὸς ἀνθρώπων. Φυσικὰ κι
αὐτὸ εἶναι Πρόδοσι κι ἡ φιλοσοφία τῆς Πρόδου θᾶταν πιδ ἀκαρπη
καὶ πολὺ κοντόθωρη ἂν ἄρχιζε τοὺς διαλλογισμοὺς τῆς παραβλέ-
ποντας τὴ φυσικὴ, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ βελτίωσι τῆς πιδ φτωχίης καὶ πιδ πο-
λυάριθης τάξιης, ὅπως ἀναφέρει ἡ φράσι τοῦ Σαῖν
Σιμόν. Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μόνο μιὰ
πολὺ περιορισμένη ἐκφρασι τῆς Πρόδου· μιὰ εἰκόνα, ἕνα σύμβολο
ἢ μπορούμε νὰ ποῦμε ἕνα προῖόν. Φιλοσοφικὰ, μιὰ τέτοια ἀντίλη-
ψη τῆς Πρόδου εἶναι ἀχρησιτη.

Ἡ Πρόδοσι, ἐπαναλαμβάνω, εἶναι μιὰ ἐπιβεβαίωσι τῆς παγ-
κόσμιας κίνησι καὶ κατὰ συνέπεια ἀποτελεῖ τὴν ἀρνησι κάθε μορ-
φίης καὶ φόρμουλας πού ἔχει ἀναλλοίωτο χαρακτήρα, κάθε δόγμα-

τος, αιωνιότητας, ακινησίας και τελειότητας κλπ. πού ισχύει για όποιοδήποτε δν με όποιοδήποτε τρόπο. Ἀπορρίπτει τή μονιμότητα κάθε τάξης, συμπεριλαμβανομένης κι εκείνης τοῦ ἴδιου τοῦ κόσμου και τόν ἀμετάβλητο χαρακτήρα όποιοδήποτε ὑποκειμένου ἢ ἀντικειμένου, εἴτε εἶναι ἐμπειρικό εἴτε ὑπερβατικό.

Τὸ Ἀπόλυτο ἢ ἡ θεωρία περὶ τοῦ ἀπολύτου, ἀντίθετα, ἐπιθεβαίῳνει ὄλα ὄσα ἀρνίεται ἢ Πρόδος κι ἀρνίεται ὄλα ὄσα ἐπιθεβαίῳνει ἢ Πρόδος. Εἶναι ἡ ἔρευνα, στή φύση, τήν κοινωνία, τή θρησκεία, τήν πολιτική, τήν ἠθική κλπ. γιά τήν ἀνέυρεση τοῦ αἰώνιου, τοῦ ἀναλλοίωτου, τοῦ τέλειου, τοῦ ὀριστικοῦ, τοῦ ἀμετάβλητου, τοῦ ἀδιαιρέτου. Εἶναι, γιά νά δανειστώ ἕναν ὄρο πού ἔχει γίνει πολὺ γνωστός στίς κοινοβουλευτικές συζητήσεις, σ' ὄλα τὰ πράγματα και παντοῦ, τὸ STATUS QUO...

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς διαφορούμενους κι ἀντιφατικούς ὀρισμούς τῆς Πρόδου και τοῦ Ἀπολύτου, μποροῦμε ἀρχικά νά βγάλουμε ὄα συμπέρασμα μιὰ πρόταση, πού φαίνεται μᾶλλον παράξενη στὸ μυαλό μας, ἡ ὄποια τόσο πολὺ καιρὸ ὑπῆρξε προσκολλημένη στή θεωρία περὶ Ἀπολύτου. Αὐτὴ ἔγκειται στὸ ὄτι τὸ πραγματικό, τὸ ἀληθινό, τὸ θετικό και τὸ πρακτικό σ' ὄλα τὰ πράγματα, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀλλάζει, ἢ τουλάχιστον ἐκεῖνο πού ἐπιδέχεται τήν πρόδο, τὴ συνδιαλλαγὴ και τὴ μεταμόρφωση, ἐνῳ ἐκεῖνο πού εἶναι φεύτικο, φανταστικό, ἀδύνατο κι ἀφηρημένο ἐμφανίζεται ὄαν πάγιο, ὄλοκληρωμένο, πλήρες, ἀμετάβλητο, τέλειο, δίχως νά ἐπιδέχεται τροποποίηση, μετασχηματισμὸ, ἀύξηση ἢ μείωση κι ἀντιστέκεται ἐπομένως σὲ όποιοδήποτε μεγαλύτερο συνδυασμὸ ἢ σύνθεση.

(1853)

«Ἡ Φιλοσοφία τῆς Πρόδου», σελ. 49-50.

Ὁ εἰρωνικός Προυντόν

Αὐτὸ πού λείπει ἀπ' τῆ γενιά μας δὲν εἶναι ἓνας Μιραμπώ, ἓνας Ροβεσπιέρος ἢ ἓνας Βοναπάρτης, ἀλλὰ ἓνας Βολταίρος. Εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ ἐκτιμήσουμε ὅ,τιδήποτε, ἀμερόληπτα ἢ μεροληπτικά. Ἔχουμε γίνει σκλάβοι τῶν γνωμῶν καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν συμπερόντων μας. Σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ ὅτι παίρνουμε τὸν ἑαυτὸ μας στὰ σοβαρά, εἶναι ὅτι γινόμαστε ἡλίθιοι. Ἡ αὐξανόμενη ἐλευθερία τῆς σκέψης ἀποτελεῖ τὸν πιὸ πολύτιμο καρπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ἀλλὰ ἐμεῖς μετατρέπουμε αὐτὴ τῆ γνώση σὲ σχολαστικότητα· ἀντὶ ν' ἀπελευθερώνῃ τὸ μυαλό μας τὸ ἀπονεκρώνει. Ἔχουμε τόσο πολὺ ἀπορροφηθεῖ μὲ τὶς ἀγάπες καὶ τὰ μῖση μας πού δὲ γελᾶμε πιά μὲ τοὺς ἄλλους παρὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ μας. Χάνοντας τὴν εὐστροφία μας, χάσαμε καὶ τὴν ἐλευθερία μας.

Ἡ ἐλευθερία δημιουργεῖ ὅ,τιδήποτε ὑπάρχει στὸν κόσμο. Ἐπαναλαμβάνω, ὅ,τιδήποτε· ἀκόμα καὶ κεῖνα τὰ πράγματα πού σήμερα καταστρέφει: τὴ θρησκεία, τὴν κυβέρνησι, τοὺς εὐγενεῖς, τὴν ἰδιοκτησία.

Σὰν τὴν ἀδελφὴ της, τὴ Λογικὴ, ἡ ὁποία δὲ δημιούργησε νωρίτερα ἓνα σύστημα, ἀπ' ὅ,τι ἀρχίζει νὰ πλαταίνει τὴν ὀπτική της καὶ νὰ τὴν ἀνοικοδομεῖ, ἡ Ἐλευθερία προσπαθεῖ συνεχῶς ν' ἀλλάξῃ τὰ προηγούμενα δημιουργήματά της. Προσπαθεῖ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' τὶς μορφές πού ἔχει υἱοθετήσῃ καὶ ν' ἀνακαλύψῃ νέες καὶ ἔπειτα ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' αὐτὰς ὅπως ἀκριβῶς καὶ προηγούμενα, ἀτενίζοντάς τες μὲ ἀντιπάθεια σὰ νᾶναι ἀξιοκαταφρόνητες, ὡς ὅτου νὰ τὶς ἀντικαταστήσῃ μὲ κάτι νέο.

Ἡ Ἐλευθερία, ὅπως κι ἡ Λογική, μπορεῖ νά ὑπάρξει καί νά-
ναί φανερή, μόνο διαμέσου τῆς συνεχούς ἀπόρριψης τῶν δημιουργη-
μάτων της. Χάνεται μόλις ἀρχίσει νά θαυμάζει τόν ἑαυτό της. Νά
γιατί ἡ εἰρωνεία ὑπῆρξε πάντοτε τὸ σημάδι τοῦ φιλοσοφικοῦ καί
φιλελεύθερου πνεύματος, ἡ σφραγίδα τῆς ἀνθρώπινης εὐφυίας καί
τὸ ἀκαταμάχητο ὄργανο τῆς προόδου. Οἱ στατικοὶ ἄνθρωποι εἶναι
ἄλλοι σεμνοὶ ἄνθρωποι. Ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος ποῦ γελάει βρίσκεται
χιλίες φορές κοντύτερα στή λογική καί τὴν ἐλευθερία ἀπ' ὅ,τι ὁ ἀ-
σκητῆς ποῦ προσεύχεται, ἢ ὁ φιλόσοφος ποῦ σπαταλεῖ τὸ χρόνο
του σὲ συζητήσεις.

Εἰρωνεία, σὺ εἶσαι ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία! Μὲ προφυλάσ-
σεις ἀπ' τὶς φιλοδοξίες γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐξουσίας, ἀπ' τὸ νᾶμαι
σκλάβος τῶν κομμάτων, ἀπ' τὴ σχολαστικότητα στὴν ἐπιστήμη, ἀπ'
τὸ νά θαυμάζω τὸ σπουδαῖο, ἀπ' τὰ μπλεξίματα τῆς πολιτικῆς, ἀπ'
τὸ φανατισμὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀπ' τὶς προλήψεις αὐτοῦ τοῦ ἀ-
χανοῦς κόσμου κι ἀπ' τὸ ναρκισισμὸ. Ἐμφανίστηκες στὸ παρελθόν
στὸ Σοφὸ βασιλεῖα δταν φώναξε, μπροστὰ σ' ἄλλο τὸ λαὸ ποῦ τὸ θεω-
ροῦσε σάν ἡμίθεο, «Ματαιότης Ματαιοτήτων». Ἦσουνα τὸ οἰκίο
πνεῦμα τοῦ Φιλοσόφου, δταν μ' ἕνα κτύπημα ξεσκέπασε τὸ δογμα-
τικό, τὸ σοφιστῆ, τὸν ὑποκριτῆ, τὸν ἀθεϊστῆ, τὸ φιλήδονο καί τὸν
κυνικό. Ἦσουνα ἡ παρηγοριὰ τοῦ Μόνου ἐνάρετου δταν, καθὼς
ξεψυχοῦσε, προσευχῆθηκε πάνω στὸ Σταυρὸ γιὰ τοὺς δημίους του,
λέγοντας, «Πατέρα, συγχώρεσέ τους, γιατί δὲν ξέρουν τί κάνουν».

Γλυκεῖα εἰρωνεία! Μόνο σὺ εἶσαι καθαρὴ, ἀδιάφορη καί
νηφάλια.

Προσθέτεις χάρη στὴν ὁμορφιὰ καί δυναμώνεις τὴν ἀγάπη.
Ἐμπνέεις τὸ ἔλεος διὰ μέσου τῆς ἐπιείκειας καί ἀπαλάσσεις κά-
ποιον ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴ προκατάληψη. Διδάσκεις στὶς γυναί-
κες τὴ σεμνότητα, στοὺς πολεμιστῆς τὴν τόλμη καί στοὺς πολιτικούς
τὴ σύνεση. Μὲ τὸ χαμόγελό σου ἀποτρέπεις τὴ διχόνοια καί τὸν
ἐμφύλιο πόλεμο. Εἰρηνεύεις τ' ἀδέλφια καί θεραπεύεις τὸ φανατικὸ
καί τὸν αἰρετικὸ. Εἶσαι ὁ κυρίαρχος τῆς ἀλήθειας, ὁ προστάτης
τῆς Μεγαλοφυίας κι εἶσαι, Ὡ Θεά, ἡ ἴδια ἡ Ἀρετή.

Ἐλα, Ὡ Κυρίαρχε, ρίξε μιὰ ἀκτίνα ἀπ' τὸ φῶς σου πάνω

στούς συμπολίτες μου. Πυρπόλησε τήν καρδιά τους με μιὰ σπίθα ἀπ' τὸ πνεῦμα σου, ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσουν πιθανόν νὰ συνδιαλλαγῶν διαμέσου τῆς ἑξομολόγησής μου καί ἔτσι ὥστε ἡ ἐπανάσταση, πού εἶναι ἀναπόφευκτη, νὰ μπορέσει πιθανόν νὰ διαδραματιστεῖ μέσα σέ γαλήνη καί χαρά.

(1849) «Ἐξομολογήσεις ἐνός Ἐπαναστάτη», σελ. 341-2.

Σημειώσεις

1) Αὐτός ὁ ἰσχυρισμὸς δὲν πρέπει νὰ προκαλέσει πανικό, δοσιμένης τῆς διάκρισης ποῦ ἔχω κάνει ἀνάμεσα στὸν ἠθικό νόμο καὶ τὸ θρησκευτικό σύμβολο. Ὁ προηγούμενος εἶναι αἰώνιος καὶ ἀπόλυτος, ἐνῶ τὸ τελευταῖο μεταβλητὸ καὶ προσωρινό, ἔχοντας σὰ μοναδικό του σκοπὸ νὰ προσφέρει στὴν ἠθική ἕνα προσωρινὸ στήριγμα καὶ μιὰ ἐπικύρωση. Ἡ νέα ἐπιστήμη θὰ πρέπει τώρα ν' ἀντικαταστήσει τὴ θρησκεία ὀλοκληρωτικὰ καὶ νὰ τὸ κάνει καλύτερα ἀπ' ὅ,τι οἱ προηγούμενές της. Μόνο μ' αὐτὴ τὴν προϋπόθεση, θάναί σιυστὰ τὰ συμπεράσματα στὰ ὅποια πρόκειται νὰ καταλήξω. Ἐπομένως, ἐμφυχῶστε τοὺς φοβισμένους. Ποιὸς τελοςπάντων σήμερα θὰ τολμοῦσε νὰ ἐπιτεθεῖ στὸν ἠθικό νόμο, ἀλλὰ καὶ ποιὸς, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἀνησυχεὶ γιὰ τὰ σύμβολα; Μήπως οἱ γονεῖς στέλνουν τὰ παιδιὰ τους στὰ κατηχητικὰ γιὰ νὰ μάθουν αὐτὰ νὰ Θεολογοῦν ἢ μήπως γιὰ νὰ μάθουν μᾶλλον τίς ἀρχές τῆς προσωπικῆς ἀκεραιότητος καὶ τῶν καλῶν τρόπων; Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ θέματος.

(Σημείωση τοῦ Προυντόν).

2) Ὁ Καμπε δνόμισε τὴ σοσιαλιστικὴ του οὐτοπία Ἰκαρία. Μιὰ διὰδα ὁπαδῶν του μπαρκάρησε γιὰ τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, γιὰ νὰ ἱδρύσει μιὰ Ἰκαριανὴ ἀποικία. Ὁ Καμπε ἐνώθηκε μαζί τους στὰ 1851, στὸ Ναβού τοῦ Ἰλλινόις. Ἀρχικὰ ἡ ἀποικία εὐήμεροῦσε, ἀλλὰ ἐμφανίστηκαν διαφωνίες καὶ ὁ Καμπε, ἀνακαλύπτοντας πῶς ἀμφισβητοῦνταν ἡ ἐξουσία του, ἀναγκάστηκε νὰ φύγει παίρνοντας μαζί του 200 ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς του. Ὁ Καμπε πέθανε λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴ Γαλλία.

3) 'Ο 'Αββάς Πλακέ (1716-90) έγινε καθηγητής στο Γαλλικό Κολλέγιο, στην εποχή του Λουδοβίκου 16ου κι εξέδωσε μιὰ Φιλοσοφική και Πολιτική Πραγματεία πάνω στην Πολυτέλεια, στὰ 1786. 'Ο Πλακέ υποστήριζε μιὰ ζωὴ σύμφωνη μετὴ «φύση», 'Ο ἰδιοκτήτης πρέπει νὰ βασίζεται στὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ μᾶλλον, παρά τῆς κατάρρευσης τῆς ἰδιοκτησίας.

4) Τὸ πραξικόπημα τῆς 2ης τοῦ Δεκεμβρίου, ἔφερε στὴν ἐξουσία τὸ Ναπολέοντα τὸν Γ'. Τὸ πραξικόπημα τῆς 18ης Μπρυμαίρ, 1799, ἔφερε στὴν ἐξουσία τὸ Ναπολέοντα τὸν Α'.

5) 'Ο πατέρας τοῦ Πασκάλ ἀνακάλυψε ὅτι ὁ γυῖός του, ὅταν ὁ τελευταῖος ἦταν δώδεκα χρονῶν, προσπαθοῦσε ν' ἀποδείξει ἓνα γεωμετρικὸ θεώρημα, ὀνομάζοντας τοὺς κύκλους «σφαίρες» καὶ τὶς εὐθείες γραμμὲς «ράβδους», ἐνῶ ὡς τότε δὲν εἶχε ποτὲ διδαχτεῖ μαθηματικά.

6) 'Ο Ε. Ρότσι (1787-1848) ἦταν ἓνας Ἰταλὸς οικονομολόγος ὁ ὁποῖος διαδέχτηκε τὸν Τ. Β. Σέι, ὡς καθηγητὴς στὸ Γαλλικὸ Κολλέγιο, στὰ 1833. 'Ο Προυτὸν συγκλονίστηκε ὅπως κι ἄλλοι σοσιαλιστὲς τῆς ἐποχῆς του, ἀπ' τὸ συμπέρασμα τῆς κλασσικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ὅτι ὁ πλοῦτος βασίζονταν πάνω στὴ φτώχεια. Ἔτσι ὁ Προυτὸν ἀσχολήθηκε μετὸν τρόπο πὸς θὰ μπορούσε νὰ συμβιβαστεῖ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία μετὴ τὴ δικαιοσύνη. 'Ο Ρότσι ὑποστήριξε, στὰ τμήματα ὅπου δίδασκε, ὅτι τὰ συμπεράσματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ὅταν ἐφαρμοστοῦν στὴν κοινωνία, χρειάζεται νὰ συμπληρωθοῦν μετὴ πολιτικὲς κι ἠθικὲς μελέτες.

7) Ἐδῶ, καθὼς καὶ σ' ἄλλα σημεία, ὁ Προυτὸν χρησιμοποιοῦσε τὸν ὄρο Ε C O N O M I E S O C I A L E, κοινωνικὴ οἰκονομία, σὲ ἀντίθεση μετὴ τὴν Ε C O N O M I E P O L I T I - Q U E, πολιτικὴ οἰκονομία. Μ' αὐτὸν τὸν ὄρο, ὁ Προυτὸν ἐννοοῦσε μιὰ νέα ἐπιστήμη τῆς οἰκονομίας τῆς κοινωνίας, πὸς θὰ ναὶ διαφορετικὴ ἀπ' τὸ φιλελεύθερο καπιταλισμὸ (L A I S S E Z F A I -

RE) και θα βασίζεται πάνω στη δικαιοσύνη και τα δικαιώματα του ατόμου. Μια πιθανή μετάφραση ήταν «σοσιαλιστική οικονομία», αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι ο Πруντόν υποστηρίζει έδω πως ο σοσιαλισμός αποτελεί μόνον ένα στάδιο, την αντίθεση του καπιταλισμού, της οποίας η τελική σύνθεση είναι ο «μουτουελισμός», δηλαδή, μια κοινωνία που στηρίζεται πάνω στις αρχές της συνένωσης και της ίσης ανταλλαγής.

8) Το καταναλωτικό δάνειο είναι μια συμφωνία δύναμει της οποίας ένα πρόσωπο παραδίδει σ' ένα άλλο μια δρισμένη ποσότητα πραγμάτων, που πρόκειται να καταναλωθούν, με υποχρέωση του δανειζόμενου, να επιστρέψει ένα ίσο αριθμό πραγμάτων του ίδιου είδους και ποιότητας.

9) Ο Πрунτόν αναφέρεται στο Λουί Μπλάν και την Έπιτροπή του Λουξεμβούργου, που για ένα μικρό χρονικό διάστημα ίδρυσαν έθνικά έργοστάσια για τους άνεργους Παριζιάνους. Λίγο μετά την άποτυχία της Έπιτροπής, ο Μπλάν υπεράσπισε τον εαυτό του απέναντι στους επικριτές του (συμπεριλαμβανόμενου και του Πрунτόν), υποστηρίζοντας ότι δεν είχε ποτέ την πρόθεση να λειτουργήσουν τα συνεταιριστικά του έργοστάσια κάτω απ' τον έλεγχο του Κράτους, παρά μόνο να δεχτεί βοήθεια για να τα ξεκινήσει.

10) Μια έπιθεση ενάντια στις ούτοπικές ιδέες των συντρόφων του σοσιαλιστών, ιδιαίτερα των Φουριεριστών και πιθανόν του Λουί Μπλάν και της Έπιτροπής του Λουξεμβούργου.

11) Ο Πрунτόν προσπάθησε πραγματικά να δημιουργήσει ένα ελεύθερο πιστωτικό σύστημα, μετά τη Φεβρουαριανή επανάσταση του 1848. Το Γενάρη του 1849, καταχώρησε έπισημα την Έδρυτική πράξη εκείνου που ονόμασε Λ α ι κ ή Τ ρ ά π ε ζ α. Όμως δεν κατορθώθηκε ποτέ να συγκεντρωθεί το κεφάλαιο των 50.000 φράγγων, που ο Πрунτόν είχε αποφασίσει ότι χρειαζόταν για να μπορέσει να λειτουργήσει κι έτσι η Τράπεζα έκλεισε λίγους μήνες μετά την ίδρυσή της. Πρωτού αναγκαστεί να κλείσει η Τράπεζα, ο αριθμός των ατόμων που είχαν προσχωρήσει σ' αυτή, ανερχόταν στις 27.000, έργατικά σωματεία κυρίως κι ανεξάρτητοι τεχνίτες.

12) Ο Προσπέρ Ένφαντέν, είχε καθοδηγήσει τους οπαδούς του Σαιν Σιμόν, μετά το θάνατο του «Διδασκάλου» τους, να ιδρύσουν μια Ιεραρχική Έκκλησία.

Δεν υπάρχει κανένας θεός εκτός από την Ανθρωπότητα –το περιεχόμενο της θεολογίας είναι ασήμαντο. Δεν υπάρχει καμία κυβέρνηση εκτός από την Ελευθερία –το περιεχόμενο της πολιτικής δεν έχει καμιά αξία. Κυριολεκτώντας, η καλύτερη μορφή κυβέρνησης, όπως και η πιο τέλεια θρησκεία, είναι μια αντιφατική ιδέα. Το πρόβλημα είναι να ανακαλύψουμε πώς μπορούμε να αποκτήσουμε όχι την καλύτερη κυβέρνηση αλλά την μεγαλύτερη ελευθερία... Κατά τα άλλα, δεν δεχόμαστε την κυβέρνηση ανθρώπου από άνθρωπο περισσότερο απ' ότι την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο...

Πιέρ-Ζοζέφ Προυντόν